

OBSAH

A) UKOTVENÍ POZICE V JUSTICI.....	4
1. Právní zakotvení pozice	4
2. Odpovědnost soudního sociálního pracovníka.....	4
3. Pracovní profil soudního sociálního pracovníka.....	4
4. Justice a sociální práce	7
B) SOUDNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE VE VZTAHU K ÚČASTNÍKŮM ŘÍZENÍ.....	12
1. Realizace participačních práv dětí.....	12
2. Ve věcech úpravy péče, výchovy a výživy	17
2.1 Sepis návrhů na zahájení řízení	17
2.2 Edukace rodičů.....	19
2.3 Podpora při vypracování rodičovských plánů.....	23
2.4 Doporučení, uložení a zprostředkování odborné pomoci.....	26
2.5 Plán navykacího režimu	29
3. V otázkách rodinného práva veřejného	31
3.1 Vyhodnocování naplňování potřeb dítěte a kompetence rodičů	32
3.2 Edukace rodičů.....	36
3.3 Místní (sociální) šetření.....	43
3.4 Doporučení a zprostředkování odborné pomoci	45
3.5 Soudní dohled.....	47
3.6 Nastavení kontaktu dítěte v náhradní výchovné péči s biologickou rodinou.....	52
4. Při výkonu soudního rozhodnutí	59
4.1 Výkon předběžného opatření dle § 497 – 499 ZŘS	59
4.2 Úprava výkonu rozhodnutí ve věcech péče o nezletilé - § 500-510 ZŘS	62
5. Ve věcech podpůrných opatření a svéprávnosti.....	67
5.1 Edukace účastníků a zhlédnutí posuzované osoby.....	67
5.2 Dohled nad opatrovnictvím.....	69
C) INTERDISCIPLINÁRNÍ SPOLUPRÁCE	73
1. Síťování.....	74
1.1 Síťování odborné pomoci, odborných služeb a jiných podpůrných aktivit.....	74
1.2 Výčet možností odborné a jiné pomoci a podpory podle vyhodnocení potřeb dítěte a jeho rodiny	75
2. Komunitní plánování	82

Seznam zkratek

ASJA	Asistenční systém Justiční akademie (www.asja.cz)
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EÚLP	Evropská úmluva o ochraně
IPOD	Individuální plán ochrany dítěte
JSR	Jiný soudní rok
JŘ	Vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
OZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
SSP	Soudní sociální pracovník/pracovnice
SAS	Sociálně-aktivizační služba
ZOdpSt	Zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti státu za škodu způsobenou nesprávným při výkonu veřejné moci
ZSPOD	Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
ZSS	Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
ZVÚaOV	Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní
ZŘS	Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Úvodem

Justiční akademie v rámci projektu Zlepšení přístupu zranitelných skupin osob ke spravedlnosti, financovaného prostřednictvím Fondů EHP a Norska 2014 – 2021, pilotně testovala využití soudních sociálních pracovníků (dále jen „SSP“) na opatrovnických úsecích 9 partnerských okresních soudů (OS Jeseník, OS Kladno, OS Kroměříž, OS Most, OS Nový Jičín, OS Praha 8, OS Šumperk, OS Vsetín a OS Tachov).

Koncept přístupu ke spravedlnosti, který je základem tohoto projektu, je komplexní a zahrnuje různé fáze procesu dosahování rozhodnutí v oblasti občanského, správního nebo trestního soudnictví. Začíná existencí práv zakotvených v zákonech a informovaností o těchto právech. Zahrnuje přístup k soudním mechanismům řešení sporů a dostupnost a přístup k právnímu poradenství a zastoupení. A zahrnuje také schopnost těchto soudních mechanismů přinášet spravedlivá, nestranná a vymahatelná řešení.

Přestože se pojem zranitelnosti běžně používá, je jeho význam složitý a nejasný. Koncept zranitelných skupin v poslední době nabývá na síle v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Soud jej použil například ve věcech týkajících se Romů, osob s duševním postižením, osob žijících s HIV a žadatelů o azyl. V návaznosti na tento přístup se projekt zaměřil především na otázky přístupu ke spravedlnosti ve vztahu ke dvěma zranitelným skupinám: dětem a osobám s duševním postižením.

Opatrovnické úseky okresních soudů byly pro pilotní testování vybrány z několika důvodů. Hlavním z nich byl fakt, že oblast ochrany dětí a dospělých zranitelných se v posledním čtvrtstoletí výrazně judicializovala, o čemž svědčí fakt, že agenda spojená s ochranou práv dětí patří mezi nejpočetnější jak u Ústavního soudu, tak u Evropského soudu pro lidská práva. Důležitým přitom není jen samotné soudní rozhodnutí, ale také způsob jakým řízení před soudy probíhá. Přibývá také mezinárodněprávních dokumentů, které se týkají ochrany dětí či zranitelných dospělých. Dalším důvodem je i rostoucí role tzv. pozitivních závazků státu plynoucích z judikatury Evropského soudu pro lidská práva (pro pilotní testování jsou nejdůležitější pozitivní závazky k čl. 8 Evropské úmluvy o lidských právech). Při kontrole dodržování těchto pozitivních závazků je důležité, aby soudy měly navázanou dobrou interdisciplinární spolupráci s relevantními aktéry ve svém soudním obvodu (orgány sociálněprávní ochrany dětí, advokáti, mediátoři, poskytovatelé odborné pomoci apod.). V neposlední řadě je třeba zmínit i fakt, že veřejnost i odborná veřejnost má stále silnější očekávání, že soudní rozhodnutí týkající se práv dětí či zranitelných dospělých, ale i průběh soudního řízení bude správný nejenom po právní stránce, ale že bude přiléhavý také z hlediska psychologického, psychiatrického či s ohledem na poznatky z oblasti sociální práce. Pilotní testování vycházelo z předpokladu, že vznik pozice SSP může soudům dopomoci všechna tato výše zmíněná očekávání naplnit. Evaluace této aktivita prokázala, že tomu tak skutečně je. Autoevaluační práva pilotního testování pozice soudního sociálního pracovníka pro počty soudních maanžerů je dostupná v ASJA.

Jednotlivé soudy se zaměřily na různé oblasti opatrovnického a rodinněprávního soudnictví – řešení rodičovských sporů, řešení případů ohrožených dětí, výkon rozhodnutí či řízení o podpůrných opatřeních a omezení svéprávnosti. V tomto manuálu jsou popsány jednotlivé úkony, tak jak je prováděli SSP na jednotlivých soudech po dohodě s příslušným soudcem či soudkyní a vedením soudu. Jednotlivé úkony popsané v manuálu odráží praxi na konkrétním soudě, kde byl úkon testován. Pokud jsou jednotlivé procesy na jiném soudě nastaveny odlišně, může být úkon přizpůsoben situaci na tomto soudě. Manuál poskytuje návod, není pro SSP, soudce, ani další pracovníky soudu závazný. SSP při své činnosti plní úkoly vyplývající mu z rozvrhu práce a z pokynů soudce.

Využití soudní sociální práce v justici přesahuje typy úkonů popsané v tomto manuálu. V oblasti civilní justice si lze její využití představit i například v oblasti civilní detence (psychiatrické i v zařízení sociálních služeb). Obrovským polem využití SSP je zajištění přístupu k soudu pro osoby se zvláštními potřebami (čl. 13 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením). Využití soudní sociální práce přichází do úvahy i na poli trestní justice, jak ve vztahu k poškozeným, tak obžalovaným/odsouzeným, na poli soudnictví ve věcech mládeže a řízení ve věcech dětí mladších 15 let, které se dopustily činu jinak trestného. V manuálu, který držíte v ruce, jsou popsány pouze ty úkony, které byly reálně prováděny v průběhu pilotního testování na partnerských soudech. Očekáváme, že se tento manuál bude časem dále rozrůstat do výše popsaných oblastí.

Soudní sociální práce je podobor sociální práce, v zahraničí známá také jako forenzní sociální práce (forensic social work). Definovat ji lze jako aplikaci postupů a metod sociální práce v prostředí soudního rozhodování a dalších činností soudu. Soudní sociální práce úzce souvisí s konceptem tzv. *problem-solving justice* neboli justice zaměřené na řešení příčin problémů, které účastníky k soudu dovedly. Tento přístup je známý z anglosaského prostředí a jde o velmi pokročilou podobu interdisciplinární spolupráce ve vybraných oblastech trestního a rodinného práva. V rámci pilotního testování jsme se ve spolupráci s Krajským soudem v Ústí nad Labem a Národním institutem pro děti a rodinu tento přístup snažili testovat v prostředí opatrovnické justice, jakožto součásti systému sociálně-právní ochrany dětí. SSP zde plnili roli spojovacího článku mezi soudy, orgány sociálně-právní ochrany dětí a poskytovateli odborné pomoci a podíleli se tak na odstraňování nežádoucí meziresortní roztržitosti v systému sociálně-právní ochrany dětí.

Jak již bylo naznačeno výše, soudní sociální práce souvisí i s otázkami přístupu k soudu u vybraných zranitelných skupin osob, které se (většinou nedobrovolně) střetávají se systémem justice. Děti, senioři, oběti trestných činů včetně domácího násilí, osoby s duševní poruchou či oběti diskriminace se v okamžiku střetu s justičním prostředím obvykle nachází v sociálně náročné situaci. Nutnost vstoupit do kontaktu s velmi formálním až rigidním soudním prostředím, který není uzpůsoben pro komunikaci s osobami v tíživé situaci, může být pro takové osoby značně traumatizující. Soudní sociální práce je cestou, jak tomu zabránit.

A) UKOTVENÍ POZICE V JUSTICI

1. Právní zakotvení pozice

Pilotní testování pozice SSP probíhalo v letech 2020 až 2023 na 9 partnerských soudech, v průběhu pilotáže byli SSP zařazeni na pozici soudního tajemníka (§ 4 JŘ), neboť tato pozice se zdála být rozsahem svých pravomocí nejbližší rozsahu pravomocí očekávaných od výkonu práce SSP.

Z pilotního testování vyplynulo, že nejvhodnějším legislativním řešením, které by umožňovalo plošné rozšíření pozice SSP do justice, je novelizace JŘ, který by nově výslovně upravil SSP mezi pozicemi vykonávajícími úkony výkonu soudnictví u okresních a krajských soudů. Vyhláška by stanovila, jakými úkony by předseda soudu či senátu mohl samostatně pověřit SSP v civilních věcech.

Na pozici SSP by mohla působit pouze osoba s dokončeným magisterským studiem v oboru sociální práce (titul Mgr.), tak aby byla dostatečně kompetentní k provádění úkonů popsanych v tomto manuálu v plném rozsahu. Oproti tomu si lze představit, že na soudech budou pracovat osoby v jiných pozicích (např. vyšší soudní úředník, soudní tajemník), které předseda soudu pověří jednotlivým úkonem popsáním v tomto manuálu (např. provádění edukace rodičům v rodičovském konfliktu).

Pozice SSP by měla být ideálně zařazena do 12. platové třídy, s možností zařazení do 13. platové třídy v případě, že osoba se bude podílet na metodické činnosti (školení, tvorba materiálů). Na velkých soudech bude možné zaměstnat několik SSP, sousední malé soudy si naopak mohou po vzájemné domluvě sdílet jednoho SSP.

2. Odpovědnost soudního sociálního pracovníka

SSP, stejně jako ostatní zaměstnanci soudů a dalších orgánů státu, nejsou - jakožto nositelé státní moci - přímo odpovědní za způsobenou škodu. V režimu zákona o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci je dána odpovědnost státu za škodu způsobenou rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem. Pokud stát vyplatí odškodnění za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem nebo poskytl-li ze stejného důvodu zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu, může požadovat regresní úhradu na úředních osobách, které škodu způsobili (§ 18 Z OdpSt).

3. Pracovní profil soudního sociálního pracovníka

Z pilotního testování dále vyplynulo, jaké kvalifikační a další požadavky by měla osoba na pozici SSP naplňovat. Jedná se především o:

1. Kvalifikace

- ukončené vysokoškolské vzdělání získané studiem v magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku, akreditovaném podle zvláštního právního předpisu (ZSS)

2. Zkušenosti

- minimálně 3 roky praxe v přímé práci s klienty (jako vhodné se jeví praxe na orgánech sociálně-právní ochrany dětí, veřejného opatrovnictví, v sociálních službách určených obdobným cílovým skupinám, jimž bude poskytována podpora soudního sociálního pracovníka)
- vhodná je zkouška odborné způsobilosti Ministerstva vnitra ze sociálně-právní ochrany dětí, sociálních služeb;

3. Sociální kompetence

- jednání s lidmi – soustředěné naslouchání a pochopení podstaty sdělení, srozumitelná písemná i verbální formulace sdělení i složitějších principů a postupů, jednání s důstojností a respektem, taktní sdělování nepřijemné reality
- vyjednávání – užívání správných argumentů, identifikace slabých a silných stránek účastníka i partnera při jednáních, znalosti a umění využít mediačních technik
- veřejné prezentování – vytváření kontaktního prostředí s kolegy a dalšími odborníky interdisciplinárního týmu, schopnost vytvořit prezentaci a prezentovat s přizpůsobením k potřebám posluchačů, umět vytvořit modelové kazuistiky
- komunikace a písemný projev – logické a přehledné strukturování sdělení, rozvinutá slovní zásoba, dodržování úředních zvyklostí, umět přizpůsobit komunikaci cílové skupině
- práce s informacemi – orientovat se ve větším množství textu, vyhledávat relevantní informační zdroje, zpřehledňovat informace a kriticky je vyhodnocovat, využívat nástroje pro práci s dítětem, rodinou i účastníkem se specifickými potřebami
- řešení problémů – poskytnout účastníkovi veškeré možnosti k vyřešení jeho situace, rozpoznání klíčových informací, příčin problémů, souvislostí mezi problémy, rozeznání kritické situace, posuzování faktorů více řešení v jeden okamžik, zohledňovat náhled účastníka na jeho situaci, umět vést účastníka k vyřešení problémů
- rozhodování – předvídatelnost, rozhodnost v krizových a zátěžových situacích, schopnost nahlížet na dlouhodobé dopady rozhodnutí, posuzování kladů a záporů možných řešení, orientovat se v nejednoznačných situacích
- tvořivé myšlení – podávání podnětů na nové postupy a řešení, zjišťování informací o nových postupech a metodách práce s účastníkem

4. Základní kompetence

- loajalita – aktivní podpora dobrého jména organizace při jednání s účastníkem a dalšími odborníky z oboru
- sebeřízení – vzdělávání, karierní rozvoj
- organizování a plánování vlastní práce, odpovědnost a spolehlivost – úkol splnit ve stanoveném termínu, schopnost realizovat další aktivity a mít smysl pro time management, dobré pracovní tempo

5. Odborné kompetence

- znalost a umění používat teoretických postupů a metod sociální práce – pokročilé metody sociální práce (např. systemický model, narativní apod.) v přímé práci
- umět zmapovat situaci v rodině, najít zdroje a rizika, aktivizovat rodinu a širší prostředí dítěte
- zvládnout vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, pracovat s tímto dokumentem, schopnost obhájit postupy a navrhovaná opatření s dítětem a rodinou, umět přehodnocovat situaci v rodině a reagovat na aktuální změny, operativně měnit cíle
- znát zákonné podmínky umístění dítěte mimo rodinu, znát rizika, která plynou z oddělení dítěte od rodiny, znalost charakteristik různých forem náhradní rodinné péče včetně ústavní péče, znalosti práce s rodinou po odebrání dítěte z rodiny
- zvládat účinnou komunikaci s účastníky řízení, vhodné umět využívat prvky mediace
- zvládat s dítětem i v krizových situacích, znalost vývojové psychologie, schopnost formulovat nejlepší zájem dítěte, podporovat participaci dítěte v celém procesu péče soudu o dítě, umět zjistit názor a přání dítěte, umět dítě s ohledem na jeho věk a rozumovou vyzrálou informovat o skutečnostech a situaci, která se kolem něj děje
- zvládat komunikaci s účastníky s různým zdravotním omezením včetně účastníku s psychiatrickými nemocemi, respektování potřeb účastníků, empatie
- podporovat samostatnost účastníka na cestě k jeho změně s maximálním využitím jeho kapacit a zdrojů, podporovat zvyšování kompetencí rodičů
- schopnost umět poskytovat poradenství – motivovat k samostatnému využití poradenství, vytváření a formulování zakázky, zprostředkování zakázky, vést účastníky k efektivnímu využívání navazujících odborných služeb
- umět vést (facilitovat) jednání, motivovat a aktivizovat účastníka, umět účastníka poučit, schopnost pracovat s názorem dítěte v jednání s více účastníky (případové konference, JSR)
- znát a využívat vytváření kazuistik, včetně aplikace praktických poznatků v přímé práci s dítětem a rodinou
- spolupodílet se na tvorbě sítě odborníků a jejich využívání, aktualizace seznamu (poskytovatelé odborné pomoci, neziskové organizace aj.)
- aktivně posilovat podpůrné týmy v rámci interdisciplinární spolupráce
- aktivní podíl se na strategickém plánování rozvoje služeb v rámci Komunitního plánování v různých skupinách
- schopnost nést plnou zodpovědnost za svá rozhodnutí a úkony, sdílet je s ostatními a respektovat rozhodnutí týmu
- zvládnutí práce v terénu, provádění šetření v rodinách, návštěvy dětí v ústavních zařízeních, nemocnicích, školských zařízeních apod.
- orientace v legislativě – občanský soudní řád, OSPOD, občanský zákoník, vyhlášky, zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, zákon o sociálních službách apod.

6. Další kompetence

- znalost informačních a komunikačních technologií.

4. Justice a sociální práce

Justice a sociální práce dlouho kráčely vedle sebe. Potkávaly se při práci se stejnými lidmi, snažily se pomoci s řešením jejich problémů a obtíží. Občas sociální práce předcházela vstupu člověka do justičního systému (např. při práci s ohroženými dětmi), jindy sociální práce přicházela po skončení práce justičního systému (např. v rámci penitenciární a postpenitenciární práce). Většinu času však spolupráce justice a sociální práce narážela na limity souběžné, nikoliv společné a koordinované činnosti. Neefektivita a bezmoc vyplývající z tohoto stavu, jakožto i vliv vědeckých a společenských změn postupně vedlo k zavádění interdisciplinárního přístupu a rozvoji nových způsobů práce soudů (zejména justice zaměřené na řešení problémů, angl. *problem-solving justice*).

Tyto změny nejsou žádnou revolucí, ale pozvolnou evolucí, v jejímž rámci jsou mimo jiné i redefinovány společenská očekávání směřující k opatrovnickým soudům. Klíčem k pochopení těchto změn je uvědomění, že opatrovnická justice má mnohdy velmi blízko k dalším soudním procesům (trestním, otázkám exekucí, bydlení atp.) i širším společenským jevům (demografické proměny, dostupnost bydlení, funkčnost systému sociálních a zdravotních služeb atp.). Jejich vzájemná provázanost, koordinace a zaměření se na řešení problémů je nejefektivnějším a nejhumánnějším způsobem práce s lidmi. Primárním dlouhodobým cílem moderní opatrovnické justice je co nejdříve identifikovat a vyřešit obtíže, které přivádějí lidi do soudního systému, nikoliv je jen „rozsoudit“ či „odsoudit“. A to zejména v situaci, kdy předmětem soudního sporu jsou mezilidské vztahy či kvalita života.

Neděje se tak setřením rozdílů mezi jednotlivými profesemi, či veřejnými systémy. Tzn. ze soudů se nemají stát sociální služby, soudci nebudou sociálními pracovníky či terapeuty, ani soudní sociální pracovníci nebudou nahrazovat soudce v jejich rozhodovacích pravomocích. Zavádění profese soudního sociálního pracovníka do činností opatrovnických soudů umožňuje využít poznatky, dovednosti a hodnoty oboru sociální práce při zajištění přístupu ke spravedlnosti i osobám, které k ní mohou mít omezený přístup z důvodů věku, pohlaví, zdravotního postižení, etnické, kulturní či jazykové příslušnosti.

Soudní sociální práce se postupně etablovala jako samostatná specializace sociální práce, která má svá specifická teoretická východiska, metody a nástroje práce. Ve Spojených státech se soudní sociální pracovníci sdružují v National Organization of Forensic Social Work (www.nofsw.org). Tato organizace mimo jiné garantuje obecně závazný etický kodex soudních sociálních pracovníků a vydává Journal of Forensic Social Work (peer review publikace). V USA již 12 univerzit nabízí magisterské vzdělávací obory soudní sociální práce.

SSP poskytuje (nabízí) soudu: neprávní znalosti (metody sociální práce, obecná a vývojová psychologie, psychoterapeutické přístupy, neurovědy, zdravotní věda, sociologie, sociální zabezpečení a sociální služby atp.), profesní dovednosti (poradenské a motivační rozhovory, mediační a facilitační techniky, krizově intervenční rozhovory, strukturované pozorování a sociální šetření, edukace, individuální plánování, case management, komunitní plánování a sociální síťování), profesní hodnoty (etické a profesní standardy sociální práce, standardy soudní sociální práce).

Soudní sociální pracovník do práce se zvláště zranitelnými osobami v rámci opatrovnické justice vnáší znalosti, dovednosti a hodnoty, které ve své celistvosti nemohou nahradit jiné soudní profese (např. vyšší soudní úředníci, soudní tajemníci, vykonavatelé atp.). Jeho zásadním přínosem může být to, že může s klienty (účastníky řízení) pracovat kontinuálně, nikoliv jen realizací izolovaných úkonů.

Navázání vztahu, aktivizace a participace klientů

Profesionální (mezilidský) vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem je základním nástrojem sociální práce. Dovednost navázat pomáhající vztah s lidmi i v mimořádně náročných životních situacích je založena na teoretických základech (systemická teorie, teorie rolí a her, teorie přenosu a protipřenosu, kognitivní disonance atp.) i praktickém nácviku konkrétních komunikačních technik (aktivní naslouchání, zrcadlení, přerámování, přeznačkování, poradenský rozhovor, verbalizace atp.). V rámci svého vzdělávání (vstupního i průběžného) jsou sociální pracovníci systematicky připravováni komunikovat a navazovat vztah i s osobami, jejichž běžné komunikační schopnosti mohou být ovlivněny věkem (nízkým i vysokým), zdravotním stavem (na úrovni somatického i duševního zdraví), sociokulturními bariérami (používání mluveného a psaného jazyka, komunikačními normami a styly).

Vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem je navazován především prostřednictvím poradenského rozhovoru. Jeho důležitým atributem je nejen aktivní naslouchání, ale i schopnost srozumitelně a empaticky vysvětlovat vlastní roli, kompetence, smysl (soudního) řízení atp. Nikoliv pouze ve formě „právního poučení“. Ale prostřednictvím vzájemné výměny informací, kdy si sociální pracovník ověřuje, zda klient informacím rozumí a souhlasí s nimi, případně je srozuměn s tím, jak se má dále postupovat. A to nejen v rámci řízení, ale i v rámci následného uspořádání (povinnosti opatrovníka, odpovědnost pěstouna, podmínky pro zrušení soudního dohledu atp.).

Profesionalita sociálního pracovníka spočívá i v tom, že je schopen v souladu s potřebami klienta plynule a autenticky využívat různé komunikační techniky v průběhu jednoho rozhovoru. Umí přizpůsobit svůj komunikační styl fázi rozhovoru (spolupráce), probíranému tématu, emocionálnímu rozpoložení klienta, jeho komunikačním schopnostem. Díky svým znalostem může během komunikace s klientem zohledňovat i širší kontext, např. etnické, kulturní, genderové a další aspekty, jejichž pochopení může ovlivňovat efektivitu komunikace a kvalitu pomáhajícího vztahu.

Aktivizace klientů (podpora procesu změny a jejich zapojení do řešení vlastní životní situace (i s ohledem na jejich věk, zdravotní stav, komunikačních schopností), je další z klíčových profesních dovedností sociálních pracovníků. Sociální pracovník využívá pro aktivizaci a participaci klientů obecných i specifických komunikačních dovedností (edukaci, facilitační a mediační techniky, motivační rozhovory, techniky krizové komunikace). Pro aktivizaci a participaci klientů má SSP k dispozici i pomůcky a nástroje diferencované dle věku a potřeb klientů (edukační materiály, sebehodnotící nástroje, pomůcky pro vizualizaci aktuální situace klienta i očekávaného vývoje, myšlenkové mapy, mapy změn atp.). Participace má několik fází - poskytování informací od experta ke klientovi, prostor pro vytvoření a vyjádření vlastního názoru/percepce klientem, zohlednění stanoviska klienta v (soudním) procesu, vysvětlení dílčích nebo finálních závěrů soudu klientovi.

Navázání vztahu, aktivizace a participace klientů z perspektivy sociální práce není jednorázovým úkonem, ale systematickým a cíleným postupem, který je včleněn do každého setkání s klientem. Tento přístup by měl být součástí každého opatrovnického řízení. Je důležité, aby SSP podroboval způsob vedení procesu aktivizace a participace klientů odborné supervizi, aby nedocházelo k manipulování, či zneužívání situace klienta.

Vyhodnocování potřeb klienta

Specifikem soudní sociální práce je potřeba sladit individuální očekávání a potřeby klienta (účastníka řízení) se společenskými a právními normami, jež jsou předmětem opatrovnického

řízení. Je tedy nutné vyhodnotit jak objektivní /normativní/ skutečnosti (fyzický a emocionální stav účastníka řízení, naplnění potřeb dítěte, kompetence pečujících osob), tak percepci klienta. A to nejen klienta jako individualizovaného jednotlivce, ale i jako součást rodinného či širšího sociálního a vztahového prostředí, v němž mohou být jednotlivci v nesouladu, či do konce konfliktu.

Za účelem vyhodnocování potřeb klienta SSP využívá obecných i specifických metod sociální práce. Jedná se zejména o poradenský rozhovor, strukturované pozorování, a shromažďování a analýza informací z dalších zdrojů. S tím, že získaná zjištění jsou vyhodnocována prostřednictvím hodnotících nástrojů (např. nástroje pro hodnocení naplnění potřeb dítěte a kompetencí pečujících osob, nástroje pro hodnocení míry potřeby podpory při právním jednání (clearing), atp.).

Tipy z praxe: Webová stránka iniciativy Prodítě21 (ww.prodite21.cz) obsahuje řadu nástrojů, které jsou vyvinuté a testované pro použití na opatrovnických úsecích soudů v České republice. Další materiály najdete také v Asistenčním systému Justiční akademie (www.asja.cz).

Strukturované pozorování

Pozorování je odborný termín pro jeden z nejdůležitějších aspektů sociální práce. Zahrnuje pozorné sledování (vědomé, cílené a strukturované) a aktivní naslouchání (včetně kladení otázek, zjišťování kontextu, porozumění pro percepci situace i života klienta). Pozorování je doprovázeno systematickým dokumentováním zjištění a jejich následnou analýzou.

Základní charakteristikou pozorování je jeho záměrnost. Ať už v situacích plánovaných (např. šetření v domácnosti), tak spontánních (např. interakce mezi aktuálně přítomnými členy domácnosti). Expertní strukturované pozorování umožňuje popis statického stavu (tady a teď), ale i sledování vývoje (zlepšení, zhoršení, stagnace).

Strukturované pozorování je založeno na teoretických znalostech (definované okruhy sledovaných oblastí, vývojová psychologie, koncept naplnění potřeb, komunikační schémata atp.), pozorovacích dovednostech (záměrnost, všímavost, koncentrace pozornosti). Nezbytným aspektem strukturovaného pozorování je objektivizace získaných dat a jejich záznam (porovnávání sledovaných osob/jevů s normou, porovnání sledovaných osob/jevů v čase, pozorování vědecky podložených relevantních jevů atp.).

Poradenský rozhovor

Poradenský rozhovor má specifika, která ho odlišují od jiných běžných rozhovorů. V rámci poradenského rozhovoru jsou jasně definované role, cíle, právní rámec (kdo, kdy, s kým a proč hovoří). Záznam z poradenského rozhovoru tvoří součást spisové dokumentace (forma záznamu odpovídá typologii sociální práce – soudní spis, chorobopis, dokumentace dle zákona o sociálních službách atp.). Hlavním cílem poradenského rozhovoru je zorientovat klienta v dané situaci (na úrovni práva, vztahů, každodennosti) a umožnit mu postupně formulovat svoji percepci, potřeby a očekávání.

Poradenský rozhovor vyžaduje vyvažovat kognitivní rovinu komunikace (informace, fakta, pravidla) a emocionálně-vztahovou rovinu (pocit bezpečí, empatii, naděje). Sociální pracovník využívá široké spektrum komunikačních technik a dovedností (verbální, neverbální, paraverbální), ale i psaného textu, vizualizace, práce se symboly (např. emotikony, komunikační karty, hodnotící škály, deníky, časové osy atp.).

V rámci soudních řízení může být strukturované pozorování a poradenský rozhovor vedený sociálním pracovníkem použit jako *součást případové práce* (v řízeních ve věcech svéprávnosti, sociální šetření při práci s ohroženými dětmi, sledování kvality interakce mezi stanoveným okruhem osob /dětmi a rodiči, osobou omezenou ve svéprávnosti a opatrovníkem atp./, sociální šetření při výkonu dohledu nad výchovou nezletilých dětí, sociální šetření při dohledu nad pěstounskou péčí a ústavní výchovou, při navykacím režimu) i jako metoda *sui generis* (jednorázové místní šetření, zhlédnutí, validace jiných důkazů).

Při využití strukturovaného pozorování a/nebo poradenského rozhovoru je nutné systematicky zvědomovat i vlastní předsudky, obavy, předchozí zkušenosti a limity těchto metod. Je nutné si uvědomit, že vždy vidíme (jsme součástí) jen výsek reality, pozorování i rozhovor je determinován časem, který jim můžeme věnovat atp. Rovněž tak je důležité reflektovat, že chování klientů může být ovlivněno nepřírozeností dané situace – narušením intimity a autonomie, studem, strachem, hněvem, zátěží vyplývající ze samotného soudního řízení, nerovností postavení profesionála a klienta. Strukturované pozorování vyžaduje i standardizovaný způsob zaznamenání získaných poznatků a jejich sdílení s osobou, která byla pozorována.

Případová práce

Pojem případová práce se v sociální práci používá jako odborný termín pro práci s konkrétním klientem, případně jeho nejbližšími osobami (existuje ještě skupinová a komunitní sociální práce, jejichž využití v rámci soudní sociální práce je zcela marginální, proto se jimi dále nebudeme věnovat). Většinou je případová práce realizována v přirozeném prostředí klienta, případně v prostorách poskytovatele odborné pomoci (v kontextu soudní sociální práce se tímto prostředím rozumí budova soudu).

Nástrojem případové práce je především technika individuálního plánování a case managementu. Jedná se o způsob, jak zmapovat situaci klienta a hledat nejlepší možná řešení směřující ke zkvalitnění jeho života, včetně nabytí nových dovedností potřebných k nezávislému životu. V případě soudní sociální práce je nutné i zvědomění důvodů nebo okolností, které vedly k samotnému soudnímu řízení.

Case management a případové konference

Case management je způsob řízení individuální práce s klienty, který je používán ve všech systémech práce s lidmi (ve školství, ve zdravotnictví, v sociálních službách, ve vězeňství, v justičním systému). Case management umožňuje řešit potřeby jednotlivých osob (rodin), prostřednictvím koordinované, systematické a včasné podpory při zapojení více subjektů (formálních i neformálních).

Metoda case managementu se zaměřuje na fázi stanovení a sledování cílů, forem a metod participace klientů, zvědomování a vyvažování různých potřeb členů stejné rodiny/domácnosti. Dále pak na systémové úrovni pracuje i s vydefinováním kompetencí jednotlivých subjektů, jejich koordinací, výměně a sdílení informací a způsobu určování strategií.

SSP jako case manager využívá nejen znalosti individuálních okolností případu, které získal v přímém kontaktu s klienty a analýzou informací z dalších zdrojů, ale i znalostí místní sítě poskytovatelů odborné pomoci (formální i neformální) i procesu poskytování služeb (vstupní kritéria, přijímací procedury, čekací lhůty, finanční nároky, místní a časová dostupnost).

Jednou z účinných technik case managementu jsou i případové konference. Ty jsou v kontextu soudní sociální práce vnímány jako obecná metoda sociální práce, nikoliv jako úkon dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí (§ 10, odst. 3, písmeno e) ZSPOD). Případovou konferencí se rozumí společné setkání klienta, jím zvolených blízkých osob, poskytovatelů odborné pomoci, OSPOD a soudu za účelem stanovení cílů intervence, způsobu jejich naplnění a monitoringu. Případové konference slouží k tomu, aby jednotliví poskytovatelé či subjekty nestanovovali každý „své“ cíle (třeba i protichůdné), a aby cíle nebyly stanoveny uměle bez kontextu dostupné pomoci (cíle, které není možné z nedostatku podpory naplnit, mohou být klientem vnímány jako svévole). Případová konference může být realizována prostřednictvím jednorázového setkání, ale také může fungovat jako „stálé zasedání“, které se uskutečňuje opakovaně dle potřeb a cílů intervence.

Case management může působit jako technokratický postup, který odosobňuje poskytování sociální práce. Ve skutečnosti jeho promyšlená implementace přispívá k individualizaci a humanizaci přístupu k jednotlivým klientům.

Individuální případovou práci může SSP využít zejména při práci s ohroženými dětmi, včetně dětí, které jsou rozhodnutím soudu umístěny do náhradního výchovného prostředí. Jedná se tedy o segment opatrovnické justice, jejímž prostřednictvím je poskytována dlouhodobá ochrana dětem, jejichž rodiče o ně nemohou nebo nejsou schopni pečovat. Je tedy nezbytné k řešení jejich situace přistupovat prismatickým způsobem případové práce - tzn. stanovováním a monitorováním jejich prospívání, zajišťováním příležitostí k udržování blízkých vztahů a celoživotní perspektivou kvality jejich života, to vše třeba i v horizontu několika let.

B) SOUDNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE VE VZTAHU K ÚČASTNÍKŮM ŘÍZENÍ

1. Realizace participačních práv dětí

Definice úkonu a právní základ činnosti SSP

Aktivní účast dětí na soudním řízení, jehož jsou účastníky, má přínos jak pro děti samotné, pro jejich rodiče, ale i pro společnost a státní orgány mají povinnost pro ni vytvářet podmínky a podporvat ji. Stát tímto způsobem nejen naplňuje mezinárodní závazky, ale zároveň umožňuje dětem jako svým občanům podílet se na rozhodování o jejich budoucnosti, na jejich seznámení s justičním prostředím a úlohou justice a státních orgánů na společenském životě v širší míře.

Participace neboli zapojování dítěte do rozhodování soudu je proces spolurozhodování člověka, zde dítěte, o záležitostech, které mají vliv na jeho život. V rodinném právu soukromém by měla být participace dětí zásadně přenášena na rodiče samotné, protože zapojování dětí do rozhodování je součástí rodičovské odpovědnosti. Čím více je rozhodnutí o uspořádání porozvodové péče rozhodnutím rodičů samotných (dohoda, rodičovský plán atp.), tím větší je i jejich odpovědnost za participaci dětí.

„Před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, sdělí rodiče dítěti vše potřebné, aby si mohlo vytvořit vlastní názor o dané záležitosti a rodičům jej sdělit; to neplatí, není-li dítě schopno sdělení náležitě přijmout nebo není schopno vytvořit si vlastní názor nebo není schopno tento názor rodičům sdělit. Názoru dítěte rodiče věnují patřičnou pozornost a berou názor dítěte při rozhodování v úvahu.“ (§ 875 odst. 2 OZ)

Naopak, nejsou-li rodiče schopni najít dohodu na způsobu péče o děti po rozpadu rodičovského vztahu a rozhodování tedy přechází na soud, je důležité zajistit i participaci dětí prostřednictvím odborníků. Realizace participace zajišťuje aktivní účast na rozhodovacím procesu, aby dítě nebylo pouhým objektem rozhodování soudu, ale také specifickým subjektem řízení, který je způsobilý mít práva a také je procesně využít. Povinností soudu je aktivní přizvání dětí a vytváření příležitostí pro jejich zapojení. Participace může být vnímána i jako podpora dítěte v těžké situaci, kdy mu můžeme pomoci snášet lépe břemeno, které nese. Aby vědělo, že zde je někdo, kdo se o jeho situaci aktivně zajímá a bude se podílet na hledání řešení. V rodinném právu veřejném, tedy v situacích, kdy soud jedná s rodiči, kteří nejsou zcela schopni naplňovat potřeby svých dětí, by měla být míra participace dětí prostřednictvím soudu intenzivnější, kontinuální a vysoce odborná.

Využití participace by mělo být co nejširší možné. U dětí starších 12 let by měla být realizace participace pravidlem. Záleží na soudci, zda bude chtít rozhovor s dítětem vést sám, za přítomnosti SSP, či mu tuto činnost svěří a jako podklad pro své rozhodování využije jím sepsaný protokol. Nemělo by se stávat, aby soudce vycházel pouze ze zpráv OSPOD bez toho, aby s dítětem starším 12 let hovořil. Mluvit s dítětem je nikoliv výsada dítěte, ale povinnost soudu – soud musí vytvořit podmínky, aby se dítě do řízení mohlo zapojit (nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3304/13 ze dne 19. 2. 2014)

Tipy z praxe: Participace dětí je obsáhlé a důležité téma jak pro soudce, tak pro SSP. V ASJA najdete i další materiály, které si můžete nastudovat.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Pro realizaci participace dítěte může být svolán JSR, nebo může proběhnout neformálně tak, aby bylo jednání pro dítě co nejméně stresující. Pokud soud zvolí formu JSR, je třeba obeslat účastníky řízení včetně kolizního opatrovníka dítěte a předvolat je k jednání. Pokud soud zvolí neformální cestu, předvolání v tomto případě není nutné. Účastníci často vnímají pozitivně, když nejsou oficiálně obesláni s předem určeným termínem schůzky, ale je s nimi o vhodném termínu diskutováno a mohou ho přizpůsobit svým pracovním povinnostem. To stejné platí, když se s rodiči či jiným zástupcem dítěte domlouvá schůzka k participaci.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Participace dětí před zahájením řízení

Úlohou soudu je transparentně informovat děti o tom, že mají v řízení o jejich poměrech svá práva a jak tato práva uplatnit. Na internetových stránkách jednotlivých soudů je vhodné uvádět poučení o těchto právech a o osobách (a kontaktech na ně), prostřednictvím kterých je možné se soudem komunikovat. Zvlášť je třeba věnovat pozornost informování o možnosti osobního jednání se soudcem, který následně věc po zahájení řízení řeší. Poučení je třeba vyjádřit srozumitelnou formou, aby jim děti porozuměly. Vhodnou osobou pro kontakt s dětmi je SSP, který je schopen jim poskytnout potřebné informace a být i nadále kontaktní osobou pro případ potřeby. Je vhodné, aby součástí uvedené části stránek byly i odkazy na další instituce a organizace, které mohou dětem v jejich situaci pomoci. Je také vhodné mít vypracované letáky, brožury – podle specifik jednotlivých soudů a jejich možností, které by byly volně šiřitelné a dostupné. Je též vhodné, aby SSP kontaktoval vedení škol, jejich výchovné pracovníky a školní psychology, a edukoval je o aktivitě státu spočívající v zapojení dětí do soudního procesu, zároveň aby je požádal o spolupráci a tuto i nadále v průběhu případných řízení realizoval. Je třeba též navázat vztah s praktickými a dorostovými lékaři se stejným cílem. SSP je jakýmsi „styčným důstojníkem“ mezi soudem a laickou i odbornou veřejností, zároveň je i součástí interdisciplinárního týmu. V případě, že se na něj obrátí samo dítě či děti o pomoc, je zprostředkovatelem mezi dítětem a příslušnou institucí, která poskytne primární pomoc. Je vhodné, aby děti měly prostřednictvím SSP možnost seznámit se s justičním prostředím a s rozhodováním soudu o jejich poměrech, pokud o to projeví zájem.

Důležité je o participaci dětí srozumitelně informovat i rodiče, aby případnou participaci dětí nevnímali jen jako další bojiště jejich rodičovského konfliktu.

Participace dětí v řízeních ve věci samé

Je otázkou praxe soudu, jak je konkrétní řízení vedeno – probíhá-li edukace rodičů na soudu prostřednictvím SSP po zahájení řízení, je jeho součástí i edukace o právech dětí a možnosti jejich uplatnění. Prostřednictvím rodičů je možné dětem zaslat dopis SSP s vysvětlením role dítěte v soudním řízení, o jeho právech a o způsobech jejich uplatnění. Součástí je i uvedení kontaktů na SSP, na kterého je možné se obrátit, případně, jak bude dítě soudem kontaktováno a s jakým cílem. Stejnou úlohu může mít i informativní letáček, brožura, ale je vhodné vždy alespoň krátce oslovit konkrétní dítě průvodním dopisem, aby toto oslovení nebylo pouze formální. Je-li prováděna edukace hromadnou formou - například prostřednictvím nějaké organizace, je součástí edukace i informování rodičů o tom, že jejich děti budou o své roli soudem poučeny, primární povinnost však je součástí rodičovské odpovědnosti jich obou. Je možné rodičům při edukaci pro děti předat informativní materiály a kontakt na SSP. Probíhá-li edukace rodičů na OSPOD, pak rodiče dostanou informace o tom, jak bude soudní řízení probíhat, zde – a je nutné v rámci interdisciplinární spolupráce vymezit edukační role OSPOD a soudu s přihlédnutím k výkonu kolizního opatrovnictví.

V případě, že se dítě samo na SSP obrátí

Musíme mít na paměti, že dítě tak projevilo odvalu a důvěru v soudní systém a tím i v justici jako takovou, proto je třeba, aby byl soudce o takové skutečnosti sociálním pracovníkem neprodleně informován a rozhodl, jakou formou dojde k osobnímu kontaktu s dítětem (zda se s dítětem sejde sám po předchozí přípravě SSP nebo zda kontakt uskuteční SSP sám) – opět se jedná o úkony, které mohou být dány rozvrhem práce, případně se uskuteční na základě pokynu soudce. Systémově je třeba toto mít dopředu vyřešené v základních typech řízení a podle okolností případu se pak uskuteční konkrétní soudní úkon. Osobní kontakt soudní osoby s dítětem je v takovém případě nezbytný, aby byla naplněna participace dítěte v plném rozsahu.

V případě, že dítě před OSPOD či jinou institucí projeví přání, aby bylo vyslyšeno před soudem

Je třeba o takové skutečnosti neprodleně informovat SSP, který informuje soudce vyřizujícího věc a podle jeho pokynů provede edukaci dítěte o možnostech a způsobech realizace rozhovoru, o jeho úloze v řízení a důsledcích, o možnosti vyrozumění o rozhodnutí ve věci. Podle zájmu dítěte mu zpřístupní možnost prohlédnutí soudní budovy, jednací síně a dá mu na výběr místo, kde bude rozhovor probíhat. V případě, že si dítě přeje, aby rozhovor probíhal mimo budovu soudu, informuje o této skutečnosti soudce a dál postupuje podle jeho pokynů. Přeje-li si dítě být vyrozuměno dopisem soudce o výsledku řízení, doručí tento dopis dítěti a podá mu příslušné vysvětlení situace s poučením o dalších možnostech jeho kontaktu se soudem a dalšími institucemi

Participace dětí po skončení soudního řízení

Proběhla-li participace dětí ve shora uvedených případech úspěšně, je nutné počítat s tím, že jsme dětem poskytli důvěru ve fungování soudního systému a ony se na soud mohou obracet i po skončení jednotlivých řízení. Osoba SSP může být vhodnou kontaktní osobou, na kterou se děti mohou dále přímo obracet. Je však třeba po uskutečnění takového kontaktu s dětmi neprodleně dále komunikovat podle obsahu jejich sdělení či potřeby včetně poskytnutí případné pomoci, pokud to situace vyžaduje (například zprostředkování pomoci OSPOD apod.).

Účast dětí na ústních jednáních soudu či JSR

V rámci interdisciplinární spolupráce je třeba mít dohodnuto, jak bude dítě na takové jednání připraveno – zda přípravu provede OSPOD v rámci výkonu kolizního opatrovnictví či SSP, který zároveň i vysvětlí dítěti roli kolizního opatrovníka v řízení. Je vhodné, aby SSP dítě na jednání doprovázel a následně, není-li dohodnut jiný postup, setrval i s dítětem po opuštění místnosti, kde se koná jednání (jednací síň) či JSR (jednací síň či jiný soudní prostor) do doby, kdy si jej převezmou rodiče či jimi pověřená osoba. V každém případě by dítě mělo být „ošetřeno“ ze strany SSP, aby pro něj účast u soudu nebyla traumatizující.

Společně k participaci v různých fázích řízení

Překážkou participace bývá obava, aby na děti nebyla přenesena příliš velká zodpovědnost nebo, aby dítě nebylo vystaveno stresové situaci. Nicméně nemožnost zasáhnout do dění kolem sebe může být pro dítě mnohem více traumatizující než správně vedená participace. Je nutné mít na paměti, že i malé děti vnímají a intenzivně prožívají vypjaté a konfliktní situace a měly by mít právo na informace a právo na to, aby vyjádřily svůj názor.

Setkání by mělo začít srozumitelným úvodním slovem SSP, který se dítěti představí, vysvětlí svoji roli a shrne, jaký je cíl schůzky a co dítěti může schůzka nabídnout. Dítě musí být upozorněno na to, že se bude schůzka protokolovat a že má právo na otázky odmítnout odpovědět. Dále bude dítě informováno o tom, že se na konci jednání podepisuje protokol a může se rozhodnout, zda bude chtít protokol podepsat. V dítěti se tak buduje důvěra v justici a samo si uvědomí, jak důležité skutečnosti ohledně jeho samotného se budou při jednání projednávat.

Způsob provedení participace musí dávat dětem záruku, že mohou opravdu říci, co chtějí, nikoliv pouze formálně splnit povinnost participaci provést. Je vhodné, aby SSP, který si není jistý při vedení rozhovoru s dítětem, absolvoval kurzy vedení rozhovoru s dítětem a dále se v této oblasti vzdělával.

Tipy z praxe: Justiční akademie nabízí školení, která soudcům i SSP pomáhají naučit se, jak správně vést rozhovor s dítětem. Přihlásit se na ně můžete prostřednictvím ASJA.

Participace nesmí být vedena jako výslech – cílem není získat důkazy pro soudní řízení. Cílem je informovat dítě, o tom, co se děje a zjistit jeho názor na situaci, která se děje a někdy i probrat možnosti, které mohou nastat v budoucnu. Soud v tu chvíli přechází do role průvodce dítěte soudním procesem. Dítě musí mít možnost na dotazy odmítnout odpovídat a musí být o tom poučeno. Na dítě nelze „přehodit“ břemeno rozhodování a odpovědnosti za situaci. Je nutné dítěti zdůraznit, že ať soudu sdělí cokoli, nenese zodpovědnost ani za chování a rozhodnutí rodičů, ani za rozhodnutí soudu.

Tipy z praxe: Abychom umožnili co nejhladší průběh schůzky, je nutné se vcítit do dítěte, zajistit pro dítě bezpečný a klidný prostor, kde budeme mít dostatek času navázat vzájemnou důvěru. Je žádoucí vystupovat v respektující, avšak vůdčí aktivní roli. Participace jako taková odráží důvěru v dítě, vzájemnou spolupráci a respekt a toto by ze sociálního pracovníka mělo dítě vnímat. Zodpovědnost za bezpečí dítěte při participaci nese vždy konkrétní pracovník. Je na něm, aby se dítě cítilo co nejvíce uvolněně vzhledem k aktuální situaci. Je důležité mít na paměti, že může dojít k emočně vypjatým okamžikům a být na ně připraven.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Důležité je si uvědomit, že primárně má mít z participace užitek dítě samotné, nikoliv soud. Dítě má získat informace, které mu pomohou pochopit situaci, ve které se aktuálně nachází, roli soudu v rozhodování o jeho životě. A mít možnost se k tomuto případně bezpečně vyjádřit. Participace tedy může být považována za úspěšnou i tehdy, pokud se dítě samo nevyjádří nebo vyjádřit nebude chtít. V případě, že se dítě po poskytnutí informací rozhodne svoje názory, postoje, pocity a přání vyjádřit, je výstupem participačního rozhovoru protokol, který je založen do spisu. Je doporučováno požádat dítě, aby protokol podepsalo, pro demonstraci důležitosti toho, co dítě soudu sdělilo. Zároveň je tímto krokem dítěti demonstrováno, že je pro soud jeho názor důležitý. Nadto dítě musí být informováno o tom, že může odmítnout na otázky odpovídat a že ať řekne v rámci rozhovoru cokoliv, není zodpovědné za konečné rozhodnutí soudu.

Protokol o realizaci participačních práv dítěte neslouží jako důkaz při rozhodování soudu ve věci. O obsahu participace by měli být rodiče informováni soudem samotným tak, aby dítě nebylo vystaveno rodičovskému nátlaku ve smyslu „Co a proč jsi u soudu řekl/a? Co a proč jsi soudu neřekl/a? A proč?“

SSP může obdobným způsobem zajišťovat i participaci dospělých zvláště zranitelných osob v rámci jiných opatrovnických řízení. Participace klientů bude vycházet z jiných procesně právních norem. Bude však sledovat stejný cíl, kterým je provázení osob soudním řízením, možnost uplatnit svůj názor a percepce dané situace. Soudní sociální pracovník může ve spolupráci s příslušnými poskytovateli odborné pomoci vytvářet i informační a edukační materiály cíleně pro vybrané cílové skupiny.

2. Ve věcech úpravy péče, výchovy a výživy

Řešení rodičovských sporů (někdy bývá nazýváno jako *rodinné právo soukromé*) se stalo první oblastí, se kterou byla spojována potřeba postupovat a fungovat v zájmu dítěte v úzké spolupráci všech zúčastněných profesionálů (soudce, kolizní opatrovník, orgán sociálně-právní ochrany dětí, advokát, mediátor, poskytovatel odborných služeb), tj interdisciplinárně (někdy se pro tyto postupy používá i pojem *cochemká praxe*). Dnes již není pochyb o tom, že dobře fungující interdisciplinární tým a dobře nastavená interdisciplinární spolupráce mezi soudem a ostatními profesemi může přinést jak efektivní ochranu nezletilých dětí dotčených rozpadem vztahu rodičů, tak hospodárný způsob, jak tyto soudní případy řešit. V následujících kapitolách jsou popsány úkony, kterými může k efektivnímu řešení rodičovských sporů v systému interdisciplinární spolupráce přispět SSP, jsou jimi především sepisování návrhů na zahájení řízení, edukace rodičů, podpora rodičů při vypracování rodičovských plánů, realizace participačních práv dětí a doporučení, uložení a zprostředkování odborné pomoci.

2.1 Sepis návrhů na zahájení řízení

Definice úkonu a právní základ činnosti SSP

Návrh na zahájení řízení lze pokládat za projev svobodné vůle navrhovatele s cílem vyvolat jednání v předmětné věci v návrhu obsažené. Toto podání může mít mimo listinné/elektronické podoby i formu ústního podání zaznamenávané do protokolu. Návrh na zahájení řízení formou ústního podání do protokolu může být sepsán u kteréhokoliv okresního soudu v ČR a tento je povinen případně postoupit hodále příslušnému soudu.

Sepisem návrhů může být pověřen i SSP. Činnost SSP ve věci sepisu návrhů na zahájení řízení přímo koresponduje s hlavní tezí náplně práce soudního sociálního pracovníka, tedy pomoci zranitelným skupinám v přístupu ke spravedlnosti formou pomoci s povinnými úkony podání příslušného návrhu soudu. Účastníci/navrhovatelé mají rovněž možnost využít vzorů návrhů podání, které mnohé soudy dávají k dispozici v elektronické podobě na příslušných webových stránkách konkrétního soudu.

Tipy z praxe: Celou řadu vzorů návrhů můžete najít například na webových stránkách Okresního soudu v Kroměříži.

Návrhy na zahájení řízení, podané formou ústní protokolace u soudu, je možné učinit pouze u řízení vyjmenovaných v §14 ZŘS, tedy:

- a) v řízeních, která lze zahájit bez návrhu.
- b) v řízení o povolení uzavřít manželství;
- c) v řízení ve věci ochrany proti domácímu násilí;
- d) v řízení o určení a popření rodičovství;
- e) v řízení ve věcech osvojení.

Jedná se o úvodní podklad k zahájení řízení, srozumitelně a jasně popisující důvody pro podání návrhu. Závěr návrhu musí obsahovat tzv. petit návrhu, v němž žalobce/navrhovatel soudu navrhuje, jak má rozhodnout.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Úkon sepis návrhu na zahájení řízení, formou ústního podání do protokolu musí kromě formálních náležitostí podání, tedy označení soudu, ke kterému je návrh podáván, označení účastníků řízení, tj. jméno, příjmení, označení bydliště, označení nezletilého dítěte, kterého se věc týká, označení věci, které se návrh týká. Po obsahové stránce musí tento návrh pořízený formou ústní protokolace obsahovat vyličení podstatných skutečností, které navrhovatel považuje za natolik závažné, aby se soud věcí zabýval vč. označení důkazů, dále petit, tedy co navrhovatel navrhuje - jak má soud ve věci rozhodnout, datum vyhotovení návrhu, podpis navrhovatele, podpis protokolujícího SSP.

Zajištění účasti dotčených osob vyplývá z povahy úkonu, tedy účastník žádá soud o ústní protokolaci svého návrhu. V případě návrhu podávaného ve věci nezletilého dítěte je nutná přítomnost zákonného zástupce nezletilého.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Zákonný zástupce nezletilého/ navrhovatel se dostaví v daném časovém rozmezí (např. u Okresního soudu v Kroměříži jsou návrhy ústní protokolací sepisovány v pátek v době od 8,00 hod. do 10,00 hodin) do kanceláře SSP. V ideálním případě se žadatel ještě před samotným úkonem předem telefonicky informuje na časové možnosti SSP, který mu v případě kolize termínů nabídne termín náhradní. Tento postup se jeví z praktického hlediska jako důvodný, jelikož žadatelé o sepis návrhu na zahájení řízení často v okamžiku samotné realizace sepisu postrádají informace formální i obsahové, nezbytné pro sepis samotného návrhu. Žadatelé většinou nemají představu o náležitostech, které musí k návrhu přiložit. Například v případě návrhu na exekuční výkon úhrady výživného z platu povinného, žadatelé často nedokáží označit zaměstnavatele povinného, nemají platný doklad totožnosti, nevědí, kam povinnému doručovat, nemají představu o aktuální částce dlužného výživného, neznají datum splatnosti aj. Kromě základních náležitostí návrhu stran označení účastníků je nanejvýše vhodné uvést do těla návrhu i další kontakt na navrhovatele- telefonní číslo, e-mail. V případě, že soudce požaduje doplnění dalších skutečností ve znění návrhu, je možné toto učinit rychleji než písemným obsláním navrhovatele s výzvou k doplnění podání. Samotný průběh sepisu je vhodné v případě potřeby doplnit obecnými informacemi o průběhu jednání v jednací síni, i s odkazem na JŘ, neboť někteří navrhovatelé často projevují obavy, strach z průběhu soudního jednání. Sepsaný návrh je závěrem vytištěn ve třech vyhotoveních a předložen navrhovateli ke kontrole uvedených skutečností a jeho podpisu.

SSP protokol/návrh na zahájení řízení následně předá soudní kanceláři, která zavede listiny do systému justice k dalšímu postupu.

Tipy z praxe: Jelikož žadatelé často v průběhu sepisu podání žádají rady ryze právního charakteru, o tom jak postupovat dále v řízení vůči žalovanému, je nutné těmto již v úvodu jednání jasně sdělit, že SSP nemůže udělovat jakékoliv rady právního charakteru.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Výstupem je písemné podání obsahující návrh ve věci samé, který musí obsáhnout náležitosti upravené v §42, odst. 4., a dále §79, odst. 1. OSŘ:

§42

- 1) Podání je možno učinit písemně. Písemné podání se činí v listinné nebo elektronické podobě prostřednictvím veřejné datové sítě nebo telefaxem.*
- 2) Písemné podání obsahující návrh ve věci samé učiněné telefaxem nebo v elektronické podobě je třeba nejpozději do 3 dnů doplnit předložením jeho originálu, případně písemným podáním shodného znění. K těmto podáním, pokud nebyla ve stanovené lhůtě doplněna, soud nepřihlíží. Stanoví-li to předseda senátu, je účastník povinen soudu předložit originál (písemné podání shodného znění) i jiných podání učiněných telefaxem.*
- 3) V případě podání v elektronické podobě podepsaného způsobem, se kterým zvláštní právní předpis spojuje účinky vlastnoručního podpisu, se nevyžaduje doplnění podání předložením jeho originálu podle odstavce 2.*
- 4) Pokud zákon pro podání určitého druhu nevyžaduje další náležitosti, musí být z podání patrné, kterému soudu je určeno, kdo je činí, které věci se týká a co sleduje, a musí být podepsáno a datováno. Povinnost podpisu a datování se nevztahuje na podání v elektronické podobě podle zvláštního právního předpisu 58a) Je-li účastník zastoupen advokátem, může být podpis advokáta nahrazen otiskem podpisového razítka, jehož vzor byl uložen u soudu, kterému je podání určeno. Podání v listinné podobě je třeba předložit s potřebným počtem stejnopisů a s přílohami tak, aby jeden stejnopis zůstal u soudu a aby každý účastník dostal jeden stejnopis, jestliže je to třeba. Podání v jiných formách se činí pouze jedním stejnopisem. K podání učiněnému elektronicky lze připojit také všechny jeho přílohy v elektronické podobě.*

Samotný úkon sepisu návrhu na zahájení řízení by z pohledu SSP neměl být pouze „strojový“ prostředek formálního zajišťování povinných náležitostí návrhů, ale i možnost v kontaktu s navrhovatelem hledat prostředky mimosoudního narovnání žalované věci. Pohovorem a hlubším rozbořem potíží, které se navrhovatelé rozhodli řešit žalobou k soudu, může navrhovatelům nabídnout jiný pohled na spatřovaný problém z perspektivy nezaujatosti a odborné způsobilosti v oblasti řešení problémů rodiny s nezletilými dětmi. Atmosféra pochopení, bezpečí a důvěry může vyústit v nalezení alternativy podání soudní žaloby, navázání spolupráce s odbornými pracovišti zabývající se tematikou krizové intervence, edukace, mediace.

2.2 Edukace rodičů

Definice úkonu a právní základ činnosti SSP

Edukací během rodičovských konfliktů se pro účely práce SSP rozumí předání takových informací rodičům, které reflektují vliv dopadu soudního procesu na osobnost dítěte, jeho

prožívání i celkové rodinné vztahy. Odborná edukace ze strany soudu napomáhá účastníkům zorientovat se v soudním řízení. Rodiče získávají ve stejný čas shodné informace, což může být během soudního řízení zásadní pro zklidnění atmosféry, získání větší důvěry v soudní proces i v konečné soudní rozhodnutí.

Cílem edukace by mělo být navýšení kompetencí rodičů tak, aby rozhodovali o budoucím uspořádání života svého dítěte v jeho nejlepším zájmu, v alespoň minimální spolupráci a s respektem ke druhému rodiči. Předáním relevantních informací o rozsahu rodičovské odpovědnosti a přenesením kompetence za životní rozhodnutí na rodiče, posiluje jejich potenciál dosáhnout dohody v zájmu nezletilého dítěte.

Tipy z praxe: Tato forma edukace má návaznost na tzv. cochemský model, který je již využíván v soudních řízeních před některými soudy v ČR (cochem.cz). Během edukace jsou uplatňovány i principy programu Sdíleného rodičovství (sdilenerodicovstvi.cz).

Činnost SSP naplňuje pozitivní závazky státu vyplývající z práva na respektování rodinného života (čl. 8 EÚLP). Z něj vyvozujeme ochranu nezletilého dítěte před následky takového jednání rodičů během soudního řízení, které by mohlo být negativní dopad na jeho prožívání, osobnost a celkový rodinný život. Analogicky soud využívá § 474 ZŘS:

§474 odst. 1 ZŘS: „Za účelem ochrany zájmu dítěte soud vede rodiče k nalezení smírného řešení. [...]

§474 odst. 2 ZŘS „Soud vede rodiče, popřípadě poručníky nezletilých k řádnému plnění povinností při péči o nezletilého a správně jeho majetkových záležitostí. Vyřizuje podněty a upozornění fyzických a právnických osob stran péče o nezletilého a činí vhodná opatření.“

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Edukační setkání s rodiči je realizováno jako JSR (§ 18 ZŘS) Tento úkon je vhodné provádět již před prvním ústním jednáním ve věci, kdy soudce v rámci přípravy vyhodnotí potřebu edukační schůzky rodičů. Ze stejných důvodů je možné ji využít také po prvním ústním jednání, které detekovalo u rodičů potřebu edukace s ohledem na jejich přístup k řešení projednávané situace, skutečnosti zmiňované během výslechu účastníků apod.

Pro zajištění účasti rodičů na JSR předává soudce referát s pokynem k provedení edukace rodičů přímo SSP. Ten pozve účastníky a jejich zástupce (rodiče, kolizního opatrovníka – OSPOD) opatřením (vzor 14 ZŘS) na konkrétní termín.

Tipy z praxe: Právním zástupcům rodičů je možno připojit k opatření samostatný přípis, že jejich účast není nezbytná vzhledem k povaze JSR, projednávaných okolností a informací směřujících převážně přímo k rodičům. Nicméně rodiče mají právo na přítomnost svých právních zástupců.

Je možné, aby soudce svolal JSR přímo v průběhu ústního jednání s ohledem na nutnost předejít prodlení ve věci. Konzultuje tak termín JSR přímo se SSP telefonicky z jednací síně. Účastníci jsou tak pozváni ústně přímo soudcem, což je zaznamenáno v protokolu z jednání. Případně pak na pokyn soudce obesílá účastníky opatřením na dohodnutý termín přímo kancelář soudce (VSÚ).

Tipy z praxe: Termín konání JSR by měl být vždy předem konzultován se SSP. Toto zaručuje, že na edukaci rodičů bude mít SSP dostatečný prostor, byť v kratším čase do doby dalšího jednání apod. Dle zvyklostí soudu je vhodné upozornit SSP telefonicky (nebo prostřednictvím sdíleného kalendáře) na odesílaný referát, zároveň je možno sdělit požadavky pro edukaci rodičů. Další možností je s dostatečným časovým předstihem zaslat SSP instrukce s podrobným referátem. Opět proto, aby měl SSP možnost schůzku s rodiči efektivně naplánovat.

JSR se konají před prvním ústním jednáním ve věci podaného návrhu, nejčastěji až po první edukační schůzce na OSPOD, která se nesešla s úspěchem. Soudce může dát pokyn ke svolání JSR ještě před edukační schůzkou rodičů s pracovníkem OSPOD, uzná-li to sám za účinnější pro včasné jednání s rodiči či vytvoření rodičovského plánu.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Rodiče se v určeném termínu dostaví do kanceláře SSP.

Tipy z praxe: Jednací síň se jeví pro neformální jednání soudu jako méně vhodná; praktické vybavení kanceláře SSP by mělo být vhodně zajištěno i pro účely setkávání více osob (prostorná kancelář či jednací místnost, nerušená průchodem personálu, dostatek míst k sezení apod.)

Účastníci setkání jsou společně informováni o charakteru JSR a důvodech pro jeho svolání. Jsou také upozorněni, že v rámci JSR neprobíhá dokazování ve věci. Účastníci mají možnost přednést svá stanoviska, ta však budou při edukační schůzce reflektována pouze s ohledem na možnost odstranit překážky v komunikaci či upozornit na sporné okolnosti rodičovských postojů a jejich možné další řešení.

Rodiče dostávají informace o prožívání rodičovského konfliktu u dítěte i jeho nutném a přiměřeně věku vhodném zapojení do rozhodování o uspořádání poměrů svého budoucího života. Jsou jim zdůrazněny povinnosti i práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti. Je dbáno na motivaci rodičů, posílení jejich kompetencí ke smírnému řešení životní situace dítěte s ohledem na jeho nejlepší zájem.

Rodiče jsou také informováni o rodičovském plánu, jeho struktuře a náležitostech jeho vytvoření a dalšího využití. Obdrží také informace o dostupných odborných službách, možnostech řešení sporných zájmů na mediaci, mohou získat kontakty na nejbližší pracoviště v regionu.

SSP dbá během jednání na neutrální atmosféru. Využívá své dovednosti a schopnosti tak, aby motivoval rodiče ke vstřícné komunikaci, zajistil klidný průběh jednání. V průběhu edukace je však dominantní. Rodiče jsou od počátku setkání obeznámeni o tom, že schůzka s nimi slouží zejména k předání informací ze strany soudu. SSP vede účastníky také k tomu, že více než jejich osobní postoje je třeba během úpravy poměrů reflektovat potřeby, přání a zájem jejich dítěte.

Tipy z praxe: pokud se v termínu JSR dostaví pouze jeden z rodičů, je vhodné JSR svolat na nový termín s odkazem na vhodnější společnou edukaci rodičů

Tipy z praxe: rodiče mají právo si k JSR přizvat své právní zástupce, jejich role spočívá v kontrolování zákonnosti a řádného průběhu procesu. Je vhodné, aby SSP uznal roli právního zástupce, ale požádal je, aby v zájmu podpory nalezení smírného řešení svou roli upozadili ve prospěch osobního zapojení rodičů do průběhu edukace.

SSP může JSR svolat opakovaně, a to zejména za účelem vytvoření rodičovského plánu, případně pro kontrolu plnění dohody o využití odborné služby, na které se rodiče domluvili. Možnost návazného JSR SSP již většinou předem konzultoval se soudcem, případně vždy informuje soudce o dalším naplánovaném setkání rodičů.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Obsah edukační schůzky je během setkání zachycen do protokolu o JSR (§ 21 JŘ). Tento slouží jako důkaz v řízení vypovídající zejména o sporných případně nesporných oblastech úpravy poměrů nezletilých mezi rodiči. Zároveň reflektuje nastavení rodičů a jejich ochotu plnit úkoly rodičovské odpovědnosti při rozpadu manželství/partnerství, a to zejména s odkazem na ochotu rodičů uzavřít smír a respektovat potřeby nezletilých dětí.

Přílohou protokolu může být dohoda rodičů o prozatímní úpravě poměrů, případně dohoda o využití odborné služby s termíny nebo také rodičovský plán (§ 21 odst. 3 JŘ). Případná ochota rodičů k tomuto a jejich individuální zajištění služby bude taktéž zachyceno v protokolu. Edukační setkání zapojujeme také jako návazný stupeň jednání s rodiči, tak jak jej prezentuje i cochemský model.

Tipy z praxe: Edukace pomáhá nejvíce tam, kde rodiče podávají návrh, ze kterého je patrná nutnost vyjasnit sporné otázky, předat zásadní informace, kde je vnímán potenciál dohodnout se po získání všech objektivních informací. Soudce zasílá rodičům přípis s povinností dostavit se na edukační schůzku na OSPOD – o úspěšnosti se soudce dozvídá většinou až při ústním jednání, případně může být zpětná vazba nastavena v interdisciplinárním týmu jinou formou – pokud nebyla úspěšná (rodiče nepřichází s dohodou, v mezidobí doplňují své návrhy, zasílají vyjádření, podávají předběžné opatření), ale soudce i přesto vnímá potenciál shody – předává rodiče SSP k další návazné edukaci

Očekávaným ideálem edukační schůzky je uzavření prozatímní dohody o poměrech dítěte, případně i konečné dohody, která pak může být soudem schválena. Úspěšné však může být i jen rodiče nasměrovat na mediaci či motivovat k využití odborného poradenství. Ze zkušeností je však zřejmé, že i pouhé předání informací rodičům vede v jednací síni k vstřícnějšímu chování účastníků a častějšímu ukončení řízení dohodou o poměrech dítěte.

Tipy z praxe: Osvědčilo se pořádat JSR již za přítomnosti kolizního opatrovníka (OSPOD); ten podpoří validitu informací předávanou soudem; rodičům je zřejmé, že instituce postupují shodným směrem, pracují se stejnými informacemi.

Tipy z praxe: Spolupráci s OSPOD vhodné nastavit v rámci interdisciplinárního týmu

SSP spolupracuje během úkonů s VSÚ a administrativou soudu. Dále je nutná spolupráce s OSPOD/kolizním opatrovníkem. SSP využívá také kontaktů na odborné služby v okolí, využívá kontaktů a postupů z interdisciplinární spolupráce.

Tipy z praxe: U Okresního soudu v Kladně je možné párovou edukaci rodičů nahradit skupinovou edukací v rámci rodičovské skupiny. Rodiče jsou na ni zváni soudem v rámci prvního přípisu, který je jim od soudu po podání návrhu odeslán. Obsahuje-li návrh i telefonní čísla účastníků, jsou o smyslu a termínu skupinové edukace informováni rodiče i telefonicky VSÚ (jedná-li se o standardní proces, jsou o tomto systému informováni i advokáti). Skupinová edukace je pro rodiče dobrovolná, koná se pravidelně 1krát za 14 dní v prostorách okresního soudu (lektoři mohou být externí, nebo edukaci může vést SSP). Trvání edukace je 1 až maximálně 1,5 hodiny. Rodiče se mohou dostavit na společný termín edukace, případně každý samostatně. Rodiče se mohou skupinové edukace účastnit se svými právními zástupci, novými partnery, či dalšími rodinnými příslušníky, kteří jim pomáhají s péčí o děti. Skupinovou edukaci koordinuje VSÚ (do soudního spisu jsou zaznamenávány jen informace o účasti/neúčasti rodičů). Je vhodné, má-li krátké úvodní slovo některý z opatrovnických soudců, po kterém následuje přednášková část – potřeby dětí v situaci rozpadu rodiny, rodičovské kompetence, pomůcky a služby pro zvládnutí rozpadu rodičovského vztahu). Rodiče mohou následně obdržet v elektronické nebo tištěné podobě přednáškové podklady, odkazy na edukační webové stránky, vzory rodičovských plánů atp.

2.3 Podpora při vypracování rodičovských plánů

Definice úkonu a právní základ činnosti SSP

Rodičovský plán je (většinou písemnou) dohodou rodičů týkající se základních oblastí života dítěte, jakožto i způsobu naplnění sdílené rodičovské odpovědnosti v situaci rozpadu rodičovského vztahu. Zahrnuje následující oblasti: bydliště dítěte, zajištění jeho/její zdravotní péče, vzdělávání a volného času, způsob budování a udržování kontaktu s oběma rodiči a

dalšími blízkými osobami, dohodu ohledně výchovného stylu. Rodičovský plán primárně nezahrnuje dohodu týkající se výživného.

Využíváním rodičovských plánů a zapojením SSP do podpory rodičů při jejich sestavování realizují soudy pozitivní závazek státu vyplývající z čl. 8 EÚLP. Jedná se o akt posílení autonomie vůle rodičů v řízení a prostředek rozvoje jejich rodičovských kompetencí, kdy jsou vedeni k uvědomění, že rodičovská role v jejich životě pokračuje, i když jejich partnerství již skončilo. Je prospěšné, když soudce ve vhodných případech rodičům možnost tvorby rodičovského plánu doporučí, vysvětlí jeho výhody a na SSP či spolupracující organizace odkáže v případě, že neshody na jednotlivých bodech budou tak silné, že se nebudou umět domluvit sami.

Tipy z praxe: Na internetu lze nalézt řadu vzorů rodičovských plánů. Dobrým příkladem může být rodičovský plán [používaný u Okresního soudu v Mostě](#).

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Podpora při tvorbě rodičovských plánů může v praxi nabývat různých podob. Finální podoba je zvolena podle toho, ve které fázi se řízení nachází. To, která z nich bude zvolena, záleží na skutečnosti, zda řízení ve věci péče o nezletilého stále probíhá, či nikoliv.

První variantou, která je využívána v případě probíhajícího řízení, je JSR. Pokud bylo řízení už skončeno, může setkání nad rodičovským plánem být ryze neformální záležitostí. Předvolání v tomto případě není nutné. Účastníci často vnímají pozitivně, když nejsou oficiálně obesláni s předem určeným termínem schůzky, ale je s nimi o vhodném termínu diskutováno a mohou ho přizpůsobit svým pracovním a rodinným povinnostem.

SSP má v rámci JSR i neformálního setkání ohledně rodičovských plánů tři možnosti, mezi kterými se rozhodne podle zadání soudce nebo vlastního uvážení:

- První možností je rodiče edukovat v rámci JSR (nebo skupinové edukace) o tom, co je rodičovský plán a doporučit vhodné odborníky, kteří mohou rodičům s jeho sepsáním pomoci, pokud oni sami se shodnout nedokážou. Tato možnost by se v praxi měla objevovat častěji – důvodem je jednak časová náročnost celého jednání o rodičovském plánu, dále i skutečnost, že ne každý sociální pracovník je školený práci s rodičovským plánem a v neposlední řadě i to, že dnes je v mnoha městech síť poraden a odborníků, kteří dokážou rodičům rodičovský plán pomoci sestavit a sepsat.
- Druhou možností je rodičovský plán s rodiči sepsat bez využití externích odborných služeb. Tato možnost je časově náročnější, pro SSP i účastníky psychicky vyčerpávající. Na druhou stranu při správném provedení může přinést rychlé vyřešení neshod a jistotu pro rodiče i dítě. Může být pomyslnou tečkou za řízením, díky které budou rodiče odcházet od soudu spokojeni.
- Třetí možností je zapsat při jednání stručnou prozatímní dohodu rodičů pouze v určité oblasti úpravy poměrů dítěte. Tuto cestu je možné použít, pokud není dostatek času na procházení celého rodičovského plánu, ale rodiče vnímají nutnost upravit oblast poměrů dítěte jako akutní. Může se jednat například jen o úpravu styku, úhradu mimořádných výdajů a podobně.

Je na SSP, aby zvážil, zda má dostatečné dovednosti, znalosti i dostatek času na to, aby se účastníkům věnoval. Obecně se má za to, že dostatečnou pomocí při sjednávání rodičovského plánu je probrání jednotlivých okruhů, které je vhodné plánem upravit, a odkázání účastníků na vhodnou službu.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Již při sjednávání schůzky je vhodné rodičům vysvětlit, jak bude schůzka probíhat a co se při ní bude řešit. Můžeme je seznámit se základními otázkami, které se budou na schůzce probírat tak, aby o nich sami mohli přemýšlet a na schůzku se dostavili již s vlastním pohledem na konkrétní složky rodičovského plánu.

Po domluvě na přesném termínu schůzky je vhodné rodiče požádat, aby celou situaci probrali se svým dítětem a přiměřeně k jeho věku zjistili jeho názor a přání. Pokud je dítě natolik vyspělé, že je možné jej k jednání přizvat, aby svůj názor vyjádřilo samo. Je to vhodné, chce-li být dítě samo slyšeno.

Je důležité oběma rodičům akcentovat, že rodičovská zodpovědnost a s ní spojená práva rodiče po rozhodnutí směřujícím k úpravě výchovy a výživy zůstávají oběma rodičům bez rozdílu, a že rozsudek určující ten či onen způsob péče nebere žádnému z rodičů právo o dítěti rozhodovat a podílet se na jeho výchově.

Při jednání se snažíme vytvořit neutrální, bezpečné a důvěryhodné prostředí, kde budou rodiče ochotni sdílet svá přání a obavy. Někdy je vhodné již na začátku stanovit jasná pravidla, za jakých bude jednání probíhat (vypnutí telefonů, způsob komunikace, neskákání do řeči...), kolik času mu může každá ze stran věnovat a specifikovat, s čím bychom jednání měli ukončit.

Pokud se jedná o informativní schůzku, kde bude představena možnost sepsu plánu nebo zda se budeme věnovat jeho samotnému sepsu. V druhém případě by jednání mělo skončit podepsaným rodičovským plánem. Zároveň je třeba počítat s tím, že jednání účastníků bude výrazně ovlivněno emocemi a alespoň z počátku může být atmosféra nepřátelská. Z pozice SSP je důležité mít celé jednání pod kontrolou a neustále ho vést a posouvat dopředu k určenému cíli.

Stává se, že se na některém bodě rodiče zacyklí a není možné se v rámci jeho řešení posunout dál. Pak není chybou takový bod opustit, věnovat se jiným a v případě, že nám časový prostor dovolí, se k němu vrátit na konci jednání. Pro SSP, kteří si nejsou jisti v práci s účastníky v akutním konfliktu, jsou doporučeny kurzy nenásilné komunikace či aktivního naslouchání, jejichž metody pomáhají zpracovat emoce účastníků, uklidnit konflikt a posunout se od emocionálních postojů k těm racionálním.

Rodiče mají někdy tendenci odsouhlasené znění rodičovského plánu vnímat jako dogma, o které se budou moci opřít navěky. Proto je vhodné je upozornit na to, že rodičovský plán odráží situaci tady a teď a je platný do doby, než si obě strany odsouhlasí změny v jeho znění. Je možné a žádoucí, aby si rodiče naplánovali dobu platnosti sjednaného plánu s tím, že jej budou (například každý rok v září, až dítě dovrší X roků, až bude měnit školu...) revidovat. Rodičovský plán je zároveň dohoda, kterou nelze měnit jednostranně. Rodiče by se měli domluvit tedy i na tom, jak budou řešit situaci, která nastane potom, co se v budoucnu na některém z bodů plánu nedohodnou. Možností je setkání u poradce, mediátora, mohou se dohodnout, že nechají rozhodnout lékaře v případě otázek zdraví dítěte a podobně.

Pokud byl k řešení rodičovského plánu svolán JSR a místnost, kde se odehrává, je vybavena funkčním nahrávacím zařízením, zákon stanovuje povinnost toto zařízení použít a pořídít z JSR zvukový (či i obrazový) záznam. V případě JSR je vždy nutné vyhotovit o jednání protokol,

kteřý bude založen do spisu. Pokud došlo k neformálnímu setkání rodičů se SSP po vynesení rozsudku, postačí o jednání záznam ve formě úředního záznamu, který bude taktéž vložen do spisu.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Formálním výstupem konaného JSR je vždy protokol, který bude založen do spisu. V případě neformálního jednání konaného po vynesení rozsudku postačí úřední záznam, který bude taktéž založen do spisu.

V případě, že SSP byl přímo nápomocen rodičům v tvorbě plánu, ideálním výstupem setkání je oběma rodiči odsouhlasený a podepsaný dokument, který upravuje možné budoucí oblasti neshod týkající se dítěte a jeho života. Ne vždy je nutná písemná forma, ale účastníci vnímají to, co je „na papíře“ jako více zavazující než ústní dohodu.

Materiálním výstupem je skutečnost, že soud aktivně vede účastníky k dohodě ve věci s tím, že je poučí o možnostech, rizicích a důsledcích některých jejich rozhodnutí. Například je vhodné připomenout, že nedodržování odsouhlaseného rodičovského plánu může vést k tomu, že soud shledá toto nedodržování jako změnu poměru a může ve věci nezletilého nově rozhodnout.

2.4 Doporučení, uložení a zprostředkování odborné pomoci

Definice úkonu a právní základ činnosti SSP

Doporučení, uložení a zprostředkování odborné pomoci je úkon soudu, kterým se snaží účinnou podporou a pomocí vést rodinu k co nejrychlejšímu a efektivnímu řešení jejich problémů. Klade důraz na rodiče, aby oni sami vynaložili maximální úsilí k řešení jejich situace v nejlepším zájmu dítěte a také s ohledem na jejich potřeby.

Principem této činnosti je rychlé vyřešení sporů mezi rodiči prostřednictvím odborníků s maximální podporou rodičovské odpovědnosti u obou rodičů. Taktéž se klade důraz na to, aby rodiče získali od spolupracujících odborníků pravdivé informace.

Z pozitivního závazku státu na poli ústavní garance a ochrany rodičovství a rodiny, resp. rodinného a soukromého života vyplývá, že soudy jsou povinny svěřenými procesními prostředky vytvářet předpoklady pro narovnání narušených vztahů mezi rodiči a dětmi, včetně prostředků donucení, může-li takové opatření vést ke sledovanému cíli a je-li přiměřené. (náleží Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 438/05 ze dne 13.12.2006)

Soud tedy musí vůči dítěti zastávat aktivní roli a svou činností a využitím vhodných opatření a intervencí dát rodičům možnost k obnovení jejich rodičovských funkcí a narovnání vztahů mezi nimi a dětmi.

Mezi takovou aktivitu státu lze zařadit také doporučení nebo uložení odborné poradenské pomoci dítěti, rodičům nebo rodině. Zprostředkování soudem doporučené nebo uložené odborné poradenské pomoci je závislé na možnostech využití odborných poradenských služeb nebo jiné odborné pomoci v daném regionu. K naplnění této činnosti soudu lze efektivně využít síťování služeb.

§ 13 ZSPOD

1) Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může obecní úřad obce s rozšířenou působností

a. napomenout vhodným způsobem dítě, rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě,

b. stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti školy, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště nebo pracoviště dítěte,

c. uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte omezení bránící působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte, zejména zákaz určitých činností, návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji, nebo

d. uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie; ustanovení § 12 odst. 1 tím není dotčeno.

2) Neučinil-li tak obecní úřad obce s rozšířenou působností, může o těchto výchovných opatřeních za stejných podmínek rozhodnout soud.

§ 37, odst. 3 ZSS

3) Odborné sociální poradenství je poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro seniory, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí a ve speciálních lůžkových zdravotnických zařízeních hospicového typu; zahrnuje též sociální práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Úkony SSP v neformálním jednání nebo v rámci JSR spočívají v následujících činnostech:

- vyhodnocení potřeb dítěte a rodiny v kontextu rodičovského konfliktu
- edukace rodičů, včetně zohlednění percepce dítěte
- doporučení odborné pomoci
- zprostředkování odborné pomoci
- vytvoření písemné zakázky

Zakázka je vždy sjednána ve spolupráci s rodiči a ti jsou podporováni k aktivnímu přístupu. Zakázka vždy reflektuje nenaplněné potřeby, jsou v ní jasně formulované a specifikované cíle a úkoly.

Náležitosti zakázky:

- specifikace potřeb rodiny podle vyhodnocení situace dítěte a rodiny, podle požadavků soudce nebo studia spisů a požadavků rodičů či doporučení jiných odborníků
- identifikační údaje rodičů, kontakty, jména a věk dětí
- termín první schůzky odborné pomoci, buď dojednáno u JSR nebo si ho rodiče zajistí sami a termín soudu oznámí
- určení doby poskytování odborné pomoci v návaznosti na soudní jednání, stanovení termínu svolání dalšího JSR
- žádost o zprávu s termínem doručení této zprávy

- uvedení seznamu odborné pomoci a doporučení, kterou rodiče absolvovali u různých odborníků
- předání potřebných kontaktů rodičům
- zprostředkování odborné pomoci

SSP může v některých případech jen zprostředkovat odbornou pomoc, kterou specifikoval soudce. Vyhodnocování odborné pomoci probíhá prostřednictvím vyžádaných písemných zpráv a svoláním dalšího JSR. V některých případech si vyhodnocuje případ soudce sám u soudního jednání doložením zpráv bez předem svolaného JSR. Soudce má přehled o tom, jaká odborná pomoc byla rodičům doporučena a zprostředkována a jak ji rodiče využili, jak spolupracovali, jakou projevovali ochotu a vůli k uspokojení potřeb dětí.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

K výkonu tohoto úkonu musí mít SSP k dispozici širokou síť poskytovatelů odborné pomoci a kontakty na ně, a to jak na úrovni místní, tak na regionální. Po zkušenostech se zprostředkování odborné pomoci bylo zjištěno, že rodiče nejsou ve většině případů schopni přenést požadavek a obsah potřebné intervence či zakázku přímo poskytovateli služby, často se vraceli s využitím jiné, méně potřebné služby, v lepším případě poskytovatel služeb telefonoval na soud a zakázka byla vyjednána telefonicky – rodiče byli tímto úkonem zneschopňováni a nebyli aktivní.

Tipy z praxe: Se souhlasem rodičů při JSR nebo jen u zprostředkování odborné pomoci byla u Okresního soudu ve Vsetíně zavedena praxe, že SSP zasílá společně vytvořenou písemnou zakázku přímo poskytovateli služby datovou schránkou.

Nañzení odborné pomoci

V případě, že rodiče nerespektují doporučení využít odbornou pomoc, může soudce vydat usnesení o nařzení povinnosti využít odbornou pomoc podle §474, odst. 1 ZŘS nebo vydat rozhodnutí o dalším opatření podle §503 ZŘS.

§ 474 ZŘS

1) Za účelem ochrany zájmu dítěte soud vede rodiče k nalezení smírného řešení. Soud může rodičům uložit na dobu nejvýše 3 měsíců účast na mimosoudním smířčím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii, nebo jim nařdit setkání s poskytovatelem odborné pomoci, zejména odborníkem v oboru pedopsychologie.

2) Soud vede rodiče, popřípadě poručníky nezletilých k řádnému plnění povinností při péči o nezletilého a správě jeho majetkových záležitostí. Vyřizuje podněty a upozornění fyzických a právnických osob stran péče o nezletilého a činí vhodná opatření.

3) O vhodnosti a účelnosti navržených nebo zamýšlených opatření soud zpravidla zjistí názor orgánu vykonávajícího sociálně-právní ochranu dětí, který je obeznámen s poměry.

§ 503, odst. 1 ZŘS

1) Je-li to účelné, může soud

a. tomu, kdo neplní dobrovolně soudní rozhodnutí nebo soudem schválenou dohodu o péči o nezletilé dítě, popřípadě o úpravě styku s ním anebo rozhodnutí o navrácení dítěte, nařídí první setkání s mediátorem v rozsahu 3 hodin,

b. nejsou-li dány podmínky pro změnu rozhodnutí, stanovit plán navykacího režimu (dále jen „plán“), je-li to v zájmu dítěte; plán se stanoví tak, aby byl umožněn postupný kontakt dítěte s osobou oprávněnou ke styku s ním; soud zpravidla před stanovením plánu opatří odborné vyjádření o vhodnosti, obsahu, rozsahu a době trvání; výkonem kontroly plnění plánu soud pověří vhodnou osobu nebo zařízení, neprovádí-li soud výkon kontroly přímo,

c. rozhodnout o uložení povinnosti osobám, mezi kterými má být styk realizován, styk vykonávat pod dohledem orgánu sociálně-právní ochrany dětí,

d. nařídí povinnému setkání s poskytovatelem odborné pomoci, zejména odborníkem v oboru pedopsychologie.

2) Shledá-li soud porušování plánu některým z účastníků, které má vliv na účel navykacího režimu, nebo dospěje-li k závěru, že navykací režim neplní svůj účel, plán zruší a přistoupí k výkonu rozhodnutí podle § 504.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Formálním výstupem z této činnosti jsou písemné zprávy z doporučené nebo nařízené odborné pomoci o spolupráci rodičů, případně jejich dohoda, protokol o JSR nebo dohoda uzavřena rodiči před jednáním. Někdy ze zprávy organizace nebo OSPOD či JSR nevyplývá, že se rodiče dohodli, ale během jednání jsou pak schopni dohodu uzavřít s ohledem na veškerou podstoupenou pomoc a podporu.

2.5 Plán navykacího režimu

Definice úkonu a ukotvení oprávnění sociálního pracovníka

Cílem navykacího režimu je obnovit či napravit vztahy dítěte s osobou, která se styku s dítětem domáhá, nejčastěji druhý rodič, a umožnit tak postupně jejich kontakt. Plán navykacího režimu je vhodné stanovit také tam, kde dítě ztratilo přirozenou citovou vazbu na jednoho z rodičů např. v důsledku bránění styku s druhým rodičem nebo využívání dominantního vlivu na dítě.

Účelem je tedy postupné odstranění překážek mezi dítětem a osobou oprávněnou ke styku.

Plán lze stanovit jen tehdy, je-li to účelné a v zájmu dítěte a nejsou dány podmínky pro změnu péče. SSP na pokyn soudce vypracuje návrh plánu navykacího režimu individuálně v součinnosti s rodiči, OSPOD a v závislosti na odborném vyjádření – např. dětský psycholog, specializované zdravotnické zařízení.

§ 503 ZŘS

(1) Je-li to účelné, může soud

b) nejsou-li dány podmínky pro změnu rozhodnutí, stanovit plán navykacího režimu (dále jen „plán“), je-li to v zájmu dítěte; plán se stanoví tak, aby byl umožněn postupný kontakt dítěte s osobou oprávněnou ke styku s ním; soud zpravidla před stanovením plánu opatří

odborné vyjádření o vhodnosti, obsahu, rozsahu a době trvání; výkonem kontroly plnění plánu soud pověří vhodnou osobu nebo zařízení, neprovádí-li soud výkon kontroly přímo.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

SSP se v rámci JSR pokusí vyjednat dohodu plánu navykacího režimu s rodiči anebo oprávněnými osobami se s dítětem stýkat, k JSR svolá taktéž dotčené fyzické i právnické osoby, např. OSPOD, poradny, zařízení. Pro obsah, formu ani dobu trvání nestanovuje zákon záměrně žádná omezení, a to z důvodu, aby se v něm daly vyjádřit okolnosti každého konkrétního případu. Pokud je z daných okolností zřejmé, že plnění navykacího režimu není a nebude dodržováno, je to důvod pro jeho zrušení a pro aplikaci opatření k vynucení rozhodnutí nebo schválené dohody.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

- V návrhu plánu navykacího režimu se uvede SSP rozsah, obsah a dobu trvání navykacího režimu
- Soudce následně vydá rozhodnutí, a to dle dojednaného návrhu plánu, nebo v případě neúspěchu sjednání dohody rozhodne v zájmu dítěte
- SSP před vydáním rozhodnutí ověří, zda je v možnostech konkrétní osoby či zařízení podílet se na plánu navykacího režimu a kontroly plnění navykacího režimu
- SSP vykonává dohled nad plněním navykacího režimu
- Soud může rovněž pověřit výkonem kontroly plnění plánu navykacího režimu organizaci nebo zařízení, kde k plnění navykacího režimu dochází, např. OSPOD nebo poradny.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Výstupem z JSR je v ideálním případě návrh dohody o plánu navykacího režimu, který dále obsahuje popis situace dítěte a jeho rodiny, příp. všech již využitých nástrojů v podpoře dítěte ve styku s rodičem nebo oprávněnou osobou se s dítětem stýkat.

Tip z praxe: Výrok rozhodnutí soudu u plánu navykacího režimu může znít následovně:

Soud stanoví navykací plán kontaktu nezl. xxx s matkou xxx takto: kontakt se uskuteční v roce 2022 každé pondělí od 16 do 17 hodin v měsíci říjnu, každé pondělí a středu od 16 do 17:30 hodin v měsíci listopadu. Kontakty se uskuteční v Poradně xxx, adresa, která se pověřuje plněním navykacího plánu.

3. V otázkách rodinného práva veřejného

Zapojení SSP v případech ohrožených dětí (někdy také nazývané jako rodinné právo veřejné) bylo pilotně testováno ve spolupráci s Krajským soudem v Ústí nad Labem a materiály vytvořenými v rámci jejich iniciativy Prodítě21. Iniciativa, stejně jako zapojení soudních sociálních pracovníků vychází ze čtyř hlavních východisek:

- Interdisciplinární spolupráce, kterou se definujeme jako propojení a aktivní spolupráci mezi vědami zabývajícími se zejména právem, medicínou, psychologii a sociální prací za účelem dosažení integrovaného synergického výsledku v praktické odborné činnosti subjektů zapojených do činností souvisejících s detekcí ohrožení dítěte, s následnou odbornou pomocí rodině a případně s následným soudním projednáním a rozhodnutím případu.
- Přístup založený na vědeckých důkazech (*evidence based přístup*), který definujeme jako postup, který má svůj cíl, metody a na důkazech postavené a přezkoumatelné hodnocení. V případě intervence je ověřeno nejen, že pomáhá a směřuje k stanovanému cíli, ale i to, že intervence neškodí.
- Přístup soudu zaměřený na řešení problémů (*problem-solving přístup*). Tradiční přístup k soudnímu rozhodování je zaměřený na vyřízení věci a vychází z postoje, že soud je odpovědný za průběh soudního řízení a soudní rozhodnutí. V představovaném modelu soud přebírá odpovědnost nejen za formální průběh řízení a rozhodnutí ve věci, ale též za (vy)řešení problémů. Vycházíme z předpokladu, že soudní rozhodnutí ve věci samo o sobě ve většině případů neřeší problém, kvůli kterému se případ dítěte dostal před soud. Soudním rozhodnutím dokážeme efektivně ochránit dítě v případech akutního ohrožení, většinou tím, že jej odejmeme z ohrožujícího prostředí. Sebekvalitnějším rozsudkem však nemůžeme naplnit pozitivní závazek státu při ochraně rodinného života. Ten je možno naplnit pouze praktickými činnostmi směřujícími k řešení problémů. Protože nejčastější příčinou ohrožení dítěte je narušení některých rodičovských kompetencí; mělo by být odpovědností soudu, aby se v průběhu soudního řízení dostala rodičům možnost rodičovské kompetence posílit. Pro soud tedy bude zásadní detekovat problém tak, aby následně mohl přejít odpovědnost za doporučení/uložení adekvátní odborné pomoci.
- Trauma respektující přístup, který zohledňuje, že trauma ovlivňuje schopnosti a chování jedince a narušuje jeho schopnost osvojit si nové poznatky nebo dovednosti (paměť, pozornost, exekutivní funkce, regulace emocí a chování). Traumatizované osoby mohou vykazovat fyzické a emocionální projevy strachu a úzkosti v zátěžových situacích. Traumatizovaným dětem je možno pomoci informovaným přístupem v pomáhajících profesích, včetně opatrovnické justice.

Fungování interdisciplinární spolupráce v případech ohrožených dětí vychází z premisy, že systém sociálně-právní ochrany dětí v České republice stojí na třech pilířích – poskytovatelích odborné pomoci (včetně škol a zdravotnických zařízení), orgánech sociálně-právních ochrany dětí a soudech. Mezi těmito pilíři existuje hierarchický vztah: poskytovatelé odborné pomoci disponují nejméně intenzivními prostředky, kterými jsou schopni zasáhnout do rodinného života dítěte a jeho rodičů a soudy naopak disponují oprávněními, které mohou zasáhnout do rodinného života dítěte a jeho rodičů nejvíce (například odebrat dítě z péče biologické rodiny lze pouze na základě soudního rozhodnutí). Zároveň platí, že v případě, kdy poskytovatelé detekují, že rodiče nenaplňují některou z potřeb dítěte, měli by využít všech svých dostupných prostředků k nápravě, teprve pokud ani přes tuto snahu nedojde ke zlepšení situace, měli by věc předat k řešení orgánům sociálně-právní ochrany dětí. Obdobně orgány sociálně-právní

ochrany dětí se obracejí na soud až v okamžiku, kdy vyčerpaly všechna svá situaci odpovídajících oprávnění, aniž by to vedlo k pozitivní změně. Za průběh řešení daného případu je zodpovědný vždy hierarchicky nejvýše postavený subjekt zapojený do jeho řešení.

Následující kapitola popisuje, jakým způsobem mohou SSP napomoci fungování soudů v rámci výše popsané interdisciplinární spolupráce ve prospěch ohrožených dětí. Obdobně jako v případě rodinného práva soukromého (rodičovských sporů) mohou SSP sepisovat návrhy na zahájení řízení s příchozími osobami, mohou být nápomocni při realizaci participačních práv dětí, provádět edukaci rodičů zaměřenou na otázky rodinného práva veřejného či doporučovat a zprostředkovávat odbornou pomoc. Mimo to mohou pro soudce či společně se soudcem vyhodnocovat komeptence rodičů a naplnění potřeb dítěte, monitorovat a vyhodnocovat dopad výchovných opatření či prospívání dětí v náhradní rodinné péči. Dále mohou být nápomocni při vyplňován tzv. pěstounských plánů a ve výjimečných případech mohou pro soud provést místní (sociální) šetření v rodině.

3.1 Vyhodnocování naplňování potřeb dítěte a kompetence rodičů

Definice úkonu a právní důvod činnosti SSP

Dosáhne-li situace ohroženého dítěte takové intenzity, že se dostane do povědomí soudu, pak je prvotním úkolem soudu zajistit, aby dítě nezůstalo v prostředí, kde mu hrozí bezprostřední nebezpečí. Zároveň si soud musí udělat vlastní názor na to, zda subjekty, které se již v řešení situace rodiny angažovaly, nepřekročily svým jednáním hranice přiměřeného zásahu do práva na respektování rodinného života rodiny (negativní závazek státu vyplývající z čl. 8 EÚLP) a také, zda byla rodině poskytnuta adekvátní podpora pro vyřešení situace, která dítě ohrožuje (pozitivní závazek státu vyplývající z čl. 8 EÚLP) a jak bude ve vedení případu pokračovat dále.

Nástrojem, který soudci pomůže si tento samostatný názor vytvořit, je [hodnocení potřeb dítěte a hodnocení rodičovských kompetencí](#). Indexy si na základě zjištěného skutkového stavu může vyplnit a interpretovat soudce sám, nebo mohou být vyplněny SSP, případně může soudce se SSP na vyplnění indexů a jeho interpretaci spolupracovat, a soudce tak může kromě svých právních znalostí využít znalostí a odbornosti SSP. Indexy rodičovských kompetencí a naplňování potřeb dítěte jsou strukturovanými podpůrnými nástroji, které soudci pomáhají přijmout rozhodnutí ve věci.

Mezi naplňováním potřeb dítěte a mírou rodičovských kompetencí existuje nepřímá úměra – čím nižší jsou kompetence rodičů, tím vyšší je riziko nenaplnění potřeb dítěte, a tím vyšší je riziko jeho ohrožení. Proto je žádoucí spolu s potřebami dítěte hodnotit také kompetence jeho rodičů.

Cílem vyhodnocování naplňování potřeb dítěte a kompetencí rodičů je:

- určit míru naplňování potřeb dítěte a kompetencí rodičů a na základě toho rozhodnout o vhodném opatření v oblasti úpravy poměrů dítěte
- určit hlavní ohrožené oblasti zdraví a vývoje dítěte, které je potřeba saturovat a v souladu s tímto nařídit výchovné opatření a určit typ a intenzitu podpůrných služeb, na které má rodina nárok
- zhodnotit jak nenaplňování potřeb dítěte souvisí s rodičovskými kompetencemi pečujících osob

- kontrolovat, zda je dodržováno výchovné opatření, o kterém rozhodl a hodnotit jeho účinnost
- sledovat vývoj případu v čase.

§ 924 OZ

Ocitne-li se dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o ně pečovat, anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud upraví předběžně poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu; rozhodnutí soudu nepřekáží, pokud dítě není řádně zastoupeno.

§ 925, odst. 1 OZ

Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, a neučiní-li tak orgán sociálněprávní ochrany dětí, může soud napomenout vhodným způsobem dítě, rodiče, osobu, do jejíž péče bylo dítě svěřeno, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě; stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti školy, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště nebo pracoviště dítěte, nebo; uložit dítěti nebo rodičům omezení bránící škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména zákazem určitých činností.

§ 925, odst. 2 OZ

Soud sleduje, zda je dodržováno výchovné opatření, o kterém rozhodl, a hodnotí jeho účinnost zpravidla v součinnosti s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, popřípadě dalšími osobami.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Index naplňování potřeb dítěte a index rodičovských kompetencí jsou strukturovanými podprůměrnými materiály, které pomohou soudci dospět k rozhodnutí ve věci samé (tzn. *decision making proces*). Indexy jsou vyplňovány na základě zjištěného skutkového stavu – důkazů (zpráv podaných OSPOD, školou, zdravotnickým zařízením, sociální službou či jiným subjektem). Samotné indexy nejsou důkazem v řízení, interpretace indexů by se měla odrazit v odůvodnění soudního rozhodnutí, které by mělo být přezkoumatelné.

Tipy z praxe: Může nastat situace, kdy soudce a SSP budou mít odlišné názory na to, jak získané důkazy promítnout do strukturovaného vyhodnocení či jakým způsobem výsledky indexů vyhodnotit. V takovém případě by si měl soudce vyslechnout SSP a snažit se porozumět důvodům, proč daný aspekt hodnotil odlišně. Za výslednou interpretaci indexů a její promítnutí do soudního rozhodnutí je ale vždy odpovědný pouze soudce.

SSP může vyžadovat podklady pro zjištění skutkového stavu. Činí tak prostřednictvím nástrojů pro zjištění skutkového stavu, které jsou kompatibilní s indexy. Jedná se o vzorové dotazy na mateřské, základní a střední školy, vzor dotazu na zdravotnická zařízení (včetně souhlasu rodičů), dotaz na zdravotní stav dítěte prostřednictvím OSPOD či vzor žádosti o provedení

místního šetření, který může směřovat na OSPOD či na sociální službu, která pracuje přímo v rodinném prostředí dítěte.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Tip z praxe: Videonávod, jak správně pracovat s indexy a nástroji pro zjištění skutkového stavu je obsažen v samostatném e-learningovém kurzu. Neleznete ho v ASJA.

Postup při soudním vyhodnocování naplňování potřeb dítěte a kompetencí rodičů:

1. Stanovení jednotných kritérií potřeb dítěte a kompetencí rodičů, které jsou pro daný případ relevantní. Ne vždy je třeba vyplňovat všechny části indexu, např. u jedináčka nebudeme hodnotit vztah k sourozencům, u dětí v mateřské škole nebudeme hodnotit školní docházku a výsledky (nástroje Prodítě21 jsou konstruovány tak, že zpřístupňují části Indexu, které je nutné s ohledem na daný případ hodnotit, rozsah sledovaných oblastí upravuje každý uživatel při zadávání základních anamnestických kritérií).
2. Definice zdrojů informací. Každá profese může vidět jen část problematiky, teprve spojení jednotlivých dílů poskytuje ucelený obraz skutečného stavu dítěte, prognózy jeho vývoje a kompetencí rodičů.
 - OSPOD - šetření v rodině; rozhovor s rodiči a pozorování – posouzení kompetencí a potenciál změny; rozhovor s dítětem a pozorování – posouzení potřeb dítěte a míru jejich saturace v rodině; sebehodnotící nástroje, komunitní okolnosti
 - zdravotnické služby
 - školská a předškolní zařízení
 - sociální služby (poskytovatelé odborné pomoci)
 - další zdroje
3. Shromáždění a vyhodnocení informací - SSP vyhodnotí naplnění potřeb dítěte a kompetencí rodičů.
 - a) Hodnocení potřeb dítěte (při hodnocení každé oblasti je automaticky zjišťována i perspektiva dítěte, toho, jak se cítí, co potřebuje, zda má v rodině i mimo rodinu podpůrné zdroje pro zvládání životních obtíží, rizika a zdroje jsou tak automaticky zakomponována do celého systému hodnocení)
 - bezpečí a zázemí
 - fyzické prospívání
 - psychické prospívání
 - vztah k matce
 - vztah k otci
 - vztah se sourozenci
 - školní docházka a výsledky
 - vztah k vrstevníkům
 - b) Hodnocení kompetencí rodičů
 - fyzické a psychické zdraví

- užívání alkoholu a návykových látek
- schopnost zabezpečit základní potřeby dítěte
- kvalita vztahu s dítětem
- výchovné metody a komunikace s dítětem
- péče o vzdělání a rozvoj dítěte
- péče o zdravotní stav a prospívání dítěte
- rozpoznávání problémů a motivace k jejich řešení
- příjem a hospodaření
- kriminální nebo násilné chování, sociální adaptace

c) Hodnocení rodiny a domácnosti

- vzájemný vztah mezi osobami pečujícími o dítě, vztahy v širší rodině
- bydlení a péče o domácnost

4. Určení vhodné intervence na základě vyhodnocení indexů. Co musí rodiče začít dělat jinak, jak a kdo to rodiče naučí, jakých změn na úrovni kvality života dítěte lze očekávat. Psychosociální služby jsou poskytovány komplexně a zaměřují se jak na samotné děti, tak jejich rodiče.

- Služby poskytované dětem směřují především k zmírnění nežádoucích projevů předchozí nedostatečné péče, terapii traumatických následků předchozí nevhodné nebo nedostatečné péče a rozvoji jejich dovedností a schopností.
- Služby zaměřené na rodiče směřují především k posílení rodičovských kompetencí, zvládnutí stresových a krizových situací, zmírnění sociální izolace a zlepšování postavení rodiny v komunitě a společnosti.

5. Posouzení účinnosti intervence. Měřítkem účinnosti intervence jsou kvalitativní ukazatele prokazatelného zlepšení indexu naplňování potřeb dítěte a zvýšení kompetence rodičů, nikoliv kvantitativní kritéria četností a délky konzultací.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

SSP podá soudci zprávu s popisem dosavadního stavu/posunu a svou interpretací popsané situace a navržený postup. Zpráva není důkazem v řízení. Jedná se o podpůrný prostředek při rozhodování soudce.

SSP spolupracuje během úkonů s VSÚ a administrativou soudu. Dále je nutná spolupráce s OSPOD/kolizním opatrovníkem. SSP využívá také kontaktů na odborné služby v okolí, využívá kontaktů získaných v rámci interdisciplinární spolupráce a dohodnutých postupů interdisciplinárního týmu.

3.2 Edukace rodičů

Definice úkonu a právní důvod činnosti SSP

Předpokládáme-li, že informovanost účastníků vede ke zklidnění atmosféry v průběhu celého řízení a poskytuje prostor zorientovat se v aktuální situaci a jejích důsledcích, pak jsou to právě řízení, ve kterých soud zasahuje nejvyšší měrou do integrity rodiny, kde by SSP měl odbornou edukaci poskytovat.

Edukací se pro účely práce SSP rozumí předání takových zásadních a ucelených informací, které účastníky provedou řízením, ukotví v právech a povinnostech a nasměrují je na budoucí jednání, které bude maximálně respektovat nejlepší zájem dítěte.

Specifikem edukace v řízeních týkajících se ohroženého dítěte je okruh účastníků, ke kterému informace směřují. Ten se obvykle nezužuje jen na osoby zákonných zástupců/rodičů, ale do edukace jsou zahrnuti i další účastníci řízení, zpravidla současné/budoucí pečující osoby (v rámci participace pak i dítě samotné).

Velmi důležitým obsahem této formy edukace je seznámení účastníků s možností, že v řešených případech může být soudním rozhodnutím dítě z péče rodiny přechodně nebo trvale odňato. Je nutné, aby tuto skutečnost přítomní od počátku vnímali jako faktickou eventualitu. Na druhé straně však vždy s reálnou nabídkou možností, jak této situaci předejít.

Zcela zásadní je v těchto typech řízení následná edukace účastníků po vydání soudního rozhodnutí. Tedy ve chvíli, kdy již známe, jak soudce rozhodl a jaká je reálná aktuální situace účastníků. V soukromoprávních rodinných sporech účastníkům zpravidla postačí odůvodnění soudce při vyhlášení rozsudku. Ve veřejnoprávních rodinných řízeních je častěji nutné podrobnější či opakované vysvětlení reálného dopadu rozsudku na faktický život účastníků. To v naprosté většině dotčených soudních řízení zmanená, že minimálně kontakt/spolupráce se soudem nekončí pouhým vydáním soudního rozhodnutí. Musí být zřejmé, že soud se i nadále bude zajímat o rodinné poměry a životní situaci dítěte. A je zásadní, aby účastníci chápali, jak tato spolupráce bude probíhat, kdo a jak ji fakticky bude realizovat či v jakých lhůtách.

Tipy z praxe: Porozsudková edukace by se měla stát rutinní záležitostí a zvyklostí soudu ve veřejném rodinném právu; účastníci řízení mnohdy vyslechnou rozsudek ve vypjatých emocích, nerozumí sdělením soudce; mohou mít nedůvěru v pracovníka OSPOD, od kterého se zvykově očekává, že účastníkům informace přiblíží – následná edukace SSP však vnáší mezi účastníky nestrannost a objektivitu, legitimizuje postup soudu a seznamuje účastníky s tím, jak současnou situaci změnit nebo jak v ní trvale fungovat, aby byl zachován nejlepší zájem dítěte

SSP reaguje opět na povinnosti soudu, jež dovozujeme z pozitivního závazku státu. Analogicky činnosti SSP a oprávnění soudu vychází i z dalších zákonných norem a podzákonných předpisů.

§474 odst. 2 ZŘS

Soud vede rodiče, popřípadě poručníky nezletilých k řádnému plnění povinností při péči o nezletilého a správně jeho majetkových záležitostí. Vyřizuje podněty a upozornění fyzických a právnických osob stran péče o nezletilého a činí vhodná opatření.

§ 18 odst. 1 ZŘS

Považuje-li to soud za vhodné, svolá k přípravě a projednání věci jiný soudní rok a přizve k němu účastníky. Při jiném soudním roku dá soud účastníkům prostor, aby se k věci vyjádřili, nebo zjistí jejich stanoviska jiným vhodným způsobem. [...]

§ 18 odst. 2 ZŘS

Způsob, místo a průběh jiného soudního roku určuje předseda senátu opatřením. Jiný soudní rok se může konat mimo soudní budovu nebo mimo obvyklou úřední dobu soudu. [...]

§ 71 odst. 1 JŘ

U nezletilých, nad nimiž soud nařídil dohled [...] vyžaduje soud prvního stupně v pravidlených obdobích, nejméně jednou za šest měsíců, zprávy o výchově nezletilého, o jeho chování od příslušného orgánu sociálně právní ochrany dětí, školy, internátu, popřípadě požádá při nařízení dohledu o pravidelné podávání takových zpráv v určených obdobích.

§ 72 odst. 1 JŘ

Bylo-li dítě svěřeno do pěstounské péče, uloží soud pěstounovi, aby v určených obdobích, nejméně jednou ročně, podal soudu zprávu o svěřeném dítěti, zejména o jeho zdravotním stavu a postupu výchovy.

§ 72 odst. 2 JŘ

Vyžaduje-li to stav dítěte, vyžádá si soud od orgánu sociálně právní ochrany dětí, v jehož obvodu je dítě v pěstounské péči, zprávu, jak je pěstounská péče vykonávána, jakým způsobem se vyvíjejí vztahy mezi dítětem v pěstounské péči a jeho rodiči a jak se vyvíjejí rodinné a sociální poměry rodičů z hlediska možnosti převzetí péče o dítě.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Edukační setkání je realizováno jako JSR (§ 18 ZŘS). Nelze jednoznačně označit fázi řízení, ve které by byla edukace typicky zařazena. Toto se však spíše jeví jako výhoda, neboť JSR může být svolán prakticky v jakémkoliv fázi řízení a reagovat tak na aktuální situaci.

Edukace před prvním ústním jednáním ve věci

JSR je svoláván ve chvíli, kdy soudce v rámci přípravy vyhodnotí potřebu edukační schůzky. Typicky se bude jednat o řízení, kde již z návrhů vyplývají takové sporné skutečnosti, které mají negativní dopad na prožívání dítěte či brání v realizaci jeho základních práv a potřeb.

Příklad z praxe: Prarodiče/pěstouni podávají návrh na úpravu/změnu péče, do doby pravomocného soudního rozhodnutí však odmítají umožnit kontakty dítěte s rodiči. Ti se dokonce mohou bránit protinávrhem, návrhem na předběžné opatření k určení kontaktů = vzájemné protinávrhy eskalují konflikt. SSP v tomto případě edukuje účastníky o právech a povinnostech fakticky pečujících osob i rodičů; poučí účastníky o zákonných možnostech řešení obtížné situace. Za přítomnosti kolizního opatrovníka/OSPOD/doprovázející organizace může účastníky dovést k prozatímní dohodě o kontaktech, směřovat je k využití odborné pomoci či efektivnější spolupráci s opatrovníkem/OSPOD, může požadovat svolání případové konference na OSPOD která má fakticky řešit situaci apod.

Tipy z praxe: Přítomnost kolizního opatrovníka/OSPOD se jeví jako žádoucí a nezbytná; v rámci edukace je nutné vymezit kompetence SSP a klíčového pracovníka OSPOD – edukace tak může vyjasnit kompetenci i samotným pracovníkům, pakliže není předem zřejmá z fungování interdisciplinárního týmu

Pro zajištění účasti rodičů na tomto typu edukace předává soudce spis s referátem a pokynem ke svolání JSR přímo SSP. Ten pozve účastníky i jejich zástupce (rodiče, kolizního opatrovníka – OSPOD, prarodiče a všechny advokáty) opatřením (vzor 14 ZŘS) na konkrétní termín dle svého kalendáře.

K netypické formě svolání JSR můžeme přistoupit při realizaci výkonu rozhodnutí. I během něj mohou být pozváni účastníci k JSR do budovy soudu. V tomto případě je úkon v terénu svoláván ústně přímo SSP či soudcem, jeho termín a pozvání účastníků se zapisuje do protokolu, jenž se vyhotovuje během výkonu rozhodnutí.

Tipy z praxe: Varianta takového svolání JSR je spíše raritní, spojená s mnoha faktickými překážkami (vypjaté emoce a rozpoložení přítomných, neúčast všech dotčených osob, neznalost termínů soudního sociálního pracovníka). V terénu je více typické, že jsou účastníkům podány základní a stručné informace o plánovaném JSR. Soud pouze zajistí na místě aktuální kontakty na nutné osoby – zejména telefonické, aby mohl být JSR svolán operativně a v co nejkratším čase.

Edukace na základě prvního ústního jednání

Důvod k využití JSR se může objevit až během prvního ústního jednání, které odhalilo potřebu edukace s ohledem na obsah účastnické výpovědi během dokazování, nevhodný přístup účastníků k řešení projednávané situace apod.

V tomto případě je pak vhodné, aby soudce kontaktoval SSP přímo z jednací síně, konzultoval s ním i účastníky termín edukace a následně svolal JSR přímo v průběhu ústního jednání. Termín je pak zaznamenán v protokolu z jednání, účastníci jej berou na vědomí. Případně na pokyn soudce ne/přítomné obesílá opatřením na dohodnutý termín přímo kancelář soudce (VSÚ).

Tipy z praxe: Očekává-li soudce problematické jednání již předem, je také možné, že přizve SSP na ústní projednávání návrhu a edukace pak může proběhnout ihned při přerušení jednání, či termín JSR naplánovat osobně během jednání apod. Podstatná je interní dohoda soudců a SSP, je nutné respektovat vytížení soudců a SSP, dle místních zvyklostí atd.

Tipy z praxe: Termín konání JSR by měl být vždy předem konzultován se SSP. Toto zaručuje, že na edukaci rodičů bude mít SSP dostatečný prostor, obzvlášť, má-li se uskutečnit v kratším čase, neprodleně do doby dalšího jednání apod. Dle zvyklostí soudu je vhodné upozornit SSP telefonicky na odesílaný referát, zároveň je možno sdělit požadavky pro edukaci rodičů. Další možností je s dostatečným časovým předstihem zaslat SSP instrukce s podrobným referátem. Opět proto, aby měl SSP možnost schůzku s rodiči efektivně naplánovat.

Edukace po vyhlášení rozsudku

Již v úvodu kapitoly byla zmiňována nutnost porozsudkové edukace účastníků. Narozdíl od situace soukromoprávních rodinných sporů, kdy je porozsudková edukační schůzka s rodiči spíše neformální, dobrovolné setkání rodičů a SSP, následnou edukaci ve veřejném rodinném právu je vhodné vnímat jako formální nástroj, jež z části již naplňuje dohledovou činnost soudu a v té je třeba účastníky řádně zorientovat.

Zajistit účast dotčených osob v tomto případě náleží SSP poté, kdy obdrží od soudce referát s pokynem k zajištění edukace rozsudkem dotčených osob případně ke zhodnocení nastavení realizace soudního dohledu. SSP pak sepíše administrativní pracovníci soudu vlastní referát s opatřením ke svolání JSR na konkrétní datum, dle svého kalendáře.

Tipy z praxe: Na tento typ JSR je zásadní přizvat místně příslušný OSPOD, byť nebyl rozsudkem přímo dotčen. Nezletilé dítě však vede v evidenci vyhodnocené jako ohrožené dle §6 ZSPOD. Soud bere na vědomí zákonnou součinnost klíčových pracovníků OSPOD nejen s rodinou, ale také se soudem. Během JSR jsou nastaveny jednoznačné mantinely další spolupráce. Všem zúčastněným je ukotvena kompetence jednotlivých subjektů/sociálních pracovníků.

Pokud účastníci JSR spolupracují s odbornou službou (SAS, doprovázející organizace) je vhodné přizvat na JSR také pracovníky těchto organizací.

Netypicky se může edukace odehrát také v terénu, v přirozeném prostředí účastníků - během místního šetření, případně během výkonu rozhodnutí. Její nevýhody již byly výše zmiňovány. Edukace účastníků není společná, neprobíhá transparentně v jeden okamžik a může být ovlivněna silnými emocemi a rozpoložením účastníků.

Je proto výhodné vnímat v tomto případě edukaci jako doplňkovou aktivitu. Edukace tak, jak je popsána výše, probíhá formálně v budově soudu, transparentně vůči všem účastníkům.

Tipy z praxe: Opakování sdělovaných informací je v edukaci výhodou. Proto může i toto individuální informování jednotlivých účastníků sloužit jako odrazový můstek ke společné edukaci v průběhu JSR v budově soudu.

Příklad z praxe: Po vydání usnesení o předběžném opatření soudce referuje pokyn o provedení místního šetření v rodině; SSP v součinnosti s OSPOD provede místní šetření v domácnosti, kde se nachází dítě – např. u prarodičů; v té však současně nejsou přítomni rodiče – proto po stručné edukaci prarodičů navrhne postup soudu, spočívající ve svolání samostatného JSR na nejbližší možný termín do kanceláře SSP, kde již budou přítomni všichni účastníci (tedy rodiče i prarodiče společně) – teprve při něm bude provedena edukace společná.

Formálnost tohoto kroku je vhodné udržet už z toho důvodu, že soud vnáší do životní situace účastníků objektivitu a určitý charakter pravomocí a tento se v terénu při blízkém osobním jednání těžko vymezuje a zachovává.

SSP může vyhodnotit potřebu ke svolání dalšího JSR. Jeho cílem by pak bylo nastavení kontinuální spolupráce pro sledování a vyhodnocování účinnosti dohledu, či sepsání pěstounského plánu. Tím se však edukace překlápí do jiné náplně aktivit SSP. Tato je podrobněji popsána v následujících kapitolách.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Účastníci se v určeném termínu dostaví do kanceláře SSP.

Tipy z praxe: Jednací síň se jeví pro neformální jednání soudu jako méně vhodná. Praktické vybavení kanceláře SSP by mělo být vhodně zajištěno i pro účely setkávání více osob (prostorná kancelář či jednací místnost, nerušená průchodem personálu, dostatek míst k sezení apod.).

Účastníci jsou společně informováni o charakteru JSR a důvodech pro jeho svolání. Jsou také upozorněni, že v rámci JSR neprobíhá dokazování ve věci.

Úvodem je vhodné ukotvit přítomné v typu řízení, seznámit účastníky s možnostmi opravných prostředků. Účastníci dostávají informace o prožívání současné situace samotným dítětem. Účastníci jsou edukováni o povinnosti informovat nezletilé dítě přiměřeně věku o současném řízení. Dále jsou informováni o možnostech vhodného zajištění názoru dítěte na uspořádání poměrů svého budoucího života.

Nutné je rodičům i pečujícím osobám zdůraznit povinnosti i práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti. Jednoznačně vymezit v jakém rozsahu přechází tato práva a povinnosti ze zákonných zástupců na jiné pečující osoby. Vysvětlit, jak toto fakticky funguje v každodenním životě dítěte. SSP připojí konkrétní příklady. Je žádoucí motivovat rodiče k posílení jejich rodičovských kompetencí a ke zlepšení životní situace dítěte s ohledem na jeho nejlepší zájem. I o něm a jeho charakteru je s účastníky hovořeno.

Rodiče jsou také informováni o možnostech konkrétního řešení situace dítěte. Obdrží také informace o dostupných odborných službách, mohou získat kontakty na nejbližší pracoviště v regionu. SSP může během JSR tyto organizace sám kontaktovat a první konzultace přímo zajistit, případně tyto kroky ponechá na sociálním pracovníkovi OSPOD.

Praktický tip: Komunikace soudu a klíčových pracovníků OSPOD vyplývá z nastavení vzájemné spolupráce interdisciplinárního týmu.

SSP dbá během jednání na neutrální atmosféru. Využívá své dovednosti a schopnosti tak, aby zajistil klidný průběh jednání a podporoval konstruktivní komunikaci. V průběhu edukace je dominantní. Účastníci jsou od počátku setkání obeznámeni s tím, že setkání s nimi slouží zejména k předání informací ze strany soudu.

SSP vede účastníky k tomu, že více než jejich osobní postoje a zájmy je třeba brát v úvahu potřeby, přání a nejlepší zájem dítěte. Velmi zásadní je vymezení kompetencí SSP a sociálního pracovníka OSPOD. Charakter intervence každého z nich musí být účastníkům jednoznačně znám. V závěru edukace se tak účastníci nutně musí orientovat v jednotlivých pravomocích každého ze zapojených subjektů, aby nedocházelo k záměně rolí různých profesí a institucí.

Důležité: Soud nemá zájem suplovat vlastní činností SSP roli OSPOD, jež ze zákona monitoruje situaci dítěte a pracuje s rodinou nezletilého zařazeného v § 6 ZOSPOD. Fakticky nesmí k těmto překryvům docházet. SSP si musí být vědom, že konkrétní terénní práce a realizace doporučení soudu je v terénu prováděna sociálním pracovníkem OSPOD. Soud nepřejímá roli, která již v systému náleží jiným subjektům, pokud jej k tomu nevede zvláštní zákonná povinnost. Edukace dokáže dobře vysvětlit tato dilemata a v praxi pak takovým obavám či nedorozuměním zabránit. Souvisí s tím opět nutné jasné nastavení kompetencí aktérů interdisciplinárního týmu.

SSP může JSR svolat opakovaně, a to zejména za účelem vytvoření pěstounského plánu, případně pro kontrolu plnění dohody o využití odborné služby, na které se rodiče domluvili. Toto se bude týkat především edukace ve fázi řízení, kdy soud provádí dokazování, shromažďuje důkazy a připravuje podklady pro ústní jednání. Možnost návazného JSR SSP již většinou předem konzultoval se soudcem, případně vždy informuje soudce o dalším naplánovaném setkání účastníků.

Tipy z praxe: SSP musí umět rozlišit, zda se jedná jen o další edukaci - s novými informacemi, nebo zda se již překlápí jeho intervence do kontinuální spolupráce při monitorování a vyhodnocování dohledu soudu. Vodítkem může být zhodnocení charakteru setkávání, kdy u edukace se má jednat o jednorázové jednání.

Tipy z praxe: Vyvarovat se nadměrnému přebírání kompetencí terénního pracovníka OSPOD soudem můžeme právě tím, že po edukačním JSR ponecháme plnění zadaných cílů dohody nebo kontrolu využití odborné pomoci terénnímu pracovníku OSPOD. Informace soud může zjišťovat průběžně vyžádáním zpráv z institucí, souhrnnou zprávou kolizního opatrovníka apod. Soud má však aktivní roli v případě, kdy je naléhavá potřeba řešit situaci dítěte, ale OSPOD nevykonává aktivně svou roli.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Výstupem edukace je protokol o JSR (§ 21 JŘ). V případě edukace před prvním jednáním a během odročení ústního jednání tento slouží jako důkaz v řízení. Reflektuje soudci aktuální situaci rodičů, jejich ochotu plnit povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti i potenciál ke zlepšení jejich nedostatečných rodičovských kompetencí. Zároveň přináší informace o kompetencích fakticky pečujících osob, jejich schopnosti podporovat identitu dítěte a je-li to žádoucí vazby na biologické prostředí.

Pokud se jedná o edukaci po vyhlášení rozsudku, zde je protokol o JSR spíše podpůrným výstupem z edukační schůzky. Ten však nadále může sloužit pro potřeby soudu jako zdroj informací při zahájení sledování dohledu. Přílohou protokolu může být prozatímní dohoda rodičů a fakticky pečujících osob o kontaktech s dítětem, případně dohoda o využití odborné služby s termíny nebo také pěstounský plán.

Příklad z praxe: Soud vydal usnesení o umístění dítěte do péče prarodičů. Ti po doporučení OSPOD ihned podali návrh na svěřeni dítěte do své péče. Během několika týdnů neumožňovali kontakty dítěte s rodiči. I po prvotní edukaci pracovníka OSPOD tápali v oprávněních, obávali se porušení svých povinností, měli legitimní strach o dítě během případného kontaktu s rodiči. Napětí v rodině gradovalo, fakticky docházelo k vzájemnému osočování, kdy se rodiče fyzicky domáhali kontaktu s dítětem, práva na rozhodování o dítěti - rodiče proto podali návrh na úpravu styku. Soudce pověřil SSP k edukaci účastníků s jasnými instrukcemi a podmínkami pro zajištění bezpečí dítěte při kontaktech. Během JSR se za účasti prarodičů, rodičů i kolizního opatrovníka (místně příslušný OSPOD dítěte) podařilo všechny přítomné poučit o rodičovské odpovědnosti a jejím rozsahu, o kompetencích fakticky pečujících prarodičů, o právech dítěte. Bylo jim vysvětleno, jaké jsou možnosti opravných prostředků, možnosti navyšování kompetencí rodičů a podmínky, za kterých by se dítě do jejich péče mohlo navrátit. Byl vysvětlen charakter intervence OSPOD a jeho kontinuální role ve spolupráci s rodinou. Sděleny podmínky a praktické zajištění dohledu soudu nad péčí jiné osoby po rozhodnutí soudce. Prestože účastníci již obsah informací znali, oceňovali přímé jednání soudu, kladně hodnotili dostupnost všech informací, které přijímali v jiném emočním rozpoložení. Měli tak možnost utvrdit se ve věrohodnosti získávaných informací z různých míst; možnost zorientovat se v systému institucí byla pro ně uklidňující.

SSP všechna tato poučení a informace předané účastníkům zaznamenal do protokolu, krátce v něm shrnul současnou životní situaci rodičů, stručně zapsal stanoviska jednotlivých účastníků. Během prvního JSR se podařilo uzavřít prozatímní dohodu o kontaktech rodičů s dítětem, nastavila se jasná pravidla pro zajištění bezpečí dítěte během kontaktů tak, jak je požadoval soudce, jak je rodiče byli schopni dodržet a akceptovat pečující.

O několik týdnů později pak bylo během ústního jednání rozhodnuto o péči prarodičů dohodou. Účastníci se také dohodli na úpravě kontaktů dle faktického odzkoušeného režimu a soudce uzavření takové dohody schválil.

V jednacím síni byla klidná atmosféra, kontakty dítěte s rodiči již byly vyzkoušené, účastníci měli možnost reflektovat jejich fungování i atmosféru. OSPOD se během ústního jednání vyjadřoval již cíleně k podstatným okolnostem, byl v intenzivní spolupráci s rodinou, byl aktivním účastníkem ústního jednání.

Řízení soudu se tak výrazně zkrátilo, neboť účastníci nezačínali přemýšlet o formě setkávání až během prvního jednání. Ústní jednání nekazily rozvířené emoce či vzájemné napadání účastníků. Přítomní se vzdali práva na odvolání proti rozhodnutí, neboť byli na tento možný výsledek řízení připraveni. Věděli, za jakých okolností k němu dochází a znali, jak v budoucnu, díky vlastní aktivitě, docílit případné změny rozhodnutí a navrácení dítěte do péče rodičů.

Úspěšná edukace přináší, jak již bylo opakovaně zmiňováno, především umírnění silných emocí účastníků během řízení. Pouhé předání informací účastníkům vede v jednací síni k vstřícnějšímu chování. Poučení účastníci předstupující před soudce mají potenciál být otevření k dalším postupům soudu a konstruktivním řešením situace své, i potřeb svého dítěte. To může soudci napomoci efektivně plánovat kroky v dokazování a v konečném důsledku vést ke zkrácení celého řízení, bez řešení věci u odvolacího soudu.

Poskytovat účastníkům možnost zorientovat se ve své životní situaci i očekávaných postupech institucí, které ji mohou zásadně ovlivnit, by mělo být znakem současné moderní justice.

SSP spolupracuje během úkonů s VSÚ a administrativou soudu. Dále je nutná spolupráce s OSPOD/kolizním opatrovníkem. SSP využívá také kontaktů na odborné služby v okolí, využívá kontaktů získaných v rámci interdisciplinární spolupráce a dohodnutých postupů interdisciplinárního týmu.

2.3 Místní (sociální) šetření

Definice úkonu a právní základ činnosti SSP

Místní (sociální) šetření je úkonem, jehož cílem je zjistit reálný stav domácnosti a/nebo vztahy v nichž žijí osoby, o nichž soud v řízení rozhoduje. Šetření může být spojeno s JSR konaným na místě samém, edukací rodičů, participací dítěte či posuzované osoby nebo dalšími úkony, které soud uzná za vhodné v rámci vyšetřovací zásady k doplnění důkazů či zjištění skutkového stavu.

Vzhledem k tomu, že se jedná o výrazný zásah do soukromí rodiny, lze tento úkon činit pouze na pokyn soudce. Soudce rozhodne, zda je v konkrétním případě žádoucí šetření předem ohlásit, či má být provedeno neohlášeně a co je cílem šetření – tedy jaké okolnosti jsou důležité a jaké informace potřebuje k tomu, aby mohl kvalifikovaně rozhodnout ve věci.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Vzhledem k tomu, že soud nemá na rozdíl od OSPOD oprávnění ke vstupu do obydlí, je nutné před vstupem do obydlí vyžádat souhlas osob, jichž se šetření bude dotýkat. V případě, že souhlas nebude udělen, není možné do obydlí vstoupit.

Využití úkonu by mělo být sporadické, spíše výjimečné v případě, kdy není možné informace opatřit jinak, nebo by využití jiného „pomalejšího“ způsobu mohlo způsobit procesní či jiné komplikace. Místní šetření provedené SSP je možné využít i v případě rozporu mezi protichůdnými či nesrozumitelnými zprávami o situaci v rodině, kdy soudce potřebuje znát

další pohled na situaci. Přínosem je zajištění informací přímo a v krátkém čase, popřípadě dodání důkazů nutných k tomu, aby soud mohl rozhodnout.

Pokud soudce rozhodl o tom, že má šetření proběhnout neohlášeně, není třeba zajišťovat účast osob při úkonu. Je třeba počítat s tím, že se SSP nemusí podařit zastihnout osoby v domácnosti napoprvé a je vhodné mít za tímto účelem více variant, kdy se o to pokusí.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Neohlášená šetření jsou vhodná v situacích, kdy může docházet k ohrožení dítěte, a dosavadní informace o rodině jsou nekonzistentní. Podle situace rodiny si SSP naplánuje návštěvu – pokud chce mluvit jen s dospělými v domácnosti (v případě osob nedocházejících do zaměstnání), popřípadě se přesvědčit o plnění školní docházky – na dopolední hodiny, pokud by rád zastihl děti školou povinné a osoby zaměstnané, pak na odpoledne. Doprovod dalších osob by měl být využit jen, je-li v zájmu účastníků řízení/klientů.

Kvalitní interdisciplinární spolupráce může SSP pomoci, aby znal aktuální místo pobytu rodiny i k zajištění většího bezpečí osoby provádějící šetření. Doprovod další osoby je vhodné zvážit v situaci, kdy je v rodině podezření na zneužívání návykových látek, domácí násilí a podobně. V případě, že při přípravě šetření vyplývá ze zjištěných skutečností jakékoliv nebezpečí pro SSP, je žádoucí požádat o doprovod Justiční stráž nebo požádat o asistenci PČR.

Ohlášené šetření je možné provést dvěma možnými postupy: (a) standardní obelání účastníků s oznámením data a času konání šetření, (b) telefonická domluva v případě, že je soudu známo telefonní číslo odpovědného dospělého. Ze zkušeností SSP vyplývá, že lepší reakce jsou na telefonickou domluvu termínu, neboť odráží časové možnosti rodiny a pro všechny je jednodušší se přizpůsobit než při striktně daném termínu.

Jakékoliv místní (sociální) šetření provádí SSP v souladu se svými znalostmi, dovednostmi a etickými pravidly sociální práce. Je nutné jej provádět s maximálním respektem k rodině. Je vhodné se představit, sdělit účel své návštěvy a požádat o souhlas se vstupem do obydlí. Následně je vhodné popsat, jak bude šetření probíhat (zpřístupnění prostor, zodpovězení otázek, pozorování interakce atp.).

Dále SSP uvede, zda bude setkání nahrávat, neboť bude o místním šetření vyhotoven protokol. Účastník má právo toto odmítnout, nicméně i toto odmítnutí bude zaznamenáno do protokolu. K sepsání protokolu však dochází v každém případě. Pokud nebude zvukové nahrávání umožněno účastníkem, přistoupí SSP k protokolování na místě a měl by být na tuto možnost připraven.

Příklad z praxe: Součástí místního šetření může být vyplnění části indexu rodičovských kompetencí týkající se domácnosti. V případě zájmu účastníky lze seznámit s vyplňovanými položkami, aby věděli, co je hodnoceno, jak a proč. Námitky se zaznamenávají do protokolu. Je důležité vše popsat dle objektivních hledisek a vyvarovat se osobních interpretací a domýšlení. Používání dotazníků může sloužit i ke sledování vývoje v čase a progresu v rodičovských kompetencích. Obdobně mohou být použity i nástroje hodnocení interakce mezi rodiči a dětmi.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Formálním výstupem místního šetření je protokol, který bude založen do spisu. Součástí protokolu může být vyplněná část indexu rodičovských kompetencí v části zabývající se obydlím a domácností, případně i v dalších částech.

Protokol o místním šetření popisuje stav, je důkazem v řízení a soudce se o něj opírá v odůvodnění svého rozhodnutí.

3.4 Doporučení a zprostředkování odborné pomoci

Definice úkonu a právní základ činnosti SSP

Doporučení a zprostředkování odborné pomoci je úkon soudu, kterým se soud snaží účinnou podporou a pomocí vést rodiny k řešení jejich problémů, tedy rodinu sanovat. Ve většině případů se jedná o rodiny, které odmítají s OSPOD spolupracovat a OSPOD již využil všechna možná, dostupná opatření a intervence.

Cílem zprostředkování doporučené odborné pomoci je umožnit dětem setrvat nebo se navrátit do jejich přirozeného prostředí, předcházet sociálnímu vyloučení rodin, podporovat duševní zdraví a psychickou stabilitu rodinných příslušníků jako prevenci rozpadů rodin, řešit konflikty a problémy v partnerském a rodinném soužití ve snaze obnovit soběstačnost a funkčnost rodiny, podporovat ohrožené rodiny, pomáhat rodičům při problémech s výchovou a péčí o děti. (Metodické doporučení MPSV č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou)

V rámci výchovných opatření – stanovených dohledů se jedná o preventivní působení, kdy ještě situace v rodině nedosáhla takové intenzity, kdy by bylo nutno přistoupit k jiným nástrojům (k opatřením dle § 13a či § 14 ZSPOD). Soud klade důraz na to, aby rodiče sami vynaložili maximální úsilí k řešení jejich situace v nejlepším zájmu dítěte. Jde především o obnovení funkcí rodiny v jejím přirozeném prostředí a udržení dítěte ve funkční, nejlépe biologické rodině.

Primárně má oprávnění a současně i povinnost doporučit nebo nařídit odbornou pomoc OSPOD dle § 12 odst. 1 ZSPOD, a to v rámci své poradenské činnosti. Nařízení odborné poradenské pomoci, účasti prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu tří hodin či povinnosti účastnit se terapie potom upravuje § 13 odst. 1 písm. d) ZSPOD, a to již ve smyslu výchovného opatření. Toto opatření má možnost uložit i soud.

Čl. 13 Úmluvy o právech dítěte

Čl. 7, písm. B Úmluvy o styku s dětmi

§ 13 ZSPOD

1) Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může obecní úřad obce s rozšířenou působností

a. napomenout vhodným způsobem dítě, rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě,

b. stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti školy, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště nebo pracoviště dítěte,

c. uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte omezení bránící působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte, zejména zákaz určitých činností, návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji, nebo

d. uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie; ustanovení § 12 odst. 1 tím není dotčeno.

2) Neučinil-li tak obecní úřad obce s rozšířenou působností, může o těchto výchovných opatřeních za stejných podmínek rozhodnout soud.

§ 37, odst. 3 ZSS

3) Odborné sociální poradenství je poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro seniory, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí a ve speciálních lůžkových zdravotnických zařízeních hospicového typu; zahrnuje též sociální práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

SSP na základě monitorovací činnosti a vyhodnocení, nebo na podnět či žádost OSPOD svolá JSR, kde jsou také přizváni sociální pracovníci OSPOD, případně i pracovníci odborných organizací, se kterými rodina spolupracuje nebo taková spolupráce je žádoucí.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

V rámci svolaného JSR je vyhodnocena situace v rodině, pojmenovány problémy, rizika, silné stránky, specifikovány potřeby a následně nastavené intervence v určitém termínu. Vyhodnocení situace dítěte je prováděno prostřednictvím Indexu naplnění potřeb dítěte a Indexu rodičovských kompetencí.

SSP v rámci svolaného JSR identifikuje a specifikuje problémy v rodině tak, aby tomu rodiče i děti rozuměly. Následně s nimi stanoví plán s cíli a kroky k jejich naplnění se stanoveným termínem. Při potřebě využití odborné pomoci je s rodiči vytvořena písemná zakázka. Zakázka je vždy dojednána ve spolupráci s rodiči a ti jsou podporováni k aktivnímu přístupu. Jedná se např. o úkony v oblasti edukace, vývojových potřeb dětí, zajištění adekvátní stravy, potravinové pomoci, doprovodu, zajištění finančních prostředků, spolupráce se školou, volnočasové aktivity apod.).

Stanovené cíle a intervence úzce navazují na vytvořený IPOD orgánem SPOD nebo se podle něj IPOD vytvoří a doplní. Zde záleží na fázi spolupráce, ve které se rodina nachází. Takto stanovené cíle a intervence se u dalšího svolaného JSR vyhodnocují a činí další potřebné kroky.

Tipy z praxe: Velmi efektivní a účinné je na svolaný JSR přizvat také sociální pracovníky OSPOD a také pracovníky odborných služeb (např. SAS, terénní sociální služby, osobní asistence apod.), která jsou dostatečně informována o potřebách dětí a rodiny, a zakázka na potřebnou intervenci a odbornou pomoc je dohodnuta a zprostředkována přímo u JSR.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Formálním výstupem je protokol o JSR a veškeré vyžádané zprávy v závislosti na domluvených cílech a krocích k jejich naplnění.

Z počátku je vhodné svolávat JSR v kratších intervalech, např. týdnů nebo jednoho měsíce, a tak zjistit, jak rodiče vnímají vážnost rodinné situace a zda učinili alespoň nějaké kroky k naplnění potřeb dětí a zvýšení rodičovských kompetencí. Frekvence svolání JSR lze tak postupně prodlužovat v závislosti na spolupráci rodičů a dětí a také na potřebu do rodiny zasahovat.

3.5 Soudní dohled

Opatrovnické soudy v mnoha řízeních vykonávají dohled (tzn., dohlíží nad výchovou nezletilých dětí, přezkoumávají trvání důvodů k umístění dítěte do pěstounské péče, ústavní výchovy, dohlíží nad výkonem opatrovnictví), který je buď formální, nebo materiální. Děje se tak především kontrolováním povinně poskytovaných zpráv v souladu s předmětem dohledu (zpráva opatrovníka, zpráva pěstouna, zpráva OSPOD atp.). Výkon tohoto dohledu je s ohledem na četnost řízení často vykonáván především formálně, kdy dohledové zprávy kontroluje VSÚ, který soudci avizuje zejména skutečnosti svědčící o neplnění povinností pečující osoby a/nebo ohrožení nezletilého či osoby s omezenou svéprávností. To v praxi zaznamenává, že soudní dohledy zaznamenávají zejména excesivní selhání, nikoliv, že by sloužily jako nástroj prevence, či sanace.

Soudní dohled v řízeních o nezletilé děti může sloužit buď: a) k rozvoji kompetencí pečujících osob, pak jej můžeme označit za „intervenční či sanační dohled“; b) k sledování minimální úrovně zabezpečení potřeb dítěte, pak je označujeme jako „monitorovací dohled“. Zatímco intervenční dohled je nařizován tehdy, jsou-li předpoklady, že rodiče/pečující osoby, případně dítě samotné jsou schopni si osvojit nové kompetence, či vyřešit stávající obtíže (např. léčba závislosti), monitorovací dohled je určen k sledování prospívání dětí, o něž pečují osoby s trvale oslabenými rodičovskými kompetencemi, které však nedosahují závažnosti, kterou by bylo nutné řešit umístěním dítěte do náhradního výchovného prostředí.

V takto koncipovaných soudních dohledech může SSP navrhnout formát dohledu, prostřednictvím hodnocení potřeb dítěte a kompetencí pečujících osob vyhodnocovat oblasti, na které bude dohled cílit (případně je průběžně redefinovat), monitorovat poskytované intervence, poskytovat zpětnou vazbu rodičům/dětem. Zaměřuje se nejen na kontrolu plnění formální složky nařízeného dohledu (tzn. dodržování pravidel spolupráce, docházka do služeb, absolvování intervenčního programu, splnění povinností – např. zapsání dítěte do školy, podání zprávy o nakládání s majetkem atp.), ale i složku kompetenční (tzn., zda došlo ke změně postojů, chování, uvědomění rodičovské odpovědnosti atp.). Zatímco dosavadní praxe opatrovnické justice se zaměřuje primárně na monitoring (sledování jevů), zavedení soudní

sociální práce umožňuje i evaluaci (zhodnocení jevů), zejména z pohledu kvality života a minimálního standardu ochrany práv dítěte.

Definice úkonu a právní důvod činnosti SSP

Jedná se o úkony, kterými soud sleduje dodržování výchovných opatření – soudní dohled, dohled nad ústavní výchovou, dohled nad náhradní rodinnou péčí.

K vyhodnocování efektivity přijatého opatření soud přistupuje zpravidla v součinnosti s OSPOD, popř. s dalšími osobami. Podle nastaveného kalendáře předává spisy vedoucí kanceláře SSP, který pak podle zákonných norem sleduje dodržování výchovných opatření a také vyhodnocuje, nakolik je výchovné opatření efektivní.

U nezletilých, nad nimiž soud nařídil dohled nebo jimž uložil omezení bránící škodlivým vlivům na jejich výchovu, vyžaduje soud prvního stupně v pravidelných obdobích, nejméně jednou za šest měsíců, zprávy o výchově nezletilého a jeho chování od příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, školy nebo internátu, popřípadě požádá při nařízení dohledu o pravidelné podávání takových zpráv v určených obdobích. Rozlišujeme tzv. soudní dohled formální, tj. případy, kdy uložení soudního dohledu výslovně vyžaduje zákon, a soudní dohled materiální, kdy je soudu uložena obdobná povinnost, kterou le zákon výslovně nepojmenovává soudním dohledem.

Soudní dohled materiální

§ 934 odst. 2 OZ

Poručník podává soudu pravidelně zprávy o osobě dítěte a o jeho vývoji a předkládá účty ze správy jeho jmění, a to alespoň jednou za rok, neurčí-li soud období kratší. Soud může poručníka zprostit povinnosti podávat podrobné vyúčtování spravovaného jmění, nepřesahují-li výnosy majetku pravděpodobné náklady na zachování majetku a na výchovu a výživu dítěte.

§ 950 odst. 3 OZ

Opatrovník pro správu jmění předkládá soudu pravidelně zprávy a účty ze správy jmění, a to vždy za dobu, jejíž délku soud stanoví; tato doba nesmí být delší než jeden rok.

§ 973 OZ

Bylo-li soudem rozhodnuto podle § 971, je soud povinen nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Za tím účelem zejména

- a) si vyžádá zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí,*
- b) si opatří vyjádření názoru dítěte, je-li dítě schopno si jej vytvořit a sdělit poté, co jej soud, s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost, řádně poučí, a*
- c) vyzve rodiče dítěte k vyjádření jejich stanoviska.*

§ 27a odst. 8 ZSPOD

Bylo-li dítě svěřeno do pěstounské péče podle odstavce 7, je soud povinen nejméně jednou za 3 měsíce přezkoumat, zda důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, stále trvají. Za tím účelem si vyžaduje zejména zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany. Soud rozhodne o výchově dítěte vždy, odpadnou-li důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče podle odstavce 7.

§ 4601 ZŘS

Bylo-li před uplynutím doby podle ustanovení § 459 odst. 1 zahájeno řízení ve věci samé, může soud předběžné opatření na dobu nejvýše 1 měsíce opakovaně prodloužit tak, aby celková doba trvání předběžného opatření nepřesáhla 6 měsíců od jeho vykonatelnosti. Poté lze dobu trvání předběžného opatření výjimečně prodloužit jen tehdy, nebylo-li z vážných důvodů a objektivních příčin možné v této době skončit důkazní řízení ve věci samé.

§486 ZŘS

1) Soud činí i bez návrhu vhodná opatření k zajištění podmínek pro navrácení dítěte, přičemž zejména učiní opatření k

- a) soudnímu dohledu nad pohybem dítěte na území státu,*
- b) zabránění dítěti opustit území státu bez souhlasu soudu,*
- c) zabránění narušení osobních vazeb mezi dítětem a navrhovatelem*

§ 503 1) písm. b) ZŘS

Nejsou-li dány podmínky pro změnu rozhodnutí, stanovit plán navykacího režimu (dále jen „plán“), je-li to v zájmu dítěte; plán se stanoví tak, aby byl umožněn postupný kontakt dítěte s osobou oprávněnou ke styku s ním; soud zpravidla před stanovením plánu opatří odborné vyjádření o vhodnosti, obsahu, rozsahu a době trvání; výkonem kontroly plnění plánu soud pověří vhodnou osobu nebo zařízení, neprovádí-li soud výkon kontroly přímo.

§ 71JŘ

- 1) U nezletilých, nad nimiž soud nařídil dohled nebo jimž uložil omezení bránící škodlivým vlivům na jejich výchovu, vyžaduje soud prvního stupně v pravidelných obdobích, nejméně jednou za šest měsíců, zprávy o výchově nezletilého a jeho chování od příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, školy nebo internátu, popřípadě požádá při nařízení dohledu o pravidelné podávání takových zpráv v určených obdobích.*
- 2) byla-li nařízena ústavní výchova, může soud při přezkoumávání, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření, vykonat návštěvu zařízení pro výkon ústavní výchovy, nebo požádat soud, v jehož obvodu se vykonává ústavní výchova, aby soudce návštěvou v zařízení pro výkon ústavní výchovy zjistil skutečnosti potřebné pro přezkoumání, zda trvají důvody pro nařízení ústavní výchovy, a podal dožadujícímu soudu zprávu o výsledku návštěvy.*

§ 72 JŘ

- 1) bylo-li dítě svěřeno do pěstounské péče, uloží soud pěstounovi, aby v určených obdobích, nejméně jednou ročně, podal soudu zprávu o svěřeném dítěti, zejména o jeho zdravotním stavu a postupu výchovy.
- 2) vyžaduje-li to stav dítěte, vyžádá si soud od orgánu sociálně-právní ochrany dětí, v jehož obvodu je dítě v pěstounské péči, zprávu, jak je pěstounská péče vykonávána, jakým způsobem se vyvíjejí vztahy mezi dítětem v pěstounské péči a jeho rodiči a jak se vyvíjejí rodinné a sociální poměry rodičů z hlediska možnosti převzetí péče o dítě.

Soudní dohled formální

§ 839, odst. 2 OZ

Odůvodňují-li to okolnosti případu, nařídí soud i bez návrhu nad osvojitelem a osvojencem dohled na dobu nezbytně nutnou, jejíž délku zároveň určí; dohled vykonává zpravidla prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí – dohled nad úspěšností osvojení

§ 925, odst. 1 písm. b) OZ

Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, a neučiní-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, může soud stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti školy, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště nebo pracoviště dítěte.

§ 925, odst. 2 OZ

Soud sleduje, zda je dodržováno výchovné opatření, o kterém rozhodl, a hodnotí jeho účinnost zpravidla v součinnosti s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, popřípadě dalšími osobami.

§963 OZ

Soud může dítě svěřit zájemcům o pěstounskou péči do předpěstounské péče. Její délku stanoví se zřetelem k okolnostem případu. Nad průběhem a úspěšností předpěstounské péče vykonává dohled.

§ 486 ZŘS

- 1) soud činí i bez návrhu vhodná opatření k zajištění podmínek pro navrácení dítěte, přičemž zejména učiní opatření k
 - a) soudnímu dohledu nad pohybem dítěte na území státu,
 - b) zabránění dítěti opustit území státu bez souhlasu soudu,
 - c) zabránění narušení osobních vazeb mezi dítětem a navrhovatelem
 - d) navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Dohled nad dítětem směřuje k řešení problémů a možnostem vyrůstání dítěte v biologické rodině. Předmětem dohledu je primárně monitoring a vyhodnocování odborné pomoci zaměřené na posílení narušených rodičovských kompetencí, tedy zda došlo ke zlepšení rodičovských kompetencí.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Sběr informací o prospívání dítěte probíhá prostřednictvím soudem vyžádaných zpráv. Žádosti o zprávy mohou být vytvořeny za použití strukturovaných dotazů nebo soudem vytvořených žádostí (referátů – pro rodiče, pěstouny, poručníky, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, OSPOD, poskytovatele odborné pomoci, školy atp.). Dotazy jsou vždy kladeny cíleně s ohledem na situaci v rodině a potřebu vyhodnocení opatření (dodržování IPOD, pěstounský, poručenský plán nebo tranzitní plán, spolupráce s rodiči, využívání odborné pomoci, participace dítěte apod.), taktéž se bere zřetel na fázi případu a návaznost na prospívání dítěte nebo kompetence rodičů.

Po obdržení všech dožádaných zpráv je provedeno vyhodnocení informací o prospívání dítěte a zlepšení kompetencí rodičů, plán vedení případu a účinnost stanoveného opatření, srovnává se tedy stav před poskytnutím intervence a po ní. Spis se dále zakládá na kalendář a podle vhodnosti a potřeby se stanoví termín dalšího vyhodnocení (např. jen 1, 2 nebo 6 měsíců). V případech, kdy dítě setrvává v rodině a ze zpráv vyplývá zhoršení stavu/situace, nespolečné nebo hrozí vážnější ohrožení dítěte, SSP svolá JSR, dohodne s rodinou formy odborné pomoci a intervence, jasně specifikuje úkoly a cíle v časově ohraničeném období, je stanoven další termín JSR, kde je vyhodnoceno ohrožení dítěte. V případě vážných problémů a vážných známek zanedbávání péče o dítě SSP předkládá spis soudci ke zvážení zahájení řízení ihned, zprávy jsou již vyžádány SSP – zde záleží na domluvě s konkrétním soudcem, soudce zahájí řízení z moci úřední, nebo na základě podnětu nebo návrhu OSPOD. V některých případech požádá SSP o součinnost přímo OSPOD (*OSPOD udělal, co mohl, ale rodina je vůbec nerespektuje*).

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Pro účinnou pomoc se musí detekovat konkrétní narušení rodičovských kompetencí a oblastí, ve kterých dítě neprospívá. K tomuto může sloužit vyhodnocení Indexu rodičovských kompetencí a Indexu naplnění potřeb dítěte.

Hodnocení účinnosti dohledu se provádí s ohledem na fáze projednávaného případu:

- Akutní fáze: Vyhodnocuje se bezpečí a/nebo prospívání dítěte a naplňování jeho potřeb (využije se zejména v situaci, kdy je dítě odebráno z péče rodičů (rodiči dobrovolně umístěno do náhradního výchovného prostředí) a je nutné stanovit následující postup, při znovuoobnovení rodiny, případně rozhodnutí o volbě jiného trvalého náhradního výchovného prostředí).
- Sanační fáze: Vyhodnocuje se zlepšení rodičovských kompetencí, tedy pracuje se na zlepšení kompetencí rodičů.
- Chronická fáze: Vyhodnocuje se prospívání dítěte, chybějící kompetence rodičů se nahrazují externími zroji.

Tip z praxe: Je vhodné i do výkonu soudního dohledu zapojovat děti/dospívající, i osoby, které o děti pečují (rodiče, pěstouni, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy). Všichni zúčastnění by měli rozumět smyslu a významu formálního i materiálního soudního dohledu, měli by mít možnost soudu sdělovat svou percepci aktuální situace i možného vývoje. A měla by být zaručena a respektována jejich práva (právo na bezpečí, právo na soukromí, participační práva atp.). U dětí umístěných do náhradního výchovného prostředí od 16 let výše je vhodné dohled zaměřit i na plán a postup jejich přípravy na samostatný život (tranzitní plán).

3.6 Nastavení kontaktu dítěte v náhradní výchovné péči s biologickou rodinou

Kontakt dítěte s biologickou rodinou je zásadním tématem, se kterým se soudci mají možnost při jednáních o náhradní výchovné péči setkávat, byť spíše výjimečně. Faktické nastavení kontaktu je často prakticky řešeno až v terénu pracovníky OSPOD ve spolupráci s doprovázejícími organizacemi či institucionálním zařízením. Potřeba dítěte udržovat vztah s biologickou rodinou a mít možnost budovat si vlastní identitu, není vázaná na formu náhradní výchovné péče. Právní i faktická úprava se bohužel liší podle toho, zda je dítě v náhradní rodinné péči nebo ústavní výchově.

Úprava kontaktů s biologickou rodinou u dítěte svěřeného do náhradní rodinné péče, by měla být automaticky předmětem již ústního jednání ve věci samé. Prakticky však mnohdy není možné o něm rozhodovat, neboť soud věc ústně projednává ve chvíli, kdy současné podmínky upravit kontakty znemožňují. Typicky v situaci, kdy rodiče nejsou dohledatelní, dítě je odebráno z péče rodičů z důvodu jejich ohrožujícího chování vůči dítěti, o dítě nejvíce pravidelný zájem nebo deklarují, že jsou s pěstouny schopni se na rozsahu kontaktů mimosoudně dohodnout.

Situace je o to složitější, pokud je dítě svěřováno do péče pěstounům na přechodnou dobu. Zde je soudce, spolu s dalšími účastníky životního příběhu dítěte, postaven do ambivalentní role. Kde hledat nejlepší zájem dítěte, vyvažuje-li při rozhodování možnosti budoucího návratu dítěte zpět do biologické rodiny a souběžně nutného uzdravení vztahové vazby dítěte, kdy je vhodné spíše podporovat kontinuální péči bezpečné pečující osoby?

Tipy z praxe: V ASJA naleznete záznam přednášky sdružení Amalthea, kde se dozvíte více o tom jak správně určit vhodnost a nastavit frekvenci kontaktů rodičů s dítětem. Případně více informací mohou soudci i SSP dohledat na stránkách sdružení Amalthea www.kontaktdetivnrp.cz včetně užitečného vyhodnocovacího formuláře, který dopomůže soudu s určením vhodného typu a frekvence kontaktu.

Kontakt dítěte s biologickými rodiči může ve své podstatě přinášet pozitivní přínos. Současně však se nevhodně nastavené kontakty mohou stát pro dítě ohrožující. Při určování podoby a rozsahu je tak důležitá znalost možností rodičů i očekávání dítěte a jeho pečujících osob.

Obdobně by mělo být postupováno i v případech, kdy jsou děti umístěny do institucionálních forem péče. I pro ně může být kontakt s rodiči velmi zásadní z pohledu naplňování emocionálních a sociálních potřeb. V těchto případech však soud může jen obtížně upravit „styk s dítětem“ s nařízenou ústavní výchovou, v pravém smyslu slova. Kontakty rodiče s dítětem, možnosti návštěv rodičů v zařízeních, jakožto i samostatných vycházek dětí, či propustek do domácího prostředí jsou upraveny samostatnou právní úpravou a vnitřnímu řádu či standardy (ZVÚaOV A ZSPOD).

Definice úkonu a ukotvení oprávnění sociálního pracovníka

Při stanovování kontaktů s biologickou rodinou vychází soud z mezinárodních lidskoprávních předpisů a zákonných norem.

Čl. 9 Úmluvy o právech dítěte čl. 9

(...) právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte.

§ 960 odst. 2 OZ

Rodiče mají právo se s dítětem osobně a pravidelně stýkat i právo na informace o dítěti, ledaže soud z důvodů hodných zvláštního zřetele rozhodne jinak.

§ 967 OZ

Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak.

§ 969 OZ

Dojde-li k podstatné změně poměrů nebo k neshodě mezi rodiči a pěstounem v podstatné záležitosti týkající se dítěte, může rodič nebo pěstoun navrhnout soudu změnu práv a povinností, zrušení pěstounské péče, nebo jiné rozhodnutí.

§ 475 odst. 2 ZŘS

Dojde-li k podstatné změně poměrů nebo k neshodě mezi rodiči a pěstounem v podstatné záležitosti týkající se dítěte, může dítě, rodič nebo pěstoun navrhnout soudu změnu práv a povinností, zrušení pěstounské péče, nebo jiné rozhodnutí.

§ 20 odst. 2, písm. n) ZVÚaOV

Dítě má právo ... na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami za podmínek stanovených tímto zákonem, a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv.

§26 odst. 1, písmeno c) ZVÚaOV

Zákonní zástupci mají právo na udržování kontaktu s dítětem, nebrání-li tomu závažné okolnosti ohrožující dítě, (d) na poradenskou pomoc zařízení ve věcech výchovné péče o dítě, (e) písemně požádat ředitele zařízení o povolení pobytu dítěte.

Oprávnění SSP pak vychází také z:

§ 72 odst. 2 JŘ

Vyžaduj-li to stav dítěte, vyžádá si soud od orgánu sociálně – právní ochrany dětí, v jehož obvodu je dítě v pěstounské péči, zprávu, jak je pěstounská péče vykonávána, jakým způsobem se vyvíjí její vztahy mezi dítětem v pěstounské péči a jeho rodiči a jak se vyvíjí rodinné a sociální poměry rodičů z hlediska možnosti převzetí péče o dítě.

§ 18 odst. 1 ZŘS

Považuje-li to soud za vhodné, svolá k přípravě a projednání věci jiný soudní rok a přizve k němu účastníky [...].

SSP spolupracuje s účastníky v různých fázích řízení. Na pokyn soudce provádí písemné dotazování a následné vyhodnocování došlých zpráv. Sám také vede osobní setkání s účastníky. Právě k těm soudce využívá SSP převážně ve chvíli, kdy je vhodné do doby prvního ústního jednání prozatímně upravit kontakty mezi rodiči a nezletilými dětmi v náhradní péči. Současně je možné využívat znalostí SSP při vyhodnocování rizik kontaktu či sledování výkonu pěstounské péče právě v oblasti realizace kontaktů.

Zapojení SSP podporuje aktivnější roli soudu v časově ohraničené pěstounské péči na přechodnou dobu, kde může být kontakt nezletilého dítěte s rodiči sledován ve vyšší frekvenci, může být požadována jeho častější proměna a úprava.

Využijeme-li informací z předchozích kapitol tohoto manuálu, je typické, že soudce zapojí SSP již v edukaci bezprostředně po odebrání dítěte z péče biologických rodičů. V rámci edukačního JSR již obdrželi rodiče i pěstouni od SSP dostatek obecných informací o zákonném rozsahu kontaktu, povinnostech a právech jednotlivých osob tak, aby byli schopni s terénními sociálními pracovníky, dle potřeb a zájmu dítěte, kontakt adekvátně nastavovat a fakticky realizovat.

Pokud se však rokování soudu v počáteční fázi řízení neuskutečnilo, případně jsou-li kontakty problematické, je vhodné podpořit prospívání dítěte v NRP a kontakty dítěte s biologickou rodinou ukotvit také z pozice soudu.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Úkony vykonávané SSP mohou mít písemnou či ústní podobu. Forma, kterou soud zvolí je odvozena od naléhavosti řešení. Je-li možné uvažovat o mimosoudní dohodě o kontaktech mezi pečujícími osobami a rodiči, SSP na pokyn soudce svolává jiný soudní rok (§ 18 ZŘS). Referátu s pokynem soudce může předcházet telefonické upozornění SSP. Komunikace mezi SSP a soudcem je žádoucí pro správnou přípravu a následné směřování účastníků.

SSP pozve účastníky setkání (rodiče, pečující osoby/pěstouny/přechodné pěstouny). Na základě vlastního referátu s opatřením (vzor 14 ZŘS) pak obesílá administrativní pracovnice soudu vyjmenované účastníky na konkrétní termín a čas do kanceláře SSP. Termín i čas určuje sám

SSP, dle vlastního kalendáře, případně termín konzultuje přímo se soudcem, pokud ten si přeje svou přítomnost na JSR, společně zvolí vhodný termín.

Tipy z praxe: Opatření ke svolání JSR nechává SSP vypravit také klíčovému pracovníku místně příslušného OSPOD a klíčovému pracovníkovi doprovázející organizace pěstouna, pokud její služby již pěstoun využívá. Toto se jeví jako účelné pro kontinuální práci terénních pracovníků s rodinou, zároveň má soud možnost v rámci JSR získat od těchto účastníků zásadní informace, což dovoluje kontakt dítěte nastavit aktuálním potřebám všech zúčastněných

Spolupráce soudu a OSPOD vychází z nastavených zvyklostí interdisciplinárního týmu; pro spolupráci je nastavení vzájemné součinnosti a kompetencí sociálních pracovníků klíčové. Role SSP je pro soud nezastupitelná například v účasti na případových konferencích pořádaných OSPOD, v rámci níž je možné o kontaktu s rodiči a dítěte v NRP také jednat.

JSR lze svolat taktéž telefonicky či přes soudu dostupné e-mailové adresy zúčastněných. Tato varianta je flexibilnější, umožňuje vstřícnější zapojení účastníků, dle jejich časových možností. Tento úkon provádí SSP jednorázově, potřebu opakování případně vyhodnotí či dohodne se soudcem.

Pokud již máme platné rozhodnutí soudu o kontaktech, buď ve formě usnesení o předběžném opatření, nebo jako konečné rozhodnutí ve věci, může i přesto soudce pověřit SSP ke kontinuálnímu sledování charakteru kontaktů dítěte s rodiči v NRP. Více typická může být potřeba sledování při prozatímním řešení kontaktů usnesením či u kontaktů v pěstounské péči na přechodnou dobu. Budoucí role soudu v dalších řízeních je nesporná a soud tímto deklaruje pečujícím osobám i rodičům, že rozumí potřebám dítěte a snaží se v jeho nejlepším zájmu potřebu kontaktů vyvážit. Pro soud je navíc výhodný kontinuální přehled o aktuální životní situaci dítěte.

SSP má v tomto případě dvě základní možnosti k realizaci pokynu soudce. Mimo termíny výročních dotazů VSÚ opatrovnického oddělení, případně po dohodě s nimi v častější frekvenci obesílá OSPOD či rodiče s dotazem na realizaci kontaktů. Požaduje písemně popis situace přímo od rodičů, náhradní rodiny či dítěte samotného. Problematické skutečnosti však může řešit také v osobním kontaktu, a to opětovně formou svolání JSR.

Pro tyto úkony je stanoven prvotní pokyn soudce pro samostatnou, lhůtou ohraničenou aktivitu SSP. V dlouhodobějším horizontu jsou průběžně činnosti SSP oznamovány a konzultovány se soudcem.

Důležité: Je nutné zmínit, že k úkonům SSP při nastavování kontaktů dítěte s biologickou rodinou patří i participace nezletilého dítěte. Popisu se věnuje samostatná kapitola manuálu. Jako zásadní úkon však nelze participaci opomenout. Pro stanovování kontaktů je zjištění názoru dítěte či jeho pohled na probíhající kontakty zásadní (§20 odst. 4 ZŘS). Soud by měl také jako rozhodující subjekt prostřednictvím pohovoru s nezletilým zajistit, že dítě obdrží faktické informace o důvodech pro stanovení kontaktu i další okolnosti odůvodnění rozhodnutí soudce.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Pozvaní účastníci se v určeném termínu dostaví do kanceláře SSP.

Tipy z praxe: jednací síň se jeví pro neformální jednání soudu jako méně vhodná; praktické vybavení kanceláře soudního sociálního pracovníka by mělo být vhodně zajištěno i pro účely setkávání více osob (prostorná kancelář či jednací místnost, nerušená průchodem personálu, dostatek míst k sezení apod.)

Jsou společně informováni o charakteru JSR a důvodech pro jeho svolání. Upozornění, že v rámci JSR neprobíhá dokazování ve věci. Účastníci mají možnost sdělit soudu svá stanoviska, informovat soud o aktuální situaci dítěte i průběhu kontaktů. Sdělují své představy o nastavení kontaktů, reflektují informace, které jim o kontaktu sdělilo samo dítě, přednášejí svůj subjektivní pohled na prožívání dítěte. SSP dbá během neformálního jednání na vstřícnou, neutrální atmosféru, stává se facilitátorem setkání. Využívá své dovednosti a schopnosti tak, aby zajistil klidný průběh jednání a podporoval konstruktivní komunikaci. V komunikaci během jednání je dominantní.

Je možné rodičům i pečujícím osobám připomenout povinnosti i práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti. Jednoznačně vymezit v jakém rozsahu přechází tato práva a povinnosti ze zákonných zástupců na jiné pečující osoby. Vysvětlit, jak tyto skutečnosti vstupují do nastavení kontaktu dítěte.

Je žádoucí zprostředkovat pochopení role jednotlivých účastníků v životě dítěte, reflektovat je s ohledem na předpokládaný vývoj a trvání náhradní rodinné péče.

Individuálně k situaci nezletilého dítěte zdůrazňujeme, že dítě potřebuje získat vědomí nového domova. Vylepšit své vztahy a získat důvěru k pečujícím. Na základě toho můžeme rodičům vysvětlit, proč je nutné v některé situaci volit určitý druh kontaktu (písemný, telefonický, osobní) či jeho frekvenci. Na druhé straně je však vhodné upozornit pečující osoby na nutnou podporu zdravé identity dítěte, přiměřeně věku zprostředkovat znalost jeho životního příběhu.

V rámci edukace účastníků je vhodné připojit obecné informace o tom, co děti v NRP v souvislosti s kontaktem s biologickou rodinou mohou prožívat. Zmiňujeme konflikt loajality, nejistotu, strach či stesk a upozorňujeme na projevy dítěte. Správná edukace může vést k motivaci rodičů k posílení jejich rodičovských kompetencí, zároveň zajišťuje posílení role pečující osoby.

Doporučuje se hovořit také o emocích biologických rodičů a pečujících osob. Otevřené pojmenování prožívání účastníků, odstraňuje nepochopení obranných reakcí aktérů. Vede tak k předcházení nedorozumění a odstranění potenciaálního konfliktu. Pro samotné stanovení kontaktu, jeho formy a četnosti je nutná znalost potřeb dítěte.

Důležité: V tomto směru je žádoucí součinnost soudu a SSP s OSPOD a doprovázejícími organizacemi. Spolupráce je předem nastavená v intencích fungování interdisciplinárního týmu. SSP má možnost znát Individuální plán ochrany dítěte (IPOD), jeho cíle a konkrétní kroky. Sociální pracovník OSPOD je schopen na základě průběhu neformálního jednání u soudu nastavit aktuální IPOD, přehodnocovat situaci dítěte.

Otevřeně jsou pojmenována rizika, která jsou nastíněna z pohledu všech zúčastněných – tedy rodiče, dítěte i pečující osoby. Je doporučeno najít vzájemnou shodu a informovat přítomné o tom, která rizika jsou hodnocena jako velmi vysoká, budou tedy logicky vést spíše k omezení kontaktu s dítětem či volbě jeho jiné formy. Příkladem takových rizik může být například u rodiče - týrající rodič, agresivní chování vůči pečující osobě, konfliktní jednání před dítětem. Stejně znaky nejsou žádoucí ani u pečující osoby, nemůže být tolerováno ani negativní hodnocení osoby rodiče či jeho dárků, chování před dítětem. Dítě samo může kontakt s rodičem zcela odmítat. Některá rizika naopak považujeme za mírná, mohou být tolerována, ale při opakování se stávají problematickými (např. pozdní příchody rodiče, nedodržování dietního stravování dítěte). SSP ve spolupráci s klíčovým pracovníkem OSPOD může v průběhu JSR nastavit s rodiči a pečujícími osobami kontakty právě tak, aby odpovídaly aktuálně zjištěným potřebám.

Soud informuje přítomné, že kontakt dítěte s příbuznými musí vždy naplňovat potřeby dítěte, být bezpečný, pozitivní a pro dítě smysluplný. I přes prvotní zákonné vymezení, které hovoří především o právech rodičů, jsou účastníci vždy transparentně vedeni k tomu, že nejlepší zájem dítěte a jeho potřeby jsou nadřazené jejich osobnímu prožívání, postojům či zájmům.

SSP může JSR využít také k tvorbě pěstounského plánu, případně pro kontrolu plnění dohody o kontaktech, na které se účastníci domluvili.

Důležité: Opětovně je však nutné upozornit na nadměrné přebírání kompetencí terénního pracovníka OSPOD soudem. SSP není dalším subjektem, který má dlouhodobě řešit problémy v probíhajícím či nefunkčním kontaktu. JSR a sestavení pěstounského plánu nebo dohody mezi účastníky má naopak navýšit samostatnost exekutivních orgánů k řešení běžných situací účastníků v terénu, tedy s využitím podpory jejich klíčového sociálního pracovníka OSPOD a doprovázejícího sociálního pracovníka.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Výstupem JSR je protokol o jiném soudním roku (§ 21 JŘ). Ten může být doplněn přílohou k protokolu o JSR, pěstounským nebo tranzitním plánem. Vedle běžných formálních náležitostí obsahuje protokol stručný popis průběhu jednání soudu a také jednotlivá nejpodstatnější sdělení účastníků.

Jako důkaz v řízení může sloužit ve chvíli, kdy nemáme ve věci pravomocně rozhodnuto, vedeme další související řízení, pro něž mají informace z jednání zásadní vypovídající hodnotu a prokazují podstatné skutečnosti zásadní pro dané řízení. Reflektuje soudci také aktuální situaci rodičů, jejich ochotu plnit povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti i potenciál ke zlepšení jejich nedostatečných rodičovských kompetencí. Zároveň přináší informace o kompetencích fakticky pečujících osob, jejich schopnosti podporovat identitu dítěte a je-li to žádoucí vazby na biologické prostředí. Poskytuje také důležité informace o prožívání dítěte a jeho aktuálních potřebách.

Pokud se jedná o sestavení pěstounského plánu nebo mimosoudního dohody po vyhlášení rozsudku, zde je protokol o JSR spíše podpurným výstupem. Ten však nadále může sloužit pro potřeby soudu jako zdroj informací při zahájení dalšího řízení.

Praktický tip: Sestavování pěstounského plánu se věnuje samostatný e-learningový kurz, který naleznete v ASJA.

Přílohou protokolu může být prozatímní/mimosoudní dohoda rodičů a fakticky pečujících osob o kontaktech s dítětem, s konkrétními termíny nebo také pěstounský plán.

Využití JSR a součinnosti SSP s dalšími aktéry terénní sociální práce je v moderní justici více než žádoucí. Jak již bylo opakovaně zmiňováno v předchozích kapitolách, setkání účastníků a jejich edukace i k tématu kontaktů dítěte v NRP s biologickou rodinou má pro faktický život účastníků velmi zásadní pozitivní dopad. Vede k umírnění silných emocí účastníků, pozitivně předchází možným konfliktům a nepochopení. Pouhé předání informací účastníkům vede k vzájemnému vstřícnějšímu chování, a to nejen v jednací síni, ale benefitem zůstává, že si její účastníci odnášejí i do běžného života. Pro nastavení vzájemné vstřícné komunikace mezi pečujícími osobami a biologickou rodinou, mezi kterými by měl panovat vzájemný respekt, jsou tyto aktivity soudu žádoucí.

Podstatné benefity však role SSP při nastavování kontaktů nese také samotnému soudci. Nejen pro samotné dokazování a přípravu ústních jednání, kdy soudce může např. reflektovat již odzkoušený režim kontaktů. Má ale také předem dostatečné množství informací a efektivněji tak zvládne plánovat dokazování. V konečném důsledku může spolupráce se SSP vést ke zkrácení celého řízení, bez řešení věci u odvolacího soudu nebo řešení opakovaných podávání návrhů na předběžná opatření pečujících osob či biologických rodičů.

SSP spolupracuje během úkonů nejen se soudci, ale také s VSÚ opatrovnického oddělení, rejstříkovými vedoucími soudců a další administrativou soudu.

Mimo soud je nutná spolupráce se sociálními pracovníky OSPOD/kolizním opatrovníkem a také pracovníky doprovázejících organizací a samotnými pečujícími osobami. Pro lepší součinnost pracovníků je klíčová dobře nastavená interdisciplinární spolupráce a dodržování dohodnutých postupů interdisciplinárního týmu.

Tipy z praxe: V některých formách náhradní rodinné péče je současně stanovený nad výchovou dítěte dohled, jedná se např. o příbuzenské formy náhradní rodinné péče. V těchto případech je při monitorování a vyhodnocování třeba postupovat tak, jak při běžných úkonech soudu v péči o děti, u kterých bylo stanoveno výchovné opatření.

4. Při výkonu soudního rozhodnutí

Definice úkonu a ukotvení oprávnění sociálního pracovníka

V případě, že není dobrovolně splněna uložená povinnost soudním rozhodnutím, lze se domáhat soudního výkonu takového rozhodnutí vydaného ať už formou rozsudku nebo usnesení nebo nařízení exekuce. V našem případě se jedná o soudní výkon rozhodnutí. Jeho účelem tedy je naplnění vykonatelného rozhodnutí soudu. Řízení je možno zahájit nejen na návrh, ale i bez návrhu. I sám SSP v rámci práce se spisem může učinit zjištění, že např. rozhodnutí o péči, o styku není plněno a je namíste řízení o výkon rozhodnutí zahájit.

SSP postupuje na základě oprávnění určených v rozvrhu práce a dále pak na základě pokynů soudce v jednotlivých věcech.

4.1 Výkon předběžného opatření dle § 497 – 499 ZŘS

Jedná se o speciální úpravu ve vztahu k výkonu rozhodnutí o péči o nezletilé děti dle § 500 a násl. ZŘS. Není tedy postupováno výzvou k dobrovolnému splnění, ukládání pokut, mediací ani není uplatněn obecný postup při odnětí dítěte. O návrhu musí být rozhodnuto bezodkladně (nejpozději do 24 hodin od jeho podání) a musí být vykonána rovněž bezodkladně. Tato předběžná opatření se podávají pouze v nejzávažnějších případech, pokud je dítě v ohrožení života či zdraví, nachází se ve stavu nedostatku řádné péče (dítě zneužívané, týrané, bez domova či pečující osoby apod.). Po nařízení předběžného opatření je povinností soudu zajistit bezodkladně provedení jeho výkonu. Při výkonu předběžného opatření se jedná většinou o odebrání dítěte z prostředí, ve kterém je jeho život, zdraví či normální vývoj vážně ohrožen či narušen a následné předání dítěte do vhodného prostředí. Předběžné opatření je vykonatelné vydáním, pokud není určen pozdější okamžik. Případné odvolání do rozhodnutí o předběžném opatření nemá odkladný účinek, je tedy ihned vykonatelné. Doručení rozhodnutí se děje s ohledem na specifičnost až při výkonu rozhodnutí. V případě, že rodič odepře přijetí usnesení, je třeba rodiče poučit o následcích. Pokud by k odebrání nezletilého docházelo za velmi dramatických okolností, lze si představit, že se nebude ani poučovat.

§ 497 ZŘS

1) Nařídil-li soud předběžným opatřením, aby nezletilé dítě bylo předáno do vhodného prostředí, zajistí současně jeho bezodkladný výkon.

2) Výkon rozhodnutí se provede tak, že soud v součinnosti s příslušnými orgány veřejné moci nezletilé dítě předá do vhodného prostředí; jestliže je dítě u jiné osoby nebo v zařízení, bude jim za účelem umístění do vhodného prostředí odňato. Ustanovení § 500 až 504, 507 a 508 se nepoužijí.

3) Při výkonu rozhodnutí je třeba postupovat citlivě s ohledem na dítě tak, aby nedošlo k nepřijatelnému zásahu do jeho psychického a citového vývoje nebo jinému neodůvodněnému zásahu do jeho práv.

4) S ohledem na věk a rozumové schopnosti je dítě informováno o důvodech a všech krocích spojených s výkonem rozhodnutí. Zejména se mu s přihlédnutím k jeho rozumovým schopnostem a citovým vazbám vysvětlí důvody, které vedly k tomuto výkonu, kam bude převezeno, případně se mu zodpoví otázky, které v této souvislosti položí.

Příklad z praxe: Matka porodila dítě v porodnici, následně z porodnice odešla s tím, že o dítě nemá zájem, nechce o něj pečovat, otec v rodném listě není uveden; případem se začíná zabývat OSPOD příslušný dle místa narození dítěte, zjišťuje, že v rodině není osoba, která by byla schopna a ochotna převzít péči o novorozené dítě; OSPOD podává návrh na nařízení předběžné opatření dle § 452 ZŘS s tím, aby bylo dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

SSP dostává po nařízení předběžného opatření spis s pokynem od soudce, poté se obrací telefonicky na OSPOD za účelem zjištění bližších informací (např. OSPOD zajišťuje součinnost ředitele, případně dalších zaměstnanců školy, ze které má být dítě odebráno). Mohou být činěny i další neformální úkony za účelem zjištění pobytu nezletilých dětí, jako například součinnost s orgány obce či sousedy. V případě nutnosti soud zajistí asistenci PČR nebo Justiční stráž prostřednictvím písemné žádosti.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Při výkonu rychlého předběžného opatření je nezbytná a zásadní součinnost s OSPOD, kdy před zahájením samotného výkonu rozhodnutí soudní vykonavatel (či SSP nebo jiná osoba, která výkon rozhodnutí provádí) projedná postup s příslušným pracovníkem OSPOD; o tomto vyhotoví záznam do spisu. OSPOD případně upozorní na nutnost zajištění zvláštních podmínek, například při přepravě dítěte. U dětí mladších tří let soudní vykonavatel zajišťuje převoz zdravotnickým vozidlem (sanitkou) prostřednictvím zdravotnické služby s nutností doprovodu zdravotnického pracovníka. OSPOD rovněž informuje soud o tom, kde se momentálně dítě nachází (doma, ve škole, ve zdravotnickém zařízení apod.). Příslušný pracovník OSPOD, který má danou rodinu na starosti, je účasten samotného výkonu rozhodnutí zejména za účelem označení dítěte (dětí), kterého (kterých) se výkon rozhodnutí týká. Dále OSPOD zajišťuje bezinfekčnost dítěte, tedy písemné vyjádření lékaře o aktuálním zdravotním stavu dítěte. Nejčastěji se jedná o pediatra, u něhož je nezletilý registrován, lékař tedy má k dispozici jeho kompletní zdravotní dokumentaci. Zajištění bezinfekčnosti se většinou provádí v rámci samotného výkonu rozhodnutí (tzn. odebrané dítě je prohlédnuto lékařem a poté převezeno např. do ústavní péče).

Během jízdy SSP s nezletilým může pohovořit o nastalé situaci, vysvětlit a zodpovědět případné otázky nezletilého.

V případě, že by osoby provádějící výkon rozhodnutí mohly být při samotném výkonu ohroženy na životě či zdraví, je nutné požádat o součinnost další orgány veřejné moci (zejména orgán Policie ČR nebo obecní policii, případně Justiční stráž). Pokud se předpokládá nekonfliktní výkon rozhodnutí, není tedy předem zajištěna asistence PČR ani Justiční stráž, při samotném výkonu se však situace může natolik vyhrotit, že je nutné přivolat PČR prostřednictvím krizové linky 158. Rovněž může nastat situace, kdy rodiče odmítají vpustit pracovníky soudu a OSPOD do bytu; v tomto případě je nutné požádat o asistenci Hasičský záchranný sbor za účelem umožnění vstupu do bytu (otevření/vypáčení dveří).

Vlastní výkon rozhodnutí probíhá tak, že dítě je odňato z ohrožujícího prostředí a předáno do vhodného prostředí (instituce či péče jiné osoby označené v rozhodnutí o nařízení předběžného

opatření). Při provádění výkonu rozhodnutí je třeba důsledně dbát ochrany práv a zájmů dítěte a současně jednat tak, aby bylo dítě při úkonu co nejméně traumatizováno. Ve většině případů je vhodnější, když se dítě odebírá z neutrálního prostředí např. škola, avšak je současně nezbytně nutné zamezit přítomnosti ostatních dětí, aby nedocházelo ke stigmatizaci odebíraného dítěte apod. Celý proces probíhá s citlivým přístupem k dítěti, a to v maximální možné míře.

Pokud je to vzhledem k okolnostem možné, je vhodné sbalit dítěti nejn nutnější osobní potřeby (základní oblečení, oblíbenou hračku apod.). Pracovník OSPOD má možnost dítě ošetřit po materiální stránce – poskytnout dítěti pro zpříjemnění převozu například hračku a malé občerstvení.

Je nanejvýš vhodné, aby při výkonu rozhodnutí byl přítomen SSP, který dbá na to, aby bylo dítěti poskytnuto potřebné vysvětlení nastalé situace (participace dítěte), a to způsobem odpovídajícím věku a rozumové vyspělosti dítěte. V případě, že dítě lépe, než SSP vnímá pracovníka OSPOD, který domácnost pravidelně navštěvuje, jeví se vhodnějším, aby dítěti poskytoval vysvětlení právě tento pracovník OSPOD.

Dále zejména při odebírání dítěte z domácnosti je na místě, pokud je to ale s ohledem na konkrétní okolnosti možné, i edukace rodičů o tom, jaký bude další postup v řízení, za jakých podmínek jim může být dítě vráceno zpět do jejich péče (prostor pro práci s rodiči ve smyslu posílení rodičovských kompetencí, zlepšení celkových poměrů a podmínek pro návrat dítěte zpět do rodiny; prostor pro interdisciplinární spolupráci). Rodičům je nabídnuta možnost dostavit se v následujících dnech k SSP v rámci dovysvětlení nastalé situace v klidném prostředí, poskytnutí kontaktů a informací, za jakých podmínek mohou rodiče děti navštívit (v součinnosti s OSPOD).

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Při výkonu předběžného opatření dle § 497 – 499 ZŘS je výstupem protokol. Jedná se o formulář, který se během výkonu ručně vyplní a opatří podpisy osob přítomných při výkonu – soudní vykonavatel, SSP, pracovník OSPOD, osoba (příp. instituce), které je dítě předáno.

Při výkonu rozhodnutí je doručováno rozhodnutí o nařízení výkonu (zejména předběžného opatření) účastníkům – rodičům dítěte, koliznímu opatrovníkovi (OSPOD), osobě či zařízení, které přebírá dítě do péče. Účastníkům, kteří nebyli při provedení výkonu rozhodnutí přítomni, soud dodatečně doručí rozhodnutí o nařízení výkonu rozhodnutí společně s vyrozuměním o jeho provedení.

Obdobně soud a SSP postupuje také při výkonu předběžného opatření nařízeného dle § 74, § 73 písm. e) a § 102 OSŘ.

Příklad z praxe: soud vede k návrhu matky řízení o nařízení ústavní výchovy nezletilého, v průběhu řízení dojde k podstatnému zhoršení chování nezletilého, a proto matka sama podává návrh na nařízení předběžné opatření dle § 102, 76 e) o.s.ř.; návrhu je vyhověno, matce je uložena povinnost dítě předat do ústavního zařízení, matka však nezletilého nedokáže přimět, aby s ní odjel do ústavního zařízení; tuto skutečnost matka neprodleně sděluje soudu, který z úřední povinnosti nařizuje výkon předběžného opatření odnětím od matky a předáním nezletilého do péče ústavního zařízení

4.2 Úprava výkonu rozhodnutí ve věcech péče o nezletilé - § 500-510 ZŘS

Rozsudek ve věci péče, o úpravě styku je zásadně vykonatelný po nabytí právní moci rozhodnutí. Jednotlivé úkony ve věci výkonu rozhodnutí by měl být provedeny bez časových prodlev, aby nedocházelo k eskalaci konfliktu.

V každém případě se soud snaží předejít samotnému výkonu rozhodnutí, jehož provedení by mohlo mít zejména na nezletilé dítě nepříznivý vliv.

SSP zde může převzít roli mediátora, kdy si v rámci JSR zavolá oba rodiče za účelem edukace o jejich právech a povinnostech, apeluje na oba rodiče, aby se vzájemně respektovali ve svých rodičovských rolích, kooperovali a jednali v nejlepším zájmu dítěte. Je na místě rodiče upozornit, aby se vyhnuli vytváření negativního postoje dítěte vůči druhému rodiči, aby se zdrželi všeho, co narušuje vztah dítěte k oběma rodičům nebo co výchovu dítěte zatěžuje. Je potřeba, aby se oba rodiče v zájmu dítěte oprostili od osobních averzí, což může vést k narušení zdárného vývoje dítěte (více v kapitole Edukace rodičů). SSP může rodičům nabídnout zprostředkování odborné pomoci v rámci zlepšení vztahů mezi všemi zúčastněnými.

Ve většině případů se podařilo v rámci výzvy povinnému dle § 501ZŘS předejít samotnému výkonu rozhodnutí dle nástrojů uvedených v § 502 a násl. ZŘS.

§ 501 ZŘS

1) Shledá-li soud zvláštní důvody, nebo nebyl-li ten, kdo neplní soudní rozhodnutí nebo soudem schválenou dohodu o péči o nezletilé dítě a o úpravě styku s ním anebo rozhodnutí o navrácení dítěte, v rozhodnutí nebo dohodě poučen o následcích neplnění stanovených povinností, vyzve jej, aby soudní rozhodnutí nebo soudem schválenou dohodu plnil, a poučí jej o možnosti výkonu rozhodnutí ukládáním pokut nebo odnětím dítěte.

2) Soud může požádat též příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, aby vedl povinného k dobrovolnému plnění soudního rozhodnutí nebo soudem schválené dohody o péči o nezletilé dítě a o úpravě styku s ním anebo rozhodnutí o navrácení dítěte, aniž by bylo třeba nařizovat výkon rozhodnutí.

§ 502 ZŘS

1) Soud nařídí výkon rozhodnutí uložením pokuty proti tomu, kdo neplní dobrovolně soudní rozhodnutí nebo soudem schválenou dohodu o péči o nezletilé dítě, popřípadě o úpravě styku s ním anebo rozhodnutí o navrácení dítěte.

2) Výkon rozhodnutí uložením pokuty lze nařídít opětovně, jen je-li to účelné; výše jednotlivé pokuty nesmí přesahovat 50 000 Kč. Pokuty připadají státu a soud eviduje částku vymožených pokut.

§ 503 ZŘS

1) Je-li to účelné, může soud

a. tomu, kdo neplní dobrovolně soudní rozhodnutí nebo soudem schválenou dohodu o péči o nezletilé dítě, popřípadě o úpravě styku s ním anebo rozhodnutí o navrácení dítěte, nařídít první setkání s mediátorem v rozsahu 3 hodin,

b. nejsou-li dány podmínky pro změnu rozhodnutí, stanovit plán navykacího režimu (dále jen „plán“), je-li to v zájmu dítěte; plán se stanoví tak, aby byl umožněn postupný kontakt dítěte s osobou oprávněnou ke styku s ním; soud zpravidla před stanovením plánu opatří odborné vyjádření o vhodnosti, obsahu, rozsahu a době trvání; výkonem kontroly plnění plánu soud pověří vhodnou osobu nebo zařízení, neprovádí-li soud výkon kontroly přímo,

c. rozhodnout o uložení povinnosti osobám, mezi kterými má být styk realizován, styk vykonávat pod dohledem orgánu sociálně-právní ochrany dětí,

d. nařídit povinnému setkání s poskytovatelem odborné pomoci, zejména odborníkem v oboru pedopsychologie.

2) Shledá-li soud porušování plánu některým z účastníků, které má vliv na účel navykacího režimu, nebo dospěje-li k závěru, že navykací režim neplní svůj účel, plán zruší a přistoupí k výkonu rozhodnutí podle § 504.

§ 504 ZŘS

Zůstane-li postup soudu podle § 502 a 503 bezvýsledný nebo je-li po zahájení řízení z okolností případu zřejmé, že by tento postup zjevně nevedl ke splnění povinnosti, nařídí soud výkon rozhodnutí odnětím dítěte proti tomu, u koho podle rozhodnutí nebo dohody nemá být, a jeho předání tomu, komu bylo podle rozhodnutí nebo dohody svěřeno nebo má být navráceno, anebo tomu, komu rozhodnutí nebo dohoda přiznávají právo na styk s dítětem po omezenou dobu. Výkon rozhodnutí odnětím dítěte a jeho předání tomu, komu rozhodnutí nebo dohoda přiznávají právo na styk s dítětem po omezenou dobu, lze podle věty první nařídit jen ve výjimečných případech. Rozhodnutí, kterým byl výkon rozhodnutí o odnětí dítěte nařízen, se doručuje povinnému až při provedení výkonu.

§ 509 ZŘS

Vyžaduje-li to provedení výkonu rozhodnutí odnětím dítěte, je ten, kdo provádí výkon, oprávněn provést prohlídku bytu a jiných prostor povinného nebo jiné osoby, jestliže je možné předpokládat, že se v nich dítě nachází; za tím účelem je oprávněn zjednat si přístup do bytu a jiných prostor povinného nebo jiné osoby. Tyto osoby jsou povinny umožnit přístup.

Příklad z praxe: Otec nepředal matce řádně a včas děti po kontaktu, matka podává návrh na výkon soudního rozhodnutí – domáhá se vrácení dětí tj. odnětí dětí od otce, soudní sociální pracovník doručuje výzvu dle § 501 ZŘS do bydliště otce, kde se t.č. nacházejí děti, které měly být vráceny; otec je po doručení výzvy připraven plnit, je možné např. operativně kontaktovat matku, aby si pro děti do místa bydliště otce přijela, pokud je to v jejích možnostech; následně dojde k předání dětí pod dohledem SSP, tedy k jakémusi neformálnímu výkonu rozhodnutí, kdy pro nezletilé děti je situace mnohem přijatelnější než provedení klasického (formálního) výkonu rozhodnutí např. za asistence PČR či Justiční stráže

Příklad z praxe: Otec podává návrh na výkon rozhodnutí ve věci styku s nezletilým synem (13 let), a to uložením pokuty matce, matka předvolána k JSR, učiněna výzva dle § 501 ZŘS do protokolu, protokol zaslán otci s výzvou, aby se v určené lhůtě vyjádřil, zda rozsudek je již ze strany matky naplňován, otec následně sdělil, že jeho styk s nezletilým se nadále nerealizuje, soud přistupuje k nařízení výkonu rozhodnutí uložením pokuty matce.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Při výkonu rozsudku soud ve všech případech, kdy je podán návrh na výkon rozhodnutí, se nejprve pokusí bezprostředně po podání návrhu předvolat povinného a učiní výzvu dle § 501 ZŘS ústně, což se zaznamená do protokolu. Výzva nemá povahu soudního rozhodnutí, proto ji může učinit i SSP.

Forma je písemná a ústní, vhodnější je předvolat si povinného a vyzvat ústně. Pokud jej nelze předvolat, nebo se rodič nedostaví, výzva je zaslána písemně. V rámci výzvy je povinný současně poučen o možnosti vést výkon rozhodnutí ukládáním pokut nebo popřípadě využít opatření ve smyslu § 503 ZŘS, a o nejkrajnějším prostředku, kterým je odnětí dítěte. Rovněž je poučen, že pokud dochází k porušování povinností, může to být i důvodem pro změnu soudního rozhodnutí. Na místě je také poučení i o vzniku materiální škody v případě neuskutečněných kontaktů a současně se může svým jednáním rodič či jiná osoba dopustit spáchání trestního činu. Jako velmi vhodné se osvědčilo právě předvolání rodiče či osoby, která neplní soudní rozhodnutí, tento je podrobně edukován ve shora uvedených intencích. Výzva, kterou soud učinil je pak zaslána tomu, kdo podal návrh na výkon rozhodnutí s tím, že je vyzván, aby ve stanové lhůtě sdělil, zda došlo ke splnění povinnosti. Pokud je činěna výzva do protokolu, děje se tak v rámci JSR.

V některých případech se jeví vhodné prostřednictvím SSP rodičům i přesto, že byli přítomni vyhlášení rozhodnutí, po jeho doručení ještě jednou vysvětlit podrobně obsah soudního rozhodnutí, jaká práva a povinnosti z nich pro ně vyplývají a od které doby jsou povinni podle něj postupovat, jaké mají možnosti zjistit si nabytí právní moci rozhodnutí. Zejména v případě, kdy dochází ke změně původního rozhodnutí např. o úpravě styku, kdy rodiče do doby nabytí právní moci nového rozhodnutí jsou vázáni původním rozsudkem.

Příklad z praxe: Nastala situace, kdy matka nesprávně postupovala již dle změněné úpravy styku otce s nezletilým, byť nový rozsudek ještě nenabyl právní moci, otec se dostavil do místa bydliště matky v termínu původního rozhodnutí k převzetí nezletilého, matka s nezletilým nebyla zastižena, nepředala nezletilého otci ke styku, tím zmařila styk otce s nezletilým

Důležité: Podstatné je rodičům vysvětlit, že daný stav neprospívá zejména dítěti, vyostřuje vztahy mezi rodiči, což má negativní dopad na samotného nezletilého.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Postup při výkonu rozhodnutí je upraven společnou instrukcí ministerstev spravedlnosti, vnitra, zdravotnictví, školství, mládeže a tělovýchovy a práce a sociálních věcí ze dne 5. 4. 2007 č. 142/2007-ODS-Org.

Instrukce ze dne 5.4.2007 č.j. 142/2007-ODS-Org, Část první

§ 3 Nařizuje-li se odnětí dítěte, doručuje se povinnému usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí v době provádění výkonu rozhodnutí. Účastníkům, kteří nebyli při provedení výkonu rozhodnutí přítomni, soud příslušný podle § 88 písm. c) občanského soudního řádu dodatečně doručí usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí společně s vyrozuměním o jeho provedení.

§ 4, odst. 3) O každém úkonu sepíše soudní vykonavatel protokol. Vždy se uvede, zda a jaké pokyny k postupu a způsobu provedení výkonu rozhodnutí soudce vydal.

§ 5

1) Při provádění výkonu rozhodnutí je třeba důsledně dbát ochrany práv a zájmů dítěte.

2) Orgány a osoby účastníci se provádění výkonu rozhodnutí postupují ve vzájemné součinnosti s cílem dosažení vynucení povinnosti uložené soudním rozhodnutím. Zejména působí na povinného, aby se soudnímu rozhodnutí podrobil dobrovolně. Nevylučují-li to okolnosti případu, dbají na to, aby bylo dítěti poskytnuto potřebné vysvětlení nastalé situace, a to způsobem odpovídajícím věku a rozumové vyspělosti dítěte. V případě potřeby orgán sociálně-právní ochrany dětí poskytne nebo zprostředkuje odbornou pomoc dítěte, popř. rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte.

§ 7

1) Před zahájením vlastního výkonu rozhodnutí soudní vykonavatel projedná postup s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí. O tom učiní záznam do spisu. Orgán sociálně-právní ochrany dětí upozorní na nutnost zajištění zvláštních podmínek (např. při přepravě dítěte), jsou-li mu známy z jeho činnosti, a poskytne potřebnou součinnost při jejich zajišťování. Je-li třeba provést výkon rozhodnutí neprodleně a orgán sociálně-právní ochrany dětí není v této době dostupný, o provedeném výkonu rozhodnutí vyrozumí soudní vykonavatel orgán sociálně-právní ochrany dětí dodatečně. Příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí je povinen na žádost soudu zajistit účast svého pracovníka při provádění výkonu rozhodnutí, a to i tehdy, je-li výkon prováděn mimo stanovenou pracovní dobu.

2) Pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí přítomný výkonu rozhodnutí může v odůvodněných případech doporučit pokračování v provádění výkonu v jinou dobu, zejména pokud by okamžité provedení výkonu mohlo dítěti způsobit vážnou újmu na zdraví nebo jinak ohrozit jeho příznivý vývoj.

3) Hrozí-li osobám provádějícím výkon rozhodnutí, osobám poskytujícím součinnost dle této instrukce nebo jiným osobám nebezpečí ohrožení života nebo zdraví, požádá soud orgán Policie ČR nebo obecní policii o zajištění účasti při provedení výkonu rozhodnutí. V žádosti je třeba sdělit označení soudu, který o součinnost žádá, datum, hodinu a místo výkonu, označení toho, proti komu směřuje. Ochranu soudních osob lze zajistit v součinnosti s justiční stráží.

§ 8

1) Má-li být dítě umístěno v zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy (dále jen ústav), sdělí orgán sociálně-právní ochrany dětí soudu termín, kdy bude možno výkon rozhodnutí provést, a označí ústav, v němž bude ústavní nebo ochranná výchova dítěte uskutečněna.

2) Orgán sociálně-právní ochrany dětí zajistí pro účely umístění dítěte do ústavu lékařský posudek o zdravotní způsobilosti dítěte k umístění do ústavu a písemné vyjádření lékaře o aktuálním zdravotním stavu dítěte. Soudní vykonavatel zabezpečí, aby dítě bylo ze zdravotnického zařízení předáno jen tomu, kdo je pověřen dopravit dítě do ústavu.

3) Orgán sociálně-právní ochrany dětí zajistí podle věku dítěte doklady potřebné k převzetí dítěte zařízením. Orgán sociálně-právní ochrany dětí dále zajistí pro přepravu dítěte nutné oděvní součástky.

§ 9

1) Soudní vykonavatel stanoví způsob dopravy dítěte do ústavu. V první řadě se použije služebního vozidla soudu. Nemá-li soud vozidlo přiděleno, použije se vozidla nejbližšího soudu nebo krajského soudu.

2) Dopravu dětí mladších 3 let soudní vykonavatel zajistí zdravotnickým vozidlem prostřednictvím dopravní služby, nejbližší místu pobytu dítěte. Vyžádá si při tom doprovod zdravotnického pracovníka.

3) Nelze-li z objektivních důvodů zajistit přepravu dítěte dle odst. 1 a 2, zajistí soud dopravu jiným vhodným způsobem.

§ 12

2) Bude-li výkon rozhodnutí proveden v době, kdy je dítě ve škole nebo jiném školském zařízení, uvědomí o tom soudní vykonavatel bezprostředně před jeho provedením ředitele nebo učitele dítěte a současně požádá o to, aby dítě bylo na nachystaný výkon rozhodnutí připraveno. Výkon rozhodnutí se provede takovým způsobem, aby mu nebyly přítomny ostatní děti, které školské zařízení navštěvují.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Průběh úkonu je zachycen v protokolu o JSR, nebo je vydána písemná výzva zaslaná rodiči dle § 501 ZŘS, vydáno usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí uložením pokuty, usnesení o nařízení prvního setkání s mediátorem v rozsahu 3 hodin, usnesení o stanovení plánu navykacího režimu nebo usnesení o nařízení odnětí dítěte.

5. Ve věcech podpůrných opatření a svéprávnosti

Oblastí, v níž je vhodné do činností soudu zapojit SSP je agenda řízení o podpůrných opatřeních a řízení o svéprávnosti. V této kapitole se zaměříme především na edukaci účastníků řízení a zhlédnutí posuzované osoby a výkon dohodu nad výkonem opatrovnickví. Samostatnou otázkou je provádění speciálního sociálního šetření posuzovaných osob za účelem vyhodnocení míry potřeby podpory při právním jednání posuzované osoby, tzv. clearing. Vzhledem ke značnému rozsahu této materie je clearing vyčleněn do samostatného e-learningového kurzu.

5.1. Edukace účastníků a zhlédnutí posuzované osoby

Definice úkonu a právní důvod činnosti SSP

Opatrovnický soud, u něhož je vedeno řízení o omezení svéprávnosti posuzované osoby dle § 38, odst. 2 ZŘS nebo řízení o opatrovnickví člověka dle §465 OZ, je povinen posuzovaného tvz. zhlédnout (spatřit). Osoba (soudce) provádějící zhlédnutí opatrovaného má možnost, kromě samotného vyslyšení opatrovaného, osobně posoudit i širší okolnosti vztahující se k řízení, tedy zvážení aplikace mírnějšího opatření dostačujícího k zajištění potřeb opatrovaného, sociální postavení opatrovaného v místě jeho pobytu, možnosti nápomoci ze strany dalších osob, hygienické podmínky, dostupnost služeb sociální pomoci, péče apod.

Motivem zákonodárce při zavádění institutu zhlédnutí bylo sladění českého právního prostředí s trendem kontinentálních právních regulací (Úmluva o právech osob se zdravotním postižením) ve věcech zásahu do základních práv a svobod opatrovaného člověka. Institut zhlédnutí lze vnímat jako prvek zvýšené ochrany práv opatrovaného a rovněž je tímto vytvářen prostor pro jeho participaci v úkonech řízení.

Kusá interpretace § 38 ZŘS „*Soud vyslechne posuzovaného, znalce, podle okolností ošetřujícího lékaře posuzovaného, jeho opatrovníka a provede popřípadě další vhodné důkazy*“, neoznačuje konkrétní osobu z řad justice, která je oprávněna zhlédnutí posuzované osoby přímo realizovat.

V praxi tak může být úkon zhlédnutí vymezen pro SSP v rozvrhu práce konkrétního soudu, přičemž na základě tohoto pověření může SSP kooperovat se soudcem v úkonech realizace zhlédnutí. Otázka, kdo konkrétně je oprávněn provádět tvz. prvozhlédnutí opatrovaných osob je zodpovězena stanoviskem Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 4. 2016, č. j. [Cpjn 201/2015](#): „Zhlédnutí posuzovaného podle §55 odst. 1 OZ a podle §38 odst. 2 ZŘS, v řízení o jeho svéprávnosti provede zásadně soudce.“

Toto stanovisko jasně deklaruje nepřenositelnost úkonu zhlédnutí na jinou osobu než soudce. Nicméně v rámci posuzování mírnějších opatření (schválení smlouvy o nápomoci, schválení zastoupení členem domácnosti, jmenování opatrovníka) spatřujeme významný prostor pro zapojení SSP do práce s osobami s různými postiženími, které mohou ovlivnit úroveň jejich participace v úkonech řízení. Opatrovníci či jinak pečující osoby musí v průběhu své činnosti reagovat na změny v situaci opatrovaného, které mnohdy vyžadují odbornou konzultaci problému, s čímž SSP poskytuje žádanou součinnost.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

V samotném aktu zhlédnutí spatřujeme především možnost osobního kontaktu soudce či SSP s opatrovaným, při němž může osoba zhlížejícího učinit významná zjištění na základě strukturovaného pozorování v kontaktu s opatrovaným. SSP může zajišťovat pro potřeby soudu

relevantní podklady buď v domácím prostředí opatrovaného, zařízení sociálních služeb, zdravotnických zařízení, kde se může opatrovaný s ohledem na svůj aktuální zdravotní stav, nacházet. SSP má tak prostor pro vyslyšení opatrovaného, dotazování na jeho sociální okolí, úroveň schopností opatrovaného v oblasti zvládnání běžných úkonů života, možnosti zavedení návazné odborné pomoci v místě jeho pobytu, osobní poměry posuzovaného, které mohou být klíčové pro hledání vhodného řešení vzniklé situace.

Praktický tip: K obsahu sociálního šetření, které mohou SSP v případech řízení o podpůrných opatřeních a svéprávnosti dělat, si můžete nastupovat samostatný e-learningový kurz „Hodnocení potřeby podpory při právním jednání - Clearing“.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

Na pokyn soudce SSP prostuduje dokumentaci k posuzované osobě. V případě nejasností stran aktuálního místa pobytu opatrovaného kontaktuje navrhovatele s žádostí o součinnost. Často se stává, že místo pobytu posuzované osoby již nesouhlasí s označením místa v samotném návrhu. Jde převážně o osoby hospitalizované ve zdravotnických zařízeních, kde dochází k častým přesunům opatrovaných v rámci zdravotnických zařízení. Je proto vhodné předem ověřit, za jakých může být vstup do zařízení umožněn.

Následně SSP referuje opatrovnické kanceláři přípis, v němž informuje účastníky řízení o termínu realizace zhlédnutí. Prakticky se postup úkonu zhlédnutí na místě samém, se vyjma zákonných poučení ve smyslu §131 odst. 2 OSŘ a §38 odst. 2 ZŘS, odvíjí od viditelné schopnosti opatrovaného přiléhavě situaci reagovat na pokládané dotazy, jeho úrovni vnímání reality a pochopení smyslu a funkce opatrovníka.

V praxi se často stává, že navrhovatelé opatrovanému důvody, proč žádají soud o rozhodnutí ve věci opatrovnictví, nevysvětlí a opatrovaní mají dojem, že se něčím provinili, když je navštíví pracovník soudu. Zde je na místě, srozumitelnou formou opatrovanému sdělit, jaké další možnosti (schválení smlouvy o nápomoci, schválení zastoupení členem domácnosti) mohou být zváženy a přiblížit opatrovanému práva a povinnosti, které má opatrovník ve vztahu k opatrovanému. Opatrovaný je v průběhu hovoru dotazován na osobu, kterou by si na místě opatrovníka představoval, na schopnost zvládnání úkonů sebeobsluhy, péče o vlastní osobu (hygiena, stravování, mobilita, úroveň schopnosti orientovat se v čase a prostředí, schopnosti zacházet s finančními prostředky, schopnost jednat s orgány státní správy, jednání s peněžními ústavy).

Důležité je v průběhu rozhovoru reálně hodnotit orientovanost sdělení posuzovaného, nesnažit se mu podsouvat předem nabízené odpovědi a dát posuzované osobě dostatečný prostor pro vlastní vyjádření. Pokud je zjevné, že posuzovaný není schopen s ohledem na svůj zdravotní stav orientovaného sdělení, je reálně získat pouze informace týkající se zvládnání úkonů sebeopéče opatrovaného od personálu zařízení, či další informace osobního charakteru od navrhovatele. V okamžiku, kdy jsou všechny dostupné relevantní informace zaznamenány, je protokol přečten SSP za účelem schválení jeho obsahu přítomnými.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Výstupem provedeného zhlédnutí je protokol o zhlédnutí vyhotovovaný na základě §40 odst. 2 OSŘ (za předpokladu, že není pořizován zvukový či zvukově obrazový záznam, což se v praxi při zhlédnutí neužívá). S ohledem na to, že ve většině případů se při zhlédnutí zjišťují a

protokolují skutečnosti a informace z obdobných zájmových oblastí, v praxi je tak často užíván protokol s předchozím označením právě těchto oblastí.

Protokol je veřejnou listinou, je tedy presumována jeho správnost. Protokol o zhlédnutí je pak součástí spisu a lze jej použít jako listinný důkaz v rámci řízení tak, že jej soudce při jednání přečte, sdělí jeho obsah, případně předloží účastníkům k nahlédnutí.

5.2 Dohled nad opatrovnictvím

Definice úkonu a ukotvení oprávnění sociálního pracovníka

Opatrovnictví představuje druh právního vztahu mezi opatrovníkem a opatrovaným člověkem, kdy soudem jmenovaný opatrovník zastupuje opatrovaného člověka v úkonech, o jejichž skladbě a celkovém rozsahu rozhodne opatrovnický soud na základě posouzení aktuálních potřeb opatrovaného v oblastech úkonů běžného života, které si sám opatrovaný není schopen zajišťovat. Opatrovnictví dle §465 odst. 1 OZ., žádným způsobem nezasahuje do svéprávnosti člověka a ponechává opatrovanému možnost nadále jednat ve vlastním zájmu v celém rozsahu právní subjektivity. Opatrovník činí právní jednání za opatrovaného v oblastech běžného života, které pro sebe opatrovaný samostatně nezvládá zajistit. Opatrovníky se stávají jednak příbuzní opatrovaných, kteří pokud nějakí existují, jsou soudem oslovováni primárně, a dále je hojně využíván tzv. veřejný opatrovník, který musí ve smyslu znění §471 odst. 1 OZ, tento závazek převzít.

Na opatrovníky jsou v průběhu výkonu funkce opatrovníka kladeny mnohé požadavky a obecně osoba opatrovníka má skýtat záruku řádného výkonu opatrovnictví, kdy opatrovník jedná výhradně v soudem určeném rozsahu právních jednání k opatrovanému a v souladu s nejlepšími zájmy opatrovaného. Výkon samotného opatrovnictví sebou nese soubor povinností, nad jejichž výkonem příslušný soud ve smyslu §485 odst. 1,2,3 OZ vykonává kontrolní činnost, tedy dohled.

K základním povinnostem jmenovaného opatrovníka, ve vztahu k opatrovanému patří:

- povinnost jednat za opatrovaného osobně (dalšího zástupce můžete pověřit po domluvě s opatrovancem a vyžaduje-li to nutná potřeba) a chránit jeho zájmy
- povinnost udržovat s opatrovancem vhodným způsobem a v potřebném rozsahu pravidelné spojení,
- povinnost projevovat o opatrovance skutečný zájem,
- povinnost dbát o jeho zdravotní stav
- povinnost starat se o naplnění opatrovancových práv
- povinnost vysvětlit opatrovanci srozumitelně povahu a následky právních jednání, které za něj učiníte
- povinnost dbát, aby způsob opatrovanceva života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi povinnost dbát názoru opatrovance při správě jeho záležitostí
- opatrovník je oprávněn a povinen spravovat jmění opatrovance v běžném rozsahu (tzn. provádět běžné nákupy, běžné úhrady spojené s bydlením atd.)
- opatrovník je oprávněn bez souhlasu soudu nakládat s majetkem opatrovance, jehož hodnota nepřevyšuje částku pětinasobku životního minima jednotlivce.

Tipy z praxe: Již v průběhu realizace zhlédnutí, je nanejvýš vhodné seznámit navrhovatele s jeho právy a povinnostmi, které mu budou vyplývat z titulu jmenovaného opatrovníka. Často se stává, že navrhovatel je zcela neinformován o povinnostech, které na sebe hodlá jako opatrovník vzít. Rovněž je na místě seznámit navrhovatele s méně invazivními opatřeními, které mohou být v zájmu opatrovaného zvažovány. Jedná se o schválení smlouvy o nápomoci, schválení zastoupení členem domácnosti, plná moc.

Oprávnění SSP vyplývá především z titulu informační povinnosti opatrovníka vůči příslušnému opatrovnickému soudu, viz. (§485 odst. 1,2,3 OZ) Jmenovaný opatrovník je zpravidla nadán širokou škálou úkonů v oblastech správy jmění opatrovaného, zajišťování základních životních potřeb opatrovaného, úkonů zdravotní péče k opatrovanému aj. Výčet oprávnění k možnostem jednání za opatrovaného záleží na konkrétním rozsudku (rozhodnutí) soudu. Tento vzhled do jednání opatrovníka, poskytuje soudu přístup k aktuálním informacím o průběhu opatrovnictví ve smyslu kontroly opatrovníkovy činnosti a její případné korekce, pokud opatrovník nenaplnuje a nejedná v zájmu opatrovaného. Mezi stěžejní informace o průběhu opatrovnictví hodnotíme, zda opatrovník činí úkony za opatrovaného v souladu s přáním/vůlí opatrovance, zda opatrovník projevuje o záležitosti opatrovaného skutečný zájem, zda udržuje s opatrovaným kontakt, dbá jeho zdravotního stavu a řádně spravuje jeho finanční záležitosti.

Administrativní úkony spojené s vyžádáním ročních zpráv opatrovníka, SSP koordinuje s opatrovnickou kanceláří. Absenci roční zprávy opatrovníka hodnotíme jako porušení povinnosti opatrovníka a pokud tento nenabízí v tomto směru i přes urgenci žádanou součinnost, informujeme neprodleně soudce, který zváží další postup, realizaci šetření na místě, případně vyvolání řízení o odvolání dosavadního opatrovníka.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

SSP pracuje s jednotlivými případy ve smyslu §48 odst. 1 OZ, tedy dohlíží, zda opatrovník, případně opatrovnická rada, řádně plní své povinnosti. V této fázi je role SSP spíše pasivní a administrační. Vyhodnocuje informace z podkladů zaslaných opatrovníkem (soupis jmění opatrovaného, ročních zpráv opatrovníka) po obsahové i formální stránce. V případě, že není informační povinnost opatrovníka ve výčtu úkonů k opatrovanci zcela naplněna, SSP vyzve opatrovníka k doplnění chybějících údajů. K dalším opatřením v zájmu opatrovaného přichází v úvahu na pokyn soudce svolat JSR a vyzvat opatrovníka k vysvětlení situace či realizaci šetření a sběr relevantních informací přímo v místě pobytu opatrovaného.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

V praktické rovině má SSP v zásadě tři možnosti, jak po prostudování spisové dokumentace a vyhodnocení konkrétního případu dále postupovat.

Spisová dokumentace obsahuje všechny podstatné informace a žádané zprávy ve smyslu §485 odst. 1,2,3 OZ, neexistuje žádná pochybnost o řádném výkonu funkce opatrovníka. SSP ve spisové dokumentaci vyznačí lhůtu pro příští předložení spisu a tento předává opatrovnické kanceláři k dalšímu postupu.

Spisová dokumentace vykazuje po obsahové i formální stránce nesrovnalosti. Informační povinnost opatrovníka vůči soudu nebyla naplněna. SSP vyzve opatrovníka k doplnění chybějících údajů ve lhůtě 15 dní od doručení výzvy. Pokud na tuto není nijak reagováno, požádá soudce možnost předvolání opatrovníka v rámci JSR k podání vysvětlení do protokolu.

O výsledku jednání SSP informuje soudce, který dále rozhodne o dalším postupu (založení spisové dokumentace, zahájení řízení o jmenování a odvolání opatrovníka).

SSP vyhodnotí situaci jako rizikovou pro opatrovaného a s vědomím soudce realizuje neohlášené sociální šetření v místě pobytu opatrovaného. Šetření dokumentuje do protokolu, snaží se získat relevantní informace o aktuální situaci opatrovaného, hovoří s opatrovaným, zdravotníky, sociálními pracovníky. Zjištěné skutečnosti předkládá v ucelené podobě soudci a navrhuje řešení.

Tipy z praxe: Pokud disponuje soud vytvořenými vzory pro podání zpráv: soupis jmění opatrovaného, roční zpráva opatrovníka je vhodné tyto vzory opatrovníkům po dohodě poskytnout. Často to bývá stěžejní překážka v plnění funkce opatrovníka, kdy opatrovník neví co do zprávy uvést a jak ji soudu doručit.

Formální a materiální výstup včetně jeho využití pro postup či rozhodnutí soudu

Prvotním materiálním výstupem realizace dohledu nad řádným výkonem opatrovnictví je v případě jmenovaného opatrovníka zpráva o majetkových poměrech opatrovaného, ve lhůtě do dvou měsíců od právní moci rozhodnutí, kdy SSP zaznamenává stavy finančních prostředků ve vztahu k opatrovanému. Hlavním zdrojem/nástrojem dohledu je každoroční zpráva opatrovníka, která mimo opětovnou rekapitulaci finančních poměrů opatrovaného, širěji popisuje okolnosti (zdravotní stav, četnost a způsob kontaktů s opatrovaným aj.). Podoba roční zprávy opatrovníka není nijak standardizována, ovšem měla by obsahovat podstatné informace z okruhu korespondující s výčtem povinností opatrovníka příkladem níže:

- Majetek opatrovance:
 - příjmy opatrovance (*důchod, sociální dávky aj.*)
 - ukládání finančních prostředků (*bankovní účet vč. aktuálního zůstatku na účtu*)
 - nemovitý majetek (*zda a jaký vlastní byt, dům, pole aj.*)
 - movitý majetek (*majetek vyšší hodnoty, např. osobní automobil aj.*)
- Nakládání opatrovníka s majetkem opatrovance (*měsíční výdaje na potřeby opatrovance*)
 - úhrada nákladů na bydlení
 - pobytovou sociální službu v zařízení
 - úhrada za léky, kosmetiku, oblečení, pochutiny aj.
- Zdravotní stav opatrovance (*aktuální zdravotní stav opatrovaného*)
- Realizace kontaktu opatrovníka s opatrovancem (*jak často je opatrovník v kontaktu s opatrovaným, druh kontaktu*)

Tipy z praxe: Je velmi užitečné mít možnost telefonicky opatrovníka kontaktovat, bez nutnosti korespondenční urgency, a upozornit ho na případné nedostatky či nejasnosti sdělovaného v obsahu roční zprávy opatrovníka.

Tipy z praxe: Vzor zprávy opatrovníka a jiné je možné najít například na webu Okresního soudu v Kroměříži.

Po vyhodnocení roční zprávy opatrovníka SSP vyznačí referátem k opatrovnické kanceláři lhůtu pro žádost o další zprávu opatrovníka.

Jelikož se opatrovník může v průběhu výkonu své funkce dostat do situací, ve kterých si sám nedovede poradit v souladu výkladem práv a povinností opatrovníka, spatřujeme zde pro práci SSP významný prostor, kdy tento v komunikaci s opatrovníkem, ať už osobní, telefonické nebo písemné, poskytuje opatrovníkovi součinnost při hledání nejvhodnější varianty řešení vzniklého problému.

Erudovaný SSP navíc přináší na soud devizu odbornosti v sociální práci, komunikaci a vedení rozhovoru i orientaci v sociálním systému obce a okolí. Aktivita SSP se stává významnou pro odstranění formalizovaného charakteru soudního dohledu nad opatrovnictvím. Respektive aktivnější a zacílený dohled, správně kladené dotazy soudu i vyšší frekvence kontaktu soudu s opatrovníky, může mít významnou preventivní funkci. Pokud soud využije činnosti SSP jako doplňku k rutinním výročním dotazům na opatrovníky, může dojít k dřívějšímu odhalení případných problémů, ke zlepšení výkonu funkce opatrovníka a v podstatě ke zlepšení kvality života opatrovaných.

Všude tam, kde mohou být již během ústního jednání o ustanovování opatrovníka přítomny rizikové faktory (vyšší věk opatrovníka, zvýšené potřeby opatrovance, sociálně znevýhodněné rodinné prostředí aj.) a soud přesto jmenoval dotčenou osobu opatrovníkem z mnoha jiných zásadních důvodů, může soudce zapojit do spolupráce na soudním dohledu SSP. Odbřemění se tak samotnému soudci a bude zajištěn aktivní výkon činnosti soudu.

SSP poskytuje v rodinném prostředí opatrovance odborné poradenství. Směřuje opatrovníky k využívání terénních služeb, spolupracuje s dalšími experty na vyhodnocení aktuální životní situace opatrovaného a následně koordinuje případnou odbornou pomoc do rodinného prostředí. Závěrem deleguje k aktivní terénní práci s opatrovancem či opatrovníkem odborné služby či instituce. Tyto aktivity pak v rámci dohledové činnosti soudu a jednotlivých výše zmíněných úkonů aktivně pouze sleduje, případně dále vyhodnocuje jejich efektivitu.

Tipy z praxe: SSP nesupluje svou docházkou do rodinného prostředí opatrovance a spoluprací s opatrovníkem existující služby; je pouze „prostředníkem či nástrojem“ pro včasnou detekci případných problémů a k jejich řešení; deleguje dlouhodobou spolupráci s rodinou na další odborníky a instituce (pečovatelská služby, sociální pracovník obce apod.).

Zapojení SSP mohou být přínosné nejen pro soud a pro výkon jeho činností, ale mohou mít i regionální dosah v případě komunitního plánování na území obce.

C) INTERDISCIPLINÁRNÍ SPOLUPRÁCE

SSP mohou fungování soudu obohatit nejen v přímé práci s účastníky řízení, tak jak bylo ukázáno v předchozích kapitolách manuálu, ale také díky koordinačním aktivitám ve prospěch soudu jako celku. Hovoříme především o aktivitách směřujících ke zřízení interdisciplinárního týmu při okresních soudě a jeho dalším fungování (svolávání, příprava a administrativní zajištění průběhu jednání interdisciplinárního týmu). Neméně důležitou součástí práce SSP je síťování dostupných služeb a zapojení soudu do komunitního plánování sociálních služeb.

1. Síťování

1.1 Síťování odborné pomoci, odborných služeb a jiných podpůrných aktivit

Definice úkonu a právní důvod činnosti SSP

Síťování je velmi praktický a účelný nástroj sociálního pracovníka k dosažení efektivity cílené práce s klientem, tedy dítětem a jeho rodinou. Síť je soubor institucí, organizací a dalších subjektů, které na určitém vymezeném geografickém území (obec, město, obec s rozšířenou působností – dále jen ORP, region, kraj) svou činností ovlivňuje situaci ohrožených dětí a rodin. Jedná se tedy o široký seznam poskytovatelů podpory a pomoci rodinám. Síť je charakterizována propojením a spoluprací různých organizací a osob. Vznik potřeby síťování a vytvoření sítě poskytovatelů odborných služeb vychází z pozitivního závazku státu na poli ústavní garance a ochrany rodičovství a rodiny, resp. rodinného a soukromého života (čl. 8 EÚLP).

Z pozitivního závazku státu na poli ústavní garance a ochrany rodičovství a rodiny, resp. rodinného a soukromého života vyplývá, že soudy jsou povinny svěřenými procesními prostředky vytvářet předpoklady pro narovnání narušených vztahů mezi rodiči a dětmi, včetně prostředků donucení, může-li takové opatření vést ke sledovanému cíli a je-li přiměřené. (náleží Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 438/05 ze dne 13. 12. 2006)

Důležité: Zprostředkování soudem doporučené nebo uložené odborné poradenské pomoci je závislé na možnostech dostupnosti odborných poradenských služeb nebo jiné odborné pomoci v daném regionu.

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Procesem síťování dochází k vytvoření sítě, tedy jakéhosi seznamu poskytovatelů odborné poradenské pomoci, odborných služeb a jiné pomoci a podpory, které je možné dále využívat při zprostředkování a koordinaci pomoci a podpory dítěti a jeho rodině za účelem napravení jejich vztahů, k sanaci rodiny nebo zlepšení kompetencí rodičů.

Důležité: Takto vytvořená síť je schopna reagovat na naplnění neuspokojených potřeb dětí, zvýšení rodičovských kompetencí a podporovat péči jiných osob.

Vytvořenou síť je důležité pravidelně aktualizovat, čemuž může velmi pozitivně přispět aktivní účast v pracovních skupinách při komunitním plánování.

Tipy z praxe: Jako dobrá praxe se osvědčilo pravidelné setkávání jednotlivých poskytovatelů sociálních služeb se soudním sociálním pracovníkem, při kterém dochází k výměně informací o změnách v poskytování služeb, náplni služeb, sdělení oboustranných požadavků apod. V době pandemie se využívalo především setkání soudního sociálního pracovníka s jednotlivými službami v místě poskytování služeb. Na těchto schůzkách docházelo k výměně informací o dobré praxi, co se osvědčilo, co pomohlo, co by bylo lepší změnit, a především o aktualizaci kontaktů a poskytovaných služeb a předání platných informačních letáků pro klienty.

Síť služeb odborné a jiné pomoci pro rodiny s dětmi by měla být vytvořena na základě schopnosti naplňovat potřeby dítěte a jeho rodiny a zajišťovat ochranu práv dítěte. Vytvořená síť služeb by tak měla splňovat následující požadavky:

- je plně zaměřena na dítě a jeho rodinu
- respektuje potřeby a vývoj dítěte
- sleduje dlouhodobý zájem dítěte, podporuje jeho jedinečnost a vývoj
- umožňuje rovné příležitosti pro všechny děti
- zahrnuje do řešení situace jak děti, tak rodiny a celé jejich sociální okolí
- staví na silných stránkách rodin a dětí, dokáže identifikovat problémová místa
- funguje integrovaně, je aktivním procesem
- vytváří a reviduje opatření a poskytování služeb
- je založeno na objektivně zjištěných skutečnostech a důkazech

Poskytování odborné a jiné pomoci pro děti a jejich rodiny vychází z vyhodnocení potřeb dítěte a jeho rodiny a soustředí se na následující oblasti:

- vztahy – žít v bezpečném vztahu k sobě, k rodině komunitě, být přijímán
- bezpečí – žít v bezpečí a stabilitě
- zdraví – vyrůstat v celkové tělesné a duševní pohodě
- vzdělávání – rozvíjet svůj potenciál, mít radost z poznávání a učení
- chování – znát hranice, dostat povzbuzení, učit se respektu k sobě a ostatním
- materiální zajištění – mít zajištěné základní potřeby, nemít hlad, mít dobré zázemí, odpovídající vybavení včetně školních nebo kompenzačních pomůcek

1.2 Výčet možností odborné a jiné pomoci a podpory podle vyhodnocení potřeb dítěte a jeho rodiny

Výčet možností odborné a jiné pomoci a podpory podle vyhodnocení potřeb dítěte a jeho rodiny v různých situacích. OSPOD může do jednotlivých případů vstupovat v podobě navrhovatele, kolizního opatrovníka, nebo při výkonu ochrany dítěte dle §6 ZSPOD. Zapojení OSPOD je vždy samozřejmé, forma a rozsah participace vyplývá z jeho formálního postavení a individuálních okolností případu.

Vztahy	
Přímá podpora dítěte	- psycholog, psychiatr - dostupnost služby pro celou rodinu, vč. dostupnosti přímo pro samotné dítě, zaměření na vztahovou problematiku, rodičovské spory - svépomocná skupina - skupiny pro děti, kde se mohou scházet ohrožené děti mimo jiné vztahy v rámci rodiny - nízkoprahové zařízení pro děti a mládež – zaměření služby na vztahovou problematiku - metodik primární prevence, školní metodik prevence - zaměření na vztahy v rámci vrstevnických vztahů - programy pro třídní kolektivy - realizace programů pro kolektivy, jejich využití v případě individuální potřeby dítěte - inkluzivní programy - aktivní využívání podpůrných opáření, dostatečná kapacita pedagoga reagovat na individuální potřeby dítěte - školní psycholog - zaměření (mimo jiné) na problematiku vztahů, individuální i skupinová spolupráce - výchovný poradce – individuální i skupinová práce s dětmi - učitel, vychovatel - aktivní práce se vztahy v rámci třídy a kolektivu, práce jak individuální, tak skupinová, spolupráce se službami prevence - služby náhradní rodinné péče - doprovodné organizace, OSPOD, služby pro adoptivní rodiče, zaměření na vztahy a kontakty mezi dětmi a biologickými rodiči - sociální pracovník pobytového zařízení – pracovník školského, zdravotnického zařízení nebo pobytové sociální služby, zaměření na udržení a podporu kontaktu dítěte s rodiči, aktivní spolupráce s OSPOD - sociálně-aktivizační služba pro rodiny s dětmi – specifické zaměření na vztahovou problematiku, důležité, aby byla služba dostupná také pro děti - krizové centrum – problematika vztahů a bezpečí
Přímá podpora rodiny	- rodinné centrum – v případě, že služby zahrnují specifický program na problematiku mezilidských vztahů, rodičovských sporů, vztahů rodičů k dětem, vztahů mezi dětmi - rodinná poradna - specializace na téma mezilidských vztahů - rodinné konference - koordinovaná setkání širší rodiny a blízkých osob k podpoře rodiny a hledání zdrojů podpory - mediace – služba k řešení vztahových sporů - sociálně-aktivizační služba pro rodiny s dětmi - pokud zahrnuje specifické zaměření na vztahy v rámci rodiny, kombinace programů pro rodiče, děti a celou rodinu

	- nízkoprahové zařízení pro děti a mládež - specificky zaměřený program na problematiku vztahů, konzultace, přednášky, semináře, zapojení do případové práce
Širší podpora jednotlivci, rodině a jiné pečující osobě	- volnočasové aktivity (sport, skaut, umělecké kroužky apod.) - podpora rozvoje vztahů mezi dětmi, spolupráce, učení se vzájemného respektu - intervenční centrum - služba zahrnující podporu řešení problematiky domácího násilí, práce s oběťmi i pachateli domácího násilí - poradna pro oběti trestných činů - poradenství a právní pomoc, orientace v právech obětí, návrhy na jejich odškodnění - komunitní centrum - místo pro setkávání, organizovaná nebo neorganizovaná činnost, dostupná kontaktní osoba (poradenství, zprostředkování informací nebo služeb) - komunitní akce - různé typy komunitních akcí zaměřených na vztahy, např. dny sousedství apod. - sousedské spolky - společné akce, setkávání, poskytování vzájemné podpory mezi sousedy - svépomocné skupiny - skupiny zaměřené na vzájemnou podporu, mimo jiné v oblasti vztahů (např. rodiče procházející rozvodem nebo rozchodem apod.)
Bezpečí	
Přímá podpora dítěte	- nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, terénní pracovník - bezpečné trávení volného času, - volnočasové aktivity - linky důvěry a krizová centra - škola, školní poradenské pracoviště - peer program - komunitní centrum - dostupný prostor, kam mohou děti samy přicházet - středisko výchovné péče - pokud je součástí ambulantní snadno dostupná forma péče kde by dítě mohlo přijít i samo, - zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – o službu si může říct dítě samo - lékař – ohlašovací povinnosti o ohrožení dítěte, schopnost poskytnout kompetentní pomoc a podporu dětem i rodičům - učitel – ohlašovací povinnosti o ohrožení dítěte, schopnost poskytnout kompetentní pomoc a podporu dětem i rodičům - Policie ČR, státní zastupitelství, městská policie, asistent prevence kriminality
Přímá podpora rodiny	- sociálně-aktivizační služba pro rodiny s dětmi - služba zahrnuje podporu rodičů, případně přímo dětí - nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, terénní pracovník - asistent prevence kriminality

	- krizová linka pro rodiče - osvěta a programy primární prevence - dostupnost specifických osvětových a informačních programů organizovaných městem, policií, lékaři, poskytovateli služeb apod. - rodinné centrum - mateřská nebo rodičovská centra - manželské a rodinné poradny - rodinné konference - koordinovaná setkání širší rodiny a blízkých osob k podpoře rodiny a hledání zdrojů podpory - intervenční centrum - programy pro rodiče ohrožené násilím, programy pro děti nebo rodiče s dětmi - kontaktní centrum, terénní program pro uživatele návykových látek - programy pro rodiče, jejichž děti jsou ohroženy závislostí, programy pro závislé rodiče - krizová respitní, odlehčovací péče - zajištění krizové péče o dítě, které bylo ohroženo program podpory sousedství - sousedské nebo domovní iniciativy, např. na zajištění bezpečí v okolí domu, na ulici, vzájemný dohled nad dětmi apod.
Širší podpora jednotlivci i rodině, jiné pečující osobě	- Policie ČR, státní zástupitelství, městská policie, asistent prevence kriminality - sociální pracovník na obci - terénní práce s rodinami, poradenství, prevence - poradna pro oběti trestných činů - poradenství a právní pomoc, orientace v právech obětí, návrhy na jejich odškodnění - starosta, samospráva - podpora programů pro posilování bezpečí, např. osvěta, poradenství občanům, bezpečnostní komise a plán apod. - specialista na prevenci na úrovni obce nebo kraje - podpora a sledování efektivity místních programů prevence - integrovaný záchranný systém - prevence a osvěta - dny sousedství - akce ve společných prostorách, seznamování se, hledání řešení rizik v lokalitě apod. - preventivní akce v obci - doprava, zdraví, kriminalita - osvěta - přednášky, semináře pro rodiče nebo pracovníky s dětmi (putovní akce, celostátní akce) - bezpečná hřiště, prostor pro volnočasové aktivity - místa, kde mohou děti/rodiny trávit volný čas
Zdraví	
Přímá podpora dítěte	- zdravotnická zařízení, včetně center duševního zdraví - saktivní participací dětí a rodičů - socialně-aktivizační služba pro rodiny s dětmi - pečovatelská a tereénní zdravotní péče - raná péče - školní prostředí a programy podpory zdraví a potřeb dítěte - obědy do škol, ovoce, mléko, osvěta

	- nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, terénní pracovník - mediátor zdraví – terénní pracovník podporující bezpečný kontakt sociálně vyloučených rodin se zdravotnickými pracovníky - kontaktní centrum, terénní program pro uživatele návykových látek - programy zaměřené na děti anebo rodiče, preventivní programy na školách a v místech, kde tráví děti a mládež volný čas
Přímá podpora rodiny	- sociálně-aktivizační služba pro rodiny s dětmi - raná péče - práci s celou rodinou - kontaktní centrum, terénní program pro uživatele návykových látek - terénní zdravotní služby - péče o duševní zdraví - respitní, odlehčovací služba - rodinná terapie - terapeutické služby zaměřené na práci s celou rodinou
Širší podpora jednotlivci, rodině a jiné pečující osobě	- zdravotnická zařízení, včetně specializovaných poraden, centra duševního zdraví atp. - ozdravná léčebna a lázně - ozdravné pobyty pro děti - preventivní akce na podporu zdraví jednorázové i pravidelné - osvěta – přednášky, letáky na téma zdraví
Vzdělávání	
Přímá podpora dítěte	- škola - vzdělávání s ohledem na individuální potřeby dítěte, využívání podpůrných opatření, spolupráce s rodinou, zprostředkování navazujících služeb pro rodiny s dětmi (včetně asistenta pedagoga) - podpůrné profese v rámci vzdělávání - sociální pedagog, školní sociální pracovník, výchovný poradce, pracovník primární prevence, školní psycholog, speciální pedagog - - nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, terénní pracovník - - volnočasové aktivity – zájmové i dovednostní - školská poradenská pracoviště, včetně střediska výchovné péče - lékař - sledování povědomí dítěte o vlastním zdraví, edukace dětí, identifikace rizik - podpora školní přípravy (doučování) - podpora dítěte v rozvoji školních dovedností, posilování kompetencí a motivace ke vzdělávání, ve spolupráci s rodinou
Přímá podpora rodiny	- pedagogicko-psychologická poradna – návaznost na další služby, - středisko výchovné péče- poskytované služby zahrnují dítě i rodinu, návaznost na další služby - sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi - včetně zprostředkování služby rozvoje školských dovedností, zapojení celé rodiny ke vzdělávání

	- rodinné centrum (výchova, učení) - programy zaměřené na podporu a rozvoj vzdělávání - sociální pedagog, školsní sociální pracovník, školní psycholog, speciální pedagog, výchovný poradce - prostředníka mezi školou a rodinou,
Širší podpora jednotlivci, rodině a jiné pečující osobě	- škola a školská poradenská pracoviště, včetně střediska výchovné péče - aktér místní sítě služeb, zapojení do mezioborových platform - dům dětí a mládeže - volnočasové aktivity, - volně dostupné zázemí pro vzdělávání (knihovny, prostory pro kroužky, poznávací stezky) zahraniční spolupráce - partnerství měst, studijní pobyty, výměny, stipendia, příspěvky na pomůcky, dojíždění do školy
Chování	
Přímá podpora dítěte	- škola - nad rámec vzdělávací funkce - odborná poradenská pomoc - psycholog, etoped, psychiatr, - středisko výchovné péče – pobytování, ambulantní a terénní služba, - pobytová služba - řešení akutních problémů s chováním, možnost krátkodobých krizových pobytů - peer program – podpora pozitivních vzorů chování - probační a mediační služba - programy pro dospívající
Přímá podpora rodiny	- škola – zapojování rodičů - sociálně-aktivizační služba pro rodiny s dětmi – specifické programy zaměřené na podporu a rozvoj rodičovských dovedností v oblasti výchovy - nízkoprahové zařízení pro děti a mládež - zprostředkování podpůrných skupin pro rodiče k posílení výchovných kompetencí - středisko výchovné péče - ambulantní nebo terénní forma, práce s celou rodinou - asistované kontakty a předávání
Širší podpora jednotlivci, rodině a jiné pečující osobě	- škola - mimo rámec vzdělávací složky, tj. výchova a socializace, normy, vytváření pozitivních vztahů a volnočasové aktivity zaměřené na posilování vztahů (- církve - programy pro rodiny a děti, volnočasové aktivity, konzultace k otázkám výchovy a chování - probační a mediační služba, resocializační program - - krizový pobyt - krátkodobé umístění dítěte v pobytové službě - sousedské a komunitní akce - akce ke vzájemnému poznávání, navazování vztahu důvěry, interkulturní akce apod.
Materiální zajištění	
Přímá podpora dítěte	- rodinné centrum - programy pro děti, které jsou vystaveny riziku nedostatečné péče - krizové centrum - řešení akutního ohrožení dítěte, včetně zanedbání péče, přístupné i pro samotné děti

	- dům na půl cesty = zajištění základní péče dospívajícím opouštějícím náhradní výchovné prostředí, - zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP) - relevantní kapacita, přístupnost přímo pro děti, podstatné je zapojení do případové práce - pobytové služby nahrazují přirozené rodinné prostředí
Přímá podpora rodiny	- občanské poradny, dluhové poradenství - sociální pracovník obce - sociálně-aktivizační služba pro rodiny - specializace služby na podporu rodičů v zajištění základní péče o děti - sociální rehabilitace - posílení základních rodičovských dovedností, práce s rodiči a dětmi v přirozeném prostředí - materiální a potravinová pomoc - koordinovaná pomoc rodinám, (zacílení pomoci) - bydlení - azylové bydlení a sociální bydlení pro ohrožené rodiny - sociální bydlení - jakákoliv forma bydlení dostupného pro ohrožené rodiny s dětmi - nadace a nadační fondy - podpora rodin v nouzi (nájemné, školní pomůcky, bezúročné půjčky apod.)
Širší podpora jednotlivci, rodině a jiné pečující osobě	- úřad práce – programy podpory pro rodiče, aktivní podpora zaměstnanosti, rekvalifikace, kariérové poradenství - pracovní příležitosti obce - veřejně prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa, podporované zaměstnávání apod. - bytová koncepce města - zohlednění potřeb ohrožených rodin s dětmi v bytové politice města - zázemí pro setkávání - místa, kde se mohou rodiny s dětmi scházet, případně občerstvení, knihy, hračky apod. - program obědy do škol atp.

2. Komunitní plánování

Definice úkonu a ukotvení oprávnění sociálního pracovníka

Komunitní plánování je metoda zajišťování dostupnosti potřebných služeb na úrovni místní komunity. Umožňuje plánovat rozvoj sociálních a souvisejících služeb tak, aby odpovídaly potřebám a specifikům daného regionu co do nabídky poskytovaných služeb, jejich dostupnosti a kvality.

Důležité: Cílem je, aby sociální služby odpovídaly skutečným potřebám obyvatel a finanční prostředky byly vynaloženy efektivně a hospodárně.

ZSS ukládá obcím zjišťovat potřeby poskytování sociální služeb osobám nebo skupinám osob na svém území, zajišťovat dostupnost informací o možnostech a způsobech poskytování sociálních služeb na svém území. Tento zákon rovněž ukládá povinnost zpracovávat střednědobé plány rozvoje sociálních služeb na krajské úrovni a možnost jejich zpracování na úrovni obcí.

Důležité: Prakticky se jedná o činnost, kdy se SSP stane členem pracovní skupiny pro rodinu a děti v rámci komunitního plánování a tvorby plánu.

Mezi další východiska komunitního plánování sociálních služeb a následné možnosti síťování s tvorbou široké sítě poskytovatelů potřebných služeb patří:

Na úrovni Evropské unie

Česká republika je od roku 2004 členem Evropské unie. Základními dokumenty EU, ve kterých je sociální politika zakotvena:

- *Amsterodamská smlouva (Amsterdam, 1997)*
- *Lisabonský proces (Lisabon, 2000)*
- *Evropský sociální program (Nice, 2000)*

Na úrovni vlády České republiky

- *Národní akční plán sociálního začleňování (NAP) – směřuje k naplnění cílů Evropského sociálního programu (viz výše). Komunitní plánování bylo jako jedno z opatření, které zajišťuje vytvoření systému sociálních služeb na úrovni obcí a krajů, konkrétně zmíněno v NAP na léta 2004 – 2006. NAP na léta 2006 – 2008 vymezuje jako jeden z prioritních cílů v oblasti rozvoje sociálních služeb podporu rozhodovacích procesů na lokální a regionální úrovni.*
- *Evropská sociální charta – ČR ratifikovala zákonem č. 14/2000 Sb. Evropskou sociální chartu a zavázala se tím usilovat pomocí všech vhodných prostředků dosáhnout podmínek, kterých budou účinně naplňována základní práva občanů na sociální a zdravotní pomoc, sociální zabezpečení, využívání sociální péče.*

- *Bílá kniha v sociálních službách – je strategický (programový) dokument Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV), který definuje základní principy transformace sociální politiky ČR.*

Forma úkonu, zajištění účasti dotčených osob

Komunitní plánování tedy přímo vytváří podmínky pro následný proces síťování a vytvoření sítě odborných sociálních služeb a jiných odborných služeb. Jedná se o nikdy nekončící proces, který je navíc ztížen tím, že aktéři, kteří pracují s ohroženými dětmi, prakticky spadají pod pět ministerstev, logicky se tak stává vzájemná spolupráce na interdisciplinární úrovni velmi obtížná.

Praktický průběh úkonu a způsoby jeho zachycení

SSP se účastní na schůzkách pracovní skupiny pro rodinu a děti v rámci komunitního plánování obcí, kde jsou většinou přítomni zástupci všech dostupných poskytovatelů sociálních služeb, jednotlivé výstupy pracovních skupin se propojují a SSP má tak možnost síťovat, tedy tvořit si seznam, tedy síť poskytovatelů odborných sociálních služeb i jiných odborných poskytovatelů služeb (např. pracovní skupina pro vyloučené osoby, pracovní skupina pro zdravotně znevýhodněné osoby).

Účast SSP v pracovní skupině nebo skupinách umožňuje a podporuje navazování kontaktů s poskytovateli, navrhování rozšíření potřebných služeb nebo vzniku nových služeb,

Vytváření sítě poskytovatelů je proces dynamický, dochází ke změnám služeb, které jednotlivé organizace poskytují – rozšíření služby, změna cílové skupiny, otevření nové služby nebo i zavřené stávající služby, mnoho organizací v rámci své činnosti poskytují služby na základě projektů s časově nebo i regionálně omezeným poskytováním.